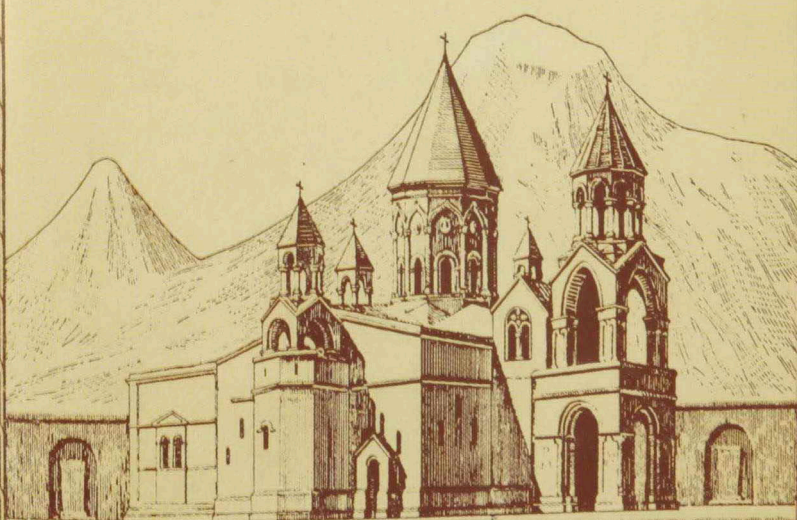

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

ԺԲ
1999

ԾԵ ՏԱՐԻ

Է. ԶՄԻԱԾԻՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԱԹՈՌՈՅ

Ս. Է. ԶՄԻԱԾԻՆԻ

Դ Ե Կ Դ Ե Վ Ե Ե Դ

1999

ՀԱՄԱՐ

Տ. Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ

ՎԵՀՓՐՈՒ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՉ

ՄԱՐԿՈՅԻՄ

ԴԻՔՄԱՍ

ՄԱՐԿՈՅԻՄ

ԵՌԱՅԻՄ

ԴԻՔՄԱՍ

19819-222

1981

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՈՒԽՏԸ ՄԱՇՏՈՅԻ ՇԻՐՄԻՆ

Նոյեմբերի 27-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր անդրանիկ ուխտագնացությունը կապարեց Օշական Հայոց Մեծ ուսուցչապետ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի շիրմին:

Ս. Մեսրոպ Մաշտոց Եկեղեցու բախում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին դիմավորեցին Արագածոտնի թեմի առաջնորդ Տ. Նավասարդ եպս. Կճոյանը, բազմաթիվ օշականցիներ, գյուղի մանուկներն ու դպրոցականները, որոնք եկել էին սպանալու Վեհափառ Հայրապետի օրհնությունը:

«Նոգու պարտք էր Մեզ համար այցելել այս նվիրական Ս. Եկեղեցին, որի կամարների ներքո հանգչում է մեր մեծ վարդապետը: Եկանք վերանորոգելու մեր ուխտը, խոնարհվելու շիրմի առաջ, Մեր շուրթերով հավելու իր խորհրդին և իր օրհնությունը հայցելու Մեր գործունեության, հայրապետական Մեր գահակալության ողջ ընթացքի համար», - ասաց Նորին Սրբությունը:

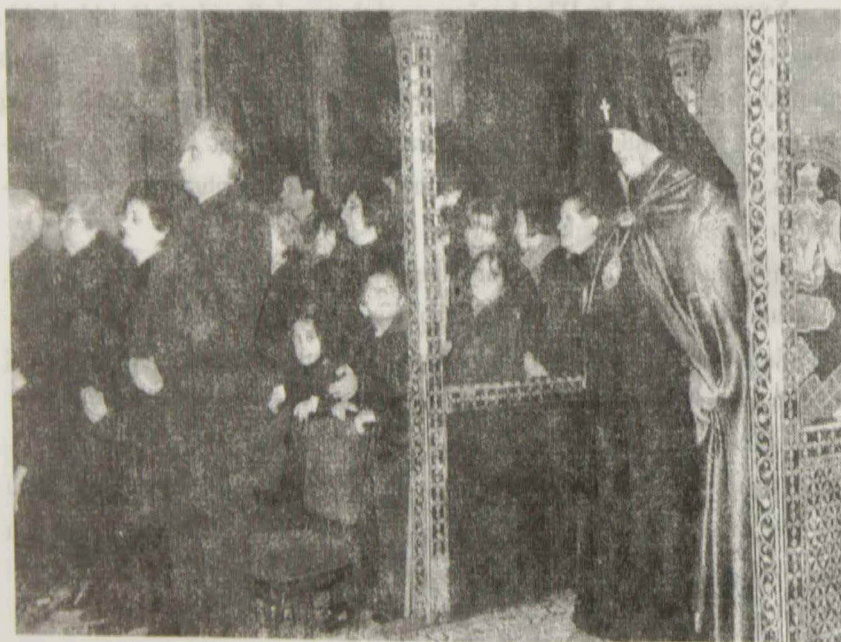
Ողջունելով և իր օրհնությունը բաշխելով գյուղի երեխաներին, Վեհափառ Հայրապետը պարգամեց նրանց սրբորեն պահպանել մաշտոցյան լեզուն, առաջնորդվել դեպի հարապետություն փանոթ մաշտոցյան ոգով ու մեծ ուսուցչի պարգևած «հոգու և մարքի աչքերով»:

Վեհափառ Հայրապետն այցելեց նաև Եկեղեցուն կից Ս. Մեսրոպ Մաշտոց դպրատուն, որտեղ գրառումների մաքյանում թողեց հայրապետական իր մաղթանքը. «Թող մաշտոցյան օրհնության առաքաբուխ աղբյուր լինի մեր ժողովրդի համար այս դպրատունը»:

ՄԱՍԼԻՈ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

ՆՈԳԵՀԱՆԳՍՏՅԱՆ ՊԱՇՏՈՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՐԵՐԻ ՄԱՀՎԱՆ ՔԱՌԱՍՈՒՆՔԻ ԱՌԻԹՈՎ

Նորին Սրբություն Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նախագահությամբ դեկտեմբերի 5-ին Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում մատուցվեց Ս. Պապարագ, հավարտ որի կարարվեց հոգեհանգստյան մասնավոր պաշտոն՝ հոկտեմբերի 27-ին Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովում Կեղի ունեցած ոճրագործության ժամանակ զոհված պետական այրերի մահվան քառասունքի առիթով:

Մայր Տաճարում հոգեհանգստյան արարողության ընթացքում

«Նրանք մեզ հետ չեն: Նրանք չկան, բայց թողեցին մեզ մի երագ՝ շեն, բարգավաճ, հզոր հայրենիք կերտելու: Նրանք մեզ հետ չեն, բայց

ՅՈՒՆ ԳԼՈՂԳԼՈՍԻԱ ՂԱՏՈՒՆ ԴԵՏՈՒՂԻՆԳՈՒՆ
 ԴԱՐՈՐՈՐՏ յԵՐԱ ԴԳԴԼՈՐՈՐՏ ԳԻՂԳԼՈՐՏ ԴԱՐՈՐՏ

թողեցին պարզամ. մահ իմացյալ՝ անմահություն: Արդ, սիրելի բարեկամներ, եկեք սիրով միաբան, անդավաճան նահապետների հիշարակին, համախմբվենք նրանց թողած երազների ու պարզամների շուրջ՝ կերպելու մեր ժողովրդի երազների հայրենիքը, ապահովելու մեր հայոց երկրին խաղաղ, անվրդով երկինք, երջանիկ ու ապահով կյանք»,- Ս. Նոգու մխիթարությունը հայցելով զոհվածների ընտանիքներին ու բարեկամներին, ասաց Վեհափառ Հայրապետը:

Օրվա պարարագիչն ու քարոզիչն էր Գերշ. Տ. Շահն արքեպս. Աճեմյանը: Սրբազան արարողությանը ներկա էին ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը, վարչապետ Արամ Սարգսյանը, ԱԺ նախագահ Արմեն Խաչատրյանը, Սահմանադրական դատարանի նախագահ Գագիկ Հարությունյանը, կառավարության անդամներ, զոհվածների հարազատներ:

ՄԱՍԼԱՆ ԴԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԻՐ ՀԱՐԳԱՆՔԻ ՏՈՒՐՔԸ ՄԱՏՈՒՅԵՑ ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԻ ԶՈՆԵՐԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

Դեկտեմբերի 7-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի անդրանիկ այցը Սպիտակ և Գյումրի հարգանքի փուրք էր 1988 թ. աղերալի երկրաշարժի հազարավոր զոհերի հիշարակին:

Վաղ առավոտյան Վեհափառ Հայրապետը, Կանադայի թեմի առաջնորդ Ս. Հովնան արքեպս. Տերտերյանի և Արարաթյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Ս. Նավասարդ եպս. Կճոյանի ուղեկցությամբ, ուղևորվեց Սպիտակ: Այսօր էլ էր նաև ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահ Արմեն Խաչատրյանը: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը և ԱԺ նախագահը, Գուգարաց թեմի առաջնորդ Ս. Սեպուհ եպս. Զուլյանի և Լոռու մարզպետ Հենրիկ Քոչինյանի ուղեկցությամբ, առաջնորդվեցին Սպիտակի Ս. Հարություն նորակառույց եկեղեցի: Ս. Հարությունը Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի նվերն է աղերյալ սպիտակցիներին, որ կառուցվել է երկրաշարժից հետո՝ խորհրդային տարիներին հիմնովին ավերված Ս. Աստվածածին եկեղեցու փեղում: Նորակառույց եկեղեցում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նախագահությամբ փեղի ունեցավ հոգեհանգստյան արարողություն: «Որպես նորընտիր Կաթողիկոս եկել ենք Մեր հարգանքի փուրքը մատուցելու զոհվածների հիշարակին և աղոթք բարձրացնելու առ Աստված, որպեսզի Տերը իր ողորմածությամբ խնայի մեր ժողովրդին և ապրեցնի խաղաղ ու սքեղծագործ կյանքով», - իր օրհնությունը բաշխելով սպիտակցիներին, ասաց Նորին Սրբությունը: Ապա Վեհափառ Հայրապետն ու ԱԺ նախագահը ծաղկեպսակներ զետեղեցին անմեղ զոհերի հուշարձանին: Սպիտակում Վեհափառ Հայրապետն իր հարգանքի փուրքը մատուցեց նաև Սպիտակի նախկին քաղաքապետ նորոգ հանգուցյալ Սուրեն Ավերիսյանի հիշարակին՝ այցելելով նրա շիրիմին և հոգեհանգստյան կարգ կատարելով:

Սպիտակից Վեհափառ Հայրապետն ուղևորվեց Գյումրի՝ այս անգամ իր զորակցությունն ու օրհնության խոսքը հայտնելու աղերյալ գյումրեցիներին:

Վեհափառ Հայրապետին ու Գյումրի այցելած ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Զոհարյանին դիմավորեցին Շիրակի մարզպետ Ֆելիքս Փիրումյանը, քաղաքային իշխանության բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, Շիրակի թեմի հոգևորականաց դասը՝ Ս. Փառեն ծ. վրդ. Ավերիքյանի գլխավորությամբ:

Գյումրիի Շիրակ գերեզմանարանը, ուր հանգչում են երկրաշարժից զոհված գյումրեցիները, Վեհափառ Հայրապետն ու ՀՀ նախագահը ծաղկե-

Գյումրիի գերեզմանարանը

պսակներ դրեցին խաչքար-հուշարձանին: Ապա Վեհափառ Հայրապետն ու հոգևոր դասը հոգեհանգստյան աղոթք ասացին զոհերի հիշարակին: Գերեզմանարանից Նորին Սրբությունն ու Հանրապետության նախագահն ուղևորվեցին դեպի Ս. Ասրվաձաժին /Յոթ Վերք/ եկեղեցի, ուր մատուցվում էր Ս. Պարարագ՝ նվիրված երկրաշարժի զոհերի հիշարակին:

Հավարտ սրբազան արարողության Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հավարթով գորանալու և միաբանվելու հորդորով դիմեց ներկա հավաքացյալներին:

«Տասնմեկ փարիներ են անցել: Սակայն ամոքված չեն ձեր հոգու վերքերը և պիտի շարունակեն ցավ պարճառել դրանք, քանի դեռ վերացված չեն հեփանքները ահավոր երկրաշարժի: Մենք հավատում ենք, մեր ապավի-նությունը Աստված է, մեր հայրենի պետությունը և մեր ժողովուրդը, որոնք միասնական ջանքերի շնորհիվ պիտի կարողանան շենացնել երկիրը մեր, զորացնել հայրենի փունը, պիտի կարողանան ուրախությունը և բերկրանքը վերադարձնել գյումրեցուն և աղեպի գոյրու ողջ բնակչությանը, քանզի մենք ունենք ավերարանական պարգամը, թե՛ «Միայն հավատա և կեցցես»:

Մենք պետք է գիտակցենք, որ այս փունը կառուցողը, շենացնողն ու զորացնողը մենք ենք՝ որպես ազգ, որպես Եկեղեցի և որպես պետություն: Ուրեմն, սիրելիներ, այդ գիտակցությամբ միաբանվենք, այդ գիտակցու-թյամբ դառնանք մեկ ոգի, մեկ կամք, մեկ բռունցք՝ մեր ժողովրդին առաջնոր-դելու հաղթանակից հաղթանակ, դեպի պայծառ ապագա», -ասաց Վեհա-փառ Հայրապետը:

Վերադարձին Վեհափառ Հայրապետն այցելեց Մուղնու Ս. Գևորգ եկե-ղեցի, ծանոթացավ վերանորոգման աշխատանքներին:

ՄԱՍԼՈՂ ԴԻՎԱՆՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

ՆՆ ՆԱԽԱԳԱՆՆ ԱՅՅԵԼԵՑ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ

Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Դեկտեմբերի 11-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեց ՆՆ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը: Հանրապետության նախագահը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին իր ավստսանքը հայրենեց հոկտեմբերի 27-ի ողբերգական դեպքերի պատճառով փոքր-ինչ ուշացած այցի համար:

Հանդիպման նպատակն էր՝ Վեհափառ Հայրապետի հետ քննարկել Եկեղեցի-պետություն հարաբերություններին առնչվող հարցեր, որոնք կարևոր դեր ունեն երկրում բազմաթիվ ներքին խնդիրների լուծման, ինչպես նաև Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունների սերտացման գործում:

Վեհափառ Հայրապետն իր մտահոգությունը հայրենեց հիշյալ դեպքերից հետո ներքաղաքական կյանքում առկա որոշ անհանգստությունների առնչությամբ՝ հայցելով Տիրոջ օգնականությունը երկիրը խաղաղության մեջ պահելու համար: Միաժամանակ Վեհափառ Հայրապետը հաջողություն մաղթեց հանրապետության նախագահին՝ հայրենի երկրի կայունության պահպանմանն ու վարկի բարձրացմանն ուղղված ջանքերում: Նորին Սրբությունը վերստին իր գորակցությունը հայրենեց հանրապետության նախագահին ու պետությանը:

Իր հերթին պրն. Քոչարյանը շեշտեց Եկեղեցու կարևոր դերն ու նրա ակտիվ մասնակցությունը երկրում բարոյա-հոգեբանական առողջ մթնոլորտի ձևավորման ասպարեզում:

Այսպես Ամենայն Հայոց կաթողիկոսն ու ՆՆ նախագահն ունեցան առանձնազրույց:

ՄԱՍՆԼՈ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ

ՆՆ ՎԱՐՉԱԴՊԵՏՆ ԱՅՅԵԼԵՅ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Դեկտեմբերի 14-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեց Հայաստանի Հանրապետության վարչապետ Արամ Սարգսյանը:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը և ՆՆ վարչապետը քննարկեցին Եկեղեցի-պետություն հարաբերություններին առնչվող հարցեր:

Հանրապետության վարչապետին ուղեկցում էին ՆՆ կառավարության աշխատակազմի ղեկավար-նախարար Շահեն Կարամանուկյանը և ՆՆ Կրոնի գործերի պետական խորհրդի նախագահի պաշտոնակատար Լևոն Մկրտչյանը:

ՄԱՍՆԸ ԴԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆ ԱՅՅԵԼԵՑ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՅ ԳԱԳԻԿ ՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԸ

Նոյեմբերի 9-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Ս.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց ՏՏ Սահմանադրական դատարանի անդամներին՝ դատարանի նախագահ Գագիկ Հարությունյանի գլխավորությամբ:

Շնորհավորելով Վեհափառ Հայրապետին, պրն. Հարությունյանը համոզվածություն հայտնեց, որ Նորին Սրբության ընտրությամբ Հայ Առաքելական Եկեղեցին կշարունակի կատարել իր սրբազան առաքելությունը: Նա միաժամանակ հավաստեց Սահմանադրական դատարանի՝ որպես օրենքի մարմնի աջակցությունը Վեհափառ Հայրապետին ու Եկեղեցուն:

Հանդիպման ընթացքում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հյուրերին ներկայացրեց Հայ Եկեղեցու առջև ծառացած ներկայիս խնդիրներն ու հրամայականները: «Եկեղեցին վերադարձնել հայ փուն, հայ օջախ, հայ հոգուց ներս.- սա է մեր Եկեղեցու ներկայիս առաքելությունը», - ասաց Վեհափառ Հայրապետը՝ վստահությամբ, որ այդ առաքելության մեջ Մայր Աթոռն ունենալու է Հայ Առաքելական Եկեղեցու բոլոր նվիրապետական Աթոռների աջակցությունն ու գորակցությունը:

ՄԱՍԼՈ ԴԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ

ՄՇԱԿՎՈՒՄ ԵՆ ԱՄԱՆՈՐԻ ԵՎ ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴՅԱՆ

ՆԱՄԱՏԵՂ ՆՇՄԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐ

ԹԵՄԱԿԱԼ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՐԶՊԵՏՆԵՐԻ
ՆԱՆԴԴՈՒՄ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

Դեկտեմբերի 3-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հրավերով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում փեղի ունեցավ Հայաստանի ու Արցախի թեմակալ առաջնորդների և ՀՀ փարածքային կառավարման նախարար Խոսրով Հարությունյանի գլխավորությամբ Մայր Աթոռ այցելած Հայաստանի մարզպետների հանդիպում:

Ողջունելով բոլոր հրավիրյալներին, Վեհափառ Հայրապետը կարևորեց հասարակական կյանքի կազմակերպման ու զանազան սոցիալական խնդիրների լուծման ասպարեզում Եկեղեցի-պետություն համագործակցությունը, որի լավագույն գրավականը, հանդիպման մասնակիցների համոզմամբ, կարող է դառնալ հոգևոր և աշխարհիկ այրերի համափեղ աշխատանքը:

Մոտենում է հոբելյանական 2000 թվականը և, որպես համագործակցության առաջին քայլ, որոշվեց մշակել համափեղ ծրագրեր՝ Ամանորն ու Քրիստոսի Սուրբ Ծնունդը Հայաստանում մեծ շուքով դիմավորելու համար: Այս կապակցությամբ փրվեցին հանձնարարականներ մարզպետներին և թեմակալ առաջնորդներին, որոնք իրենց միասնական ծրագրերը կներկայացնեն փաստը օր անց՝ հաջորդ ժողովի հասարակմանը:

Հանդիպման ընթացքում առաջնորդներն անդրադարձան նաև Հայաստանում աղանդների փարածման խնդրին: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի համոզմամբ Եկեղեցու գորացումն ու մանուկ սերնդի հայեցի դաստիարակությունը ինքնին պայքար է աղանդավորության դեմ: Կիսելով հոգևոր այրերի մտահոգությունները, մարզպետները պատրաստակամություն հայտնեցին զորակից լինել Եկեղեցուն կրթադաստիարակչական գործունեության մեջ:

ՎԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՄԱՐԿԵԻՆ
ՆԱԳԱՐԱՐԱՆԻ ԳԵՐԱՆԱԳՐԱՆԻ ՄԱՐԿԵԻՆ

Խոսքով Հարությունյանը չափազանց կարևոր համարեց այս հանդիպումը՝ նշելով, որ այն նոր լիցք է հաղորդում Եկեղեցի-պետություն համագործակցությանը: Նրա կարծիքով, առաջին անգամ կազմակերպված այս հանդիպման ընթացքում պարզ դարձավ, որ կուրակված բազմաթիվ խնդիրներ իրապես համալրել լուծման կարիք ունեն:

Իրենց գոհունակությունը հայտնելով հանդիպման արդյունքներից, մասնակիցները ցանկություն հայտնեցին նմանապիպ հանդիպումները դարձնել պարբերական՝ առավել ընդարձակ ծրագրերի բնարկումներով:

Հանդիպման ավարտին Վեհափառ Հայրապետը շնորհակալություն հայտնեց մարզպետներին՝ հրավերին արձագանքելու և Հայ Եկեղեցու նկատմամբ նախանձախնդիր լինելու համար:

Դեկտեմբերի 14-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Ն.Ս.Ս.Ս. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի և ՀՀ փարաժքային կառավարման նախարար Խոսրով Հարությունյանի մասնակցությամբ, փողի ունեցավ Հայաստանի թեմակալ առաջնորդների և Հայաստանի մարզպետների երկրորդ հանդիպումը:

Դեկտեմբերի սկզբին ձեռք բերված պայմանավորվածության համաձայն, այս անգամ Հայաստանի հոգևոր և պետական այրերը Վեհափառ Հայրապետի և պրն. Հարությունյանի ուշադրությանը ներկայացրին Ամանորի ու Ս. Ծննդյան փոնակափարությունների համալրել մշակված իրենց ծրագրերը:

Տոնական օրերին հայաստանյան թեմերի և մարզային իշխանությունների միասնական ջանքերով մշակութային հանդեսներ ու փոնախմբություններ կկազմակերպվեն Հայաստանի մեծ և փոքր բազմաթիվ բնակավայրերում, ամանորյա նվերներ և հոգևոր գրականություն կստանան հազարավոր մանուկներ: Ուշադրության կենտրոնում կլինեն նաև զինվորական հոսպիտալները, հիվանդանոցները, ծերանոցներն ու մանկապարտեզները:

Ամանորյա հանդիսություններն ամբողջանալով, իրենց բարձրակետին կհասնեն հունվարի 5-ին և 6-ին, երբ Հայ Առաքելական Եկեղեցին և հայ ժողովուրդը պոռնում է Ս. Ծնունդն ու Աստվածահայրությունը:

Հավանություն տալով ներկայացված ծրագրերին, Վեհափառ Հայրապետն ու Խոսրով Հարությունյանը նշեցին, որ պոռնական ծրագրերի համապետել իրագործումը Եկեղեցի-պետություն միասնականության լավագույն վկայականը կարող է հանդիսանալ:

ՄԱՍՆԸ ԴԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏՅԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ՎԵՀԱՓԱՌԻ ՆՈՐ ՏԵՂԱԴՐՎԱԾ ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ԱՌՋԵՎ

Հոկտեմբերի 21-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, հավարտ առավոտյան ժամերգության, Կաթողիկոսական Տեղապահ Ամենապարիվ Ս. Ներսես արքեպս. Պողոսյանի նախագահությամբ և Երուսաղեմի ու Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքներ Ամենապարիվ Ս. Թորգոմ արքեպս. Մանուկյանի և Ամենապարիվ Ս. Մեսրոպ արքեպս. Մուրաֆյանի ընթերակայությամբ, փեղի ունեցավ հոգեհանգստյան մասնավոր պաշտոն Ամենայն Հայոց երջանկահիշարակ Գարեգին Ա Կաթողիկոսի նոր փեղադրված փապանաքարի առջև:

«Եւ թող այս շիրմաքարը դառնա ուխտափեղի հավաքավոր հայ ժողովրդի համար», - դիմելով բոլոր ներկաներին ասաց Տեղապահ Սրբազանը:

Սպիտակ մարմարյա փապանաքարի վրա փորագրված են հանգուցյալ Վեհափառ Հայրապետի անունը, ծննդյան ու մահվան թվականները և Վեհափառ Հայրապետի սիրած խոսքերից՝ «Մարդ է որ գործէ գերկիր»:

Արարողությանը ներկա էին Սրբազան և Հոգեշնորհ Հայրեր, բազմաթիվ հավաքացյալներ:

ՄԱՍԼԻՈ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՐ

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐԸ
ՀՀ ՎԱՐՉԱՊԵՏ ԱՐԱՄ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻՆ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ Կաթողիկոսը շնորհավորական հեռագիր է հղել ՀՀ նորանշանակ վարչապետ Արամ Սարգսյանին:

Հեռագրում մասնավորապես ասվում է. «Հավատում ենք, որ Աստծու օգնականությամբ և մեր ժողովրդի զորակցությամբ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը կարձանագրի որոշիչ և անբեկանելի ձեռքբերումներ հայրենական մեր կյանքի բոլոր բնագավառներում:

Թող Տիրոջ օրհնությունը, երկնառաք հույսը, հավատը և սերը ուղեկից լինեն Ձեզ, օգնական և ապավեն՝ պարգևելով արևշատություն, եռանդ ու կորով և հայրենաշեն գործոց լիակատար հաջողություն»:

ՄԱՍԼԱ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

ՄԱՆՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԶՈՂԻԿՈՄԻ
ՑԱՎԱԿՑԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐԸ ՍԵՐԳԵՅ ԲԱԴԱՅԱՆԻ
ՄԱՀՎԱՆ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ

Ե.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ցավակցական հեռագիր է հղել Հայաստանի Ազգային ժողովի պատգամավոր, կոմունիստական կուսակցության ղեկավար Սերգեյ Բադալյանի անսպասելի և անժամանակ մահվան առիթով՝ իր վշտակցությունը հայտնելով հանգուցյալի սգակիր հարազատներին ու մերձավորներին:

Հեռագրում մասնավորապես ասվում է. «Կարճատև իր կյանքը Սերգեյ Բադալյանն ապրեց որպես ազնիվ մտավորական՝ մտահոգ իր Հայրենիքի ու ժողովրդի ներկա հոգսերով, որպես կորովաշատ գործիչ՝ հանուն Հայաստանի բարգավաճման, մեր ժողովրդի բարօրության ու ապահով գալիքի»:

ՄԱՍՆԻ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

ՆՈՐ ՆՇԱՆԱԿՈՒՄՆԵՐ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԹԵՄԵՐՈՒՄ ԵՎ
ՄԱՅՐ ԱԶՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

Նոյեմբերի 30-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի մախազահությամբ տեղի ունեցավ Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի միստ, որի ընթացքում Նորին Սրբությունը հրապարակեց հայրապետական տնօրինությունները Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու թեմերում և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում կատարված փոփոխությունների և մոր նշանակումների մասին:

Հայրապետական բարձր տնօրինությամբ.

1. **Գերշ. Տ. Ներսես արքեպս. Պողոսպալանը** նշանակվել է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հրատարակչական մարմնի պատասխանատու՝ ազատվելով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի դիվանապետի պարտականություններից:

2. **Գերշ. Տ. Եզնիկ եպս. Պետրոսյանը** նշանակվել է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միջեկեղեցական հարաբերությունների բաժնի պատասխանատու՝ ազատվելով Հարավային Ռուսաստանի թեմի առաջնորդի պարտականություններից:

3. **Գերշ. Տ. Նավասարդ եպս. Կճոյանը** նշանակվել է Արարատյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ՝ ազատվելով Արագածոտնի թեմի առաջնորդի պարտականություններից:

4. **Հոգշ. Տ. Փառեն ծ. վրդ. Ավետիքյանը** նշանակվել է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի թանգարանների պատասխանատու՝ ազատվելով Շիրակի թեմի առաջնորդական տեղապահի պաշտոնից:

5. **Հոգշ. Տ. Միքայել ծ. վրդ. Աջապահյանը** նշանակվել է Շիրակի թեմի առաջնորդական տեղապահ՝ ազատվելով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում իր նախկին պարտականություններից:

6. **Հոգշ. Տ. Վազգեն վրդ. Միրզախանյանը** նշանակվել է Արագածոտնի թեմի առաջնորդական տեղապահ՝ ազատվելով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Բրիստոնեական Դաստիարակության և Քարոզչության Կենտրոնի վարիչ-տնօրենի պաշտոնից:

7. **Հոգշ. Տ. Մովսես վրդ. Մովսիսյանը** նշանակվել է Հարավային Ռուսաստանի թեմի առաջնորդական տեղապահ՝ ազատվելով Ս. Հռիփսիմե վանքի վանահոր պարտականություններից:

Հայրապետական մեկ այլ հրամանով Արարատյան Հայրապետական թեմի Սևանի Վազգենյան դպրանոցը և Երևանում գործող Հայորդյաց տներն անցնում են Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հովանավորության և ենթակայության տակ: Հայորդյաց տների հոգևոր տեսուչ է նշանակվել Հոգշ. Տ. Թորգոմ աբեղա Տոնիկյանը: Վազգենյան դպրանոցի տեսչի պաշտոնը կշարունակի վարել Արժանապատիվ Տ. Սիմաս քին. Մարտիրոսյանը:

Նույն կերպ դեկտեմբերի 10-ից Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Բրիստոնեական Դաստիարակության և Քարոզչության Կենտրոնի վարիչ-տնօրեն է նշանակվել Տ. Մակար վրդ. Հովհաննիսյանը:

Վեհափառ Հայրապետի մեկ այլ հրամանով Տ. Արշեն աբեղա Սանոսյանը դեկտեմբերի 10-ից նշանակվել է ՀՀ բանակի հոգևոր խորհրդական: Տ. Վրթանես վրդ. Աբրահամյանը, ազատվելով բանակի խորհրդականի պաշտոնից, նշանակվել է Ս. Հռիփսիմե վանքի վանահայր:

ՄԱՍԼԱ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԶՈՒԻ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԵՐԿՈՒ ՔԱՀԱՆԱՆԵՐ ԿԱՐԳԱԼՈՒՅԾ ՀՈՉԱԿՎԵՑԻՆ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ Կաթողիկոսի բարձր տնօրինությամբ Հայ Առաքելական Եկեղեցու երկու քահանաներ՝ Տ. Հակոբ քին. Պետրոսյանը և Տ. Գրիգոր քին. Ավետիսյանը, դեկտեմբերի 1-ից կարգալույծ են հռչակված:

Հայրապետական վճիռը կայացվել է՝ նկատի առնելով, որ վերոհիշյալ երկու քահանաները լքել են իրենց վստահված հոտը և, հակառակ եղած հորդորների ու թելադրանքների, շարունակում են իրենց բողոքի ցույցը՝ դրսևորելով անհնազանդության ոգի և հայ հոգևորականին անհարիր վարք: Նկատի է առնված նաև սույն թվականի հոկտեմբերի 22-ի Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի ընդլայնված նիստի որոշումը՝ Տ. Հակոբ քին. Պետրոսյանին և Տ. Գրիգոր քին. Ավետիսյանին կարգալույծ անելու մասին: Կարգալույծ արված քահանաներն այլևս դասվում են աշխարհականների շարքը և կկոչվեն իրենց աշխարհիկ անուններով՝ Աշոտ Պետրոսյան և Արծրուն Ավետիսյան:

ՄԱՍՆՈ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԱՐՇԱԿ ԱԲԵՂԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՆՐԱՎԵՐ ՈՂՋԱՄՏՈՒԹՅԱՆ

«Արա այս ր մրաներ» /Ղուկ. ԺԴ 23 /:

Երեք բառեր, որոնք առաջին հայացքից կարծես ոչինչ չեն ասում, սակայն իրենց արտաբերման, իրենց բովանդակային նշանակության մեջ լիապես ներառնում են մի բարկություն, մի վրդովմունք, որը պարզ չէ՝ արդյոք արդար է, թե չինձու, արդյոք հոգու ներքին արդար զգացումների՞ց է մղված, թե՞ չար շարժառիթներից ձևավորված:

Մեզանից շատերը հաճախ վրդովմունք և արդար բարկություն են ունենում: Վրդովմունք են ապրում, երբ սառնություն են տեսնում իրենց նկատմամբ, բարեկամաբար պարզված իրենց ձեռքի դիմաց տեսնում են արհամարանք և անարգանք: Մեզանից շատերը վրդովվում են, երբ բարյացակամությամբ, բարեկամական տրամադրությամբ մոտենում են իրենց եղբորը ազնիվ, անկեղծ ծառայություն մատուցելու, սակայն հանդիպում են մի սառը պատմեչի, որ վանում է իրենց և արդար վրդովմունք առաջ բերում իրենց մեջ: Թեև ամեն մի վրդովմունք, ամեն մի բարկություն չէ, որ արդար է, և ամեն մի նման զգացում չէ, որ ճշմարիտ շարժառիթներից է ձևավորվում մեր մեջ, սակայն այս անգամ ուրիշ է, ուրիշ է պարագան Ղուկասու Ավետարանի 14-րդ գլխում ներկայացված առակի մեջ:

Առակի բովանդակությունը հետևյալն է. երբ Ղուկաս Ավետարանիչը այն հանձնում է ապագա քրիստոնյաների ուշադրությանը, այսպես է սկսում իր պատումը: Մի մարդ, որը ըստ երևույթին շատ հարուստ էր, որովհետև ուներ ծառաներ և այնքան հնարավորություն, որ կարող էր ուրիշներին հյուրասիրության հրավիրել, ընթրիք կազմակերպել և այդ ընթրիքին բազմաթիվ մարդիկ կանչել, ահա այս մարդը ընթրիք է պատրաստում և իր ծառաներին առաքում է մարդիկ հրավիրել,

որպեսզի իր բարեհաճությունը, իր մարդկային վերաբերմունքը ցույց տա նրանց նկատմամբ: Եվ ահա երբ ամեն ինչ արդեն պատրաստ էր, սուրհանդակները մեկնում են տարբեր վայրեր հրավիրյալներին կոչնատիրոջ տուն հրավիրելու:

Մարդկանցից մեկը, սակայն, պատճառաբանում է, թե չի կարող մասնակցել խնջույքին, որովհետև նոր արտ է գնել և պետք է գնա, տարածքը ուսումնասիրի, հավանաբար նրա բերքատվության աստիճանը որոշելու, և կամ վարուցանքի հետագա մախագծերը մշակելու համար, և այսպիսով հրաժարվում է գնալ խնջույքին մասնակցելու: Երկրորդը նույնպես հրաժարվում է՝ պատճառաբանելով, թե հինգ լծկան եզներ է գնել և պետք է գնա վարուցանքի մեջ այդ եզներին, այդ լծկաններին փորձելու: Մյուսը պատճառաբանում է, թե նոր է ամուսնացել և բնականաբար ընտանեկան հանգամանքների բերումով չի կարող մասնակցել խնջույքին: Եվ այսպիսով ենթադրելի է չորրորդը, հինգերորդը, վեցերորդը և այսպես շարունակ:

Մարդիկ, ովքեր նախապես խոստացել էին ներկա գտնվելու այդ կոչումքին, վերջնականապես հրաժարվում են մասնակցել խնջույքին: Եվ կոչումքի տերը ստիպված է լինում իր ծառաներին առաքել նորանոր մարդկանց փնտրելու, և նրա ծառաները գնում տարբեր կողմերից, տարբեր անկյուններից խեղանդամներ, հաշմանդամներ, մուրացկաններ գտնում և բերում են խրախճանքին մասնակցելու: Եվ երբ տակավին դատարկ տեղեր էին մնացել խնջույքի սեղանների շուրջ, մարդը պարտադրում է իր ծառաներին, այս անգամ արդեն արդար բարկությամբ ասելով, թե՝ գնացեք և ում որ գտնեք, բերեք, թող մասնակցեն իմ ընթրիքին, միայն թե այն անձինք, ովքեր նախապես հրավիրված էին, նրանցից որևէ մեկը չի կարող տեղ գտնել իմ խնջույքի սեղանների շուրջ: Ահա այսպիսի հանգամանքների մեջ, այսպիսի պարագաների մեջ է, որ հնչում է այս մարդու վրդովմունքով, արդար բարկությամբ արտաբերված խոսքը, թե՝ գնա բոլոր այն մարդկանց, ում կհանդիպես, բեր, մասնակից դարձրու իմ խնջույքի սեղաններին, բայց ոչ նրանց, ովքեր նախապես հրավիրված էին:

Խորամուխ լինելով առակի ներքին, խորքային բովանդակության մեջ, պետք է ինքնաբերաբար հարց տալ՝ ինչո՞ւ արդյոք մարդիկ հրաժարվեցին իրենց նկատմամբ նման մեծապատիվ վերաբերմունքից: Ինչո՞ւ արդյոք մերժեցին մասնակցել մի խնջույքի, որտեղ կածես թե իրենց որևէ պարտականություն չէր մնում կատարելու, բայց միայն

ճաշակելու այն բարիքները, որոնք իրենց համար նախապատրաստել էր այդ ընթրիքի տերը: Սակայն ակնհայտ է երկու պատճառ, որոնք թույլ չեն տալիս նրանց մասնակցելու ընթրիքին: Նախ առաջինը, որ իրենք անտարբեր գտնվեցին, անտարբերությամբ նայեցին կոչնատիրոջ հրավերին և չուզեցին ընդառաջել նրա բարեկամաբար մեկնված ձեռքին և իրենց ձեռքն էլ սեղմել նրա ափի մեջ, որովհետև կարծում էին, թե այդ պատվի ընծայումը ենթադրում է նաև փոխադարձ պատվի ընծայում այդ կոչնատիրոջը, այսինքն՝ վախեցան պարտքի գիտակցությունից, թե միգուցե նա շահադիտական նպատակներով է իրենց հրավիրում խնջույքի, ինչ-որ ակնկալիքներ ունենալով:

Երկրորդ պատճառն այն էր, որ նրանք մտածում էին, թե իրենց առօրյա գործերը առավել կարևոր են և չարժե ընդամենը մեկ կոչունքի համար կտրվել գործնական կյանքից՝ նույնիսկ եթե հրավերքի ընդունումով կոչնատիրոջը հոգեկան քավականություն պատճառած լինեին: Այսինքն՝ իրենք իրենց առօրեական հոգսերը վեր դասեցին այդ մարդուն ինչ-որ ձևով մխիթարելու, այդ մարդու ուրախությանը մասնակցելու, այդ մարդու հրավերին ընդառաջելու անհրաժեշտությունից: Ահա այս երկու պատճառներով նրանք հրաժարվեցին մասնակցել այդ խնջույքին: Այս պատումը առակավոր եղանակով մեզ Բրիստոսի բերանից փոխանցում է Աստուծո կոչը՝ ուղղված ամենքիս, Աստուծո կոչը տվյալ ժամանակաշրջանում՝ ուղղված հրեաներին, փարիսեցիներին և դպիրներին, ովքեր սովորաբար Աստուծո և մարդկանց հարաբերության մեջ շատ ժամանակ անտեսում էին Աստուծո կոչը, ողջամտության հրավերը և նախընտրում էին շարունակել իրենց գործնական ընթացքը:

Համաշխարհային գրականության մեջ եթե այս պատումի հրավերը մերժած անձանց նկարագրի հետ զուգահեռներ փնտրենք, կարող ենք գտնել սքանչելի գրողի ձեռքի տակից դուրս եկած մի կերպար: Դա Գոբսեկի կերպարն է, մի մարդ, որն իր ամբողջ կյանքում դրամ էր կուտակել, նվիրվել էր իր գործնական կյանքին, նվիրվել էր իր հոգսերին՝ մշտապես անտեսելով իր անխղճությունից տուժած մարդկանց լացն ու վիշտը, ցավը: Նույն կերպով առակի կերպարներն են համառորեն շարունակում իրենց ընթացքը. մեկը զնացել էր իր այգին տեսնելու, մյուսը՝ լծկաններին փորձելու, մեկ ուրիշը՝ ամուսնացել էր և բնականաբար ընտանեկան հոգսեր ուներ և Աստուծո կոչը անպատասխան էր մնում նրանց կողմից:

Եվ այդ կոչը, ինչպես 2000 տարիներ առաջ, այսօր ևս շարունակում է հնչել ամենուր, շարունակում է հնչել այն բոլոր անձանց ունկերին և արձագանք տալ այն բոլոր մարդկանց հոգիներում, ովքեր հոգու սրբություն ունեն լսելու համար այդ կոչը, կոչը՝ ողջամտության հրավերը: Եվ այս կոչը ես տեսնում եմ, որ այսօր նույնպես հնչում է մեզանից յուրաքանչյուրի ականջներին: Հինգ հրավեր կա այսօր, որ կանչում է մեզ դեպի առավել և ևս առավել պատասխանատվության: Հինգ հրավեր:

Առաջինը Աստուծո Աջն է, որ իջել է և կախված է երկնքից և մեզ կանչում է ողջամտության, զինվորին կոչում է ողջամտության՝ պաշտպանելու իր հայրենիքը, մարտնչելու իր ազգային սրբությունների, իր ընտանեկան ավանդությունների համար՝ առանց դափնիների ակնկալիք ունենալու: Աստված հայ մորը կոչում է մշտապես սրբությամբ սնուցել իր զավակին իր կրթի վրա, անգամ դժվարին պայմաններում, և ազգի, Եկեղեցու համար հասցնել ազնիվ, անկեղծ հոգով դաստիարակված մի զավակ: Աստուծո կոչը մեզ ամենքիս կոչում է լինել իրական քրիստոնյա: Ոչ ոք չի կարող ձեռքը դնել մաճին և ետ դառնալ իր հետևը նայել: Եթե որևէ մեկը իրեն է կարծում մաճկալ, չի կարող թերանալ իր մաճկալության մեջ: Թե մեկը իրեն կարծում է քրիստոնյա, չի կարող թերանալ իր քրիստոնեության մեջ, թե մեկը իրեն կարծում է զինվոր, չի կարող թերանալ և չկատարել այն պարտականությունները, ինչը որ պարտադրում է իրեն իր զինվոր լինելը:

Երկրորդ ձեռքը, որ ուղղված է մեզ և կոչում է ողջամտության, դա Եկեղեցու ձեռքն է, որ Աստուծո իրական և վավերական դեսպանատունն է այս երկրի վրա: Եվ ահա Եկեղեցու ձեռքը մեկնված է ամենքիս և կոչում է դեպի փրկության կայան, ամենքին կոչում է պարտաճանաչ լինել իրենց պատասխանատվությունների մեջ, ամենքիս կոչում է սրբությամբ և նվիրվածությամբ ծառայել մեր կոչմանը, որովհետև չենք կարող ձեռքներս դնել մաճին և դրանից հետո թեքվել և ետ նայել:

Երրորդ ձեռքը, որ ուղղված է մեզ, մեր հայրենիքի ձեռքն է, ձեռք, որ մեզ կոչում է սթափության, ողջամտության, հայրենաշինության ու հայրենասիրության:

Չորրորդ ձեռքը, որ ես զգում եմ, արձագանքում է, շարժվում է հինավուրց տաճարների պատերի մեջ, մեր սրբազան նախահայրերի ձեռքն է, մեր սրբազան նախահայրերի ձայնն է, մեր նախահայրերի

աչքն է, որ այդ սրբազան պատերի միջից մեզ է նայում և մեզ մղո՛ւմ, առաջնորդո՛ւմ է ընթանալ իրենց շավիղներով:

Հինգերորդ հրավերը մեր ապագա սերնդի հրավերն է, որ Արագածի գագաթից Հայոց Եկեղեցու և հայ ժողովրդի անցյալն ու ապագան լուսարձակող մշտավառ կանթեղի միջից մե՛զ է ուղղված, և մեզ կոչում է սերունդներին ավանդ թողնել, իրենց ժառանգությունն թողնել մեր այսօրվա տքնանքով, մեր ազնիվ աշխատանքով կերտված ամուր Եկեղեցի, ամուր հայրենիք և ավանդությունների անաղարտ պահպանում:

Եվ, ո՛վ մարդ Աստուծո, այս հինգ ձեռքերը, այս հինգ ձայները, ողջախոհության այս հինգ հրավերները ձեզ և մեզ են ուղղված, և ամենքս խղճի մտոք, մեր պարտքի գերագույն գիտակցությամբ պարտավոր ենք ընդառաջելու այս հրավերներին, անպատասխան չթողնելու Աստուծո, մեր ժողովրդի, մեր հայրենիքի, մեր ապագա սերնդի, մեր նախահայրերի և մեր Եկեղեցու բարեկամաբար մեզ պարզված ձեռքը: Մենք պարտավոր ենք ամեն թույլ, ամեն ժամ մտատանջվել և ձեռքներս, որ մի պահ դրել ենք մաճին, մշտապես առանց վարանելու, կատարյալ նվիրվածությամբ այդ մաճը առաջ տանենք, մինչև մեր կյանքի վախճանը, որպեսզի մենք և այս կյանքում երջանկություն վաստակենք, և հանդերձյալում փառք ի պատիվ Ամենասուրբ Երրորդությանը՝ «Հօրն Ամենակալի, Որդւոյն Սիածնի և Սրբոյ Հոգւոյն և ի նորոգումն հոգւոյ և մարմնոյ մերազնեա հաւատացելոց. ամեն»:

ՆԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՎՐԵԺ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Պատմական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

ԱՐԻՍՏԱԿԵՍ ԵՎ ՎՐԹԱՆԵՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

ՆԹԱՆՈՍՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԻ

ԿԵՌՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

Տրդատ Մեծի և Գրիգոր Լուսավորչի արգասավոր գործունեության ընթացքում Հայաստանը ոտք դրեց քրիստոնեական քաղաքակրթության շրջափուլ: Հայ Առաքելական Եկեղեցին լուսավորեց երկրի բոլոր հորիզոնները՝ ժողովրդական ոգին և աշխարհագրացողությունը տոգորելով միասնական գիտակցությամբ: Հայաստանը շարունակեց հաղորդակցվել քրիստոնեացված հունա-հռոմեական աշխարհի գիտության և մշակույթի հետ: Սակայն դեռևս լիովին չհաղթահարվեց դիցական ժամանակների ոգին ու կենսակերպը: Այն իրեն զգալ էր տալիս հատկապես Տրդատ Մեծի և Գրիգոր Լուսավորչի մահվանից հետո:

Ամբողջ 4-րդ դարի ընթացքում շարունակվեց քրիստոնեության և հեթանոսության միջև ընթացող պայքարը, որը, չնայած Հայոց Եկեղեցու ներդրած ջանքերին, չգտավ իր վերջնական հանգուցալուծումը: Հայ նախարարների զգալի մասը կառչած էր մնում հնօրյա հավատքին, որին հաճախ զոհաբերվում էին երկրի քաղաքական շահերը: Հեթանոսական հավատն իր կենսունակությունը պահպանեց նաև ժողովրդի ընդերքում: Տրդատ Մեծին հաջորդած Հայոց թագավորները հեթանոսության դեմ մղվող պայքարում ոչ միշտ էին զորավիգում Եկեղեցուն: Նրանց վերաբերմունքը պայմանավորված էր հեթանոսական Պարսկաստանի հարևանությամբ, Սասանյան արքաների կողմից հեթանոսամետ հայ նախարարների հանդեպ ունեցած դրական դիրքավորմամբ,

որը երկրում ծնում էր տարամերժ միտումներ՝ պարարտ հող ստեղծելով քաղաքական հակոտնյա հոսանքների առաջացման համար:

Երկրի քաղաքական, հոգևոր կեցությամբ համակած բացասամետ երևույթներին հակազդող գործոնը Եկեղեցին էր: Ուստի հեթանոսության դեմ արդյունավետ պայքար կազմակերպելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ էր բարձրացնել Եկեղեցու վարկը, շարունակել և զարգացնել Գրիգոր Լուսավորչի օրոք սրբազնագործված ավանդները: Տրդատ Մեծը ժամանակին քաղաքական մեծ իմաստություն ցուցաբերեց՝ Լուսավորչի տան հեղինակությունն ըստ ամենայնի մեծացնելու, կաթողիկոսական իշխանությունը նրա ժառանգական մենաշնորհը դարձնելու համար: Թագավորի նախաձեռնությամբ Գրիգոր Լուսավորչի որդիները՝ Վրթանեսն ու Արիստակեսը, Կեսարիայից տեղափոխվեցին Չայաստան: Տրդատ Մեծը նրանց ներկայությունը Չայաստանում համարում էր Չայոց Եկեղեցու հիմքերն ամրապնդելու գրավականը: Ուշագրավ է, որ նա այդ գործի կազմակերպումը վստահեց սպարապետ Արտավազդ Մանդակունուն և նրա գլխավորած պատվիրակությանը¹:

Գրիգոր Լուսավորիչն իբրև հաջորդ ընտրեց կրտսեր որդուն՝ Արիստակեսին, քանի որ ավագը՝ Վրթանեսը, արդեն հասցրել էր ամուսնանալ, մինչդեռ Արիստակեսը շարունակում էր սրբակենցաղ ու միայնասեր կյանքը: Գրիգորն Արիստակեսի մեջ տեսնում էր իր գործի շարունակողին, քրիստոնեական հավատի նվիրյալին, որին ավելի էր վստահում, քան որևէ այլ եկեղեցական այրի: Նրա այդ խոհերը լիովին կիսում էր Տրդատ արքան, որի հավանությամբ Գրիգորը եպիսկոպոս ձեռնադրեց Արիստակեսին՝ դարձնելով իր տեղապահը և իրավահաջորդը²: Դրանով իսկ դրվեցին կաթողիկոսական իշխանությունը Լուսավորչի տան ժառանգական մենաշնորհը դարձնելու հիմքերը: Թագավորը դա համարում էր Եկեղեցին ամրապնդելու, պետության կայուն հենարանը դարձնելու առհավատչյան: Միայն դրանից հետո Գրիգորն իր ուսերից թոթափեց քահանայապետի ծանրալուծ գործառնությունը: Նա վաղուց էր, ինչ հեռացել էր որդիներից, ի դեմս որոնց նա այժմ

¹ Ագաթանգեղոյ Պատմութիւն Չայոց, աշխ. Գ. Տէր-Սկրտչեանի և Ստ. Կանանանցի, Տփղիս, 1909, ԳԻԳ, էջ 451:

² Ագաթանգեղոս, ԳԻԳ, էջ 452-453, Մովսես Խորենացույ Պատմութիւն Չայոց, աշխ. Մ. Աբեղեանի և Ս. Յարութիւնեանի, Տփղիս, 1913, երկրորդ գիրք, էջ 242:

տեսավ իր գործի շարունակողներին ու հանգիստ խղճով հեռացավ լեռները՝ տրվելով ճգնասուն կյանքի:

Տակավին Գրիգորի հովվապետության վերջին տարիներին Արիստակեսը դրսևորեց իր խորագիտությունը քարոզչական ասպարեզում՝ երբեմն գերազանցելով հորը: Ագաթանգեղոսի վկայությամբ նա «առաւել ևս քան զհայրն վերագոյն երևեցուցանէր զհւր վարդապետութիւնն» և հորից հետո «նստաւ յաթոռ կաթողիկոսութեան Յայոց Մեծաց³»:

Վրթանեսն ու Արիստակեսը, ամենայն հավանականությամբ, Կեսարիայից Յայաստան են տեղափոխվել 312 թ., երբ Հռոմի Մաքսիմիանոս կայսրը պատերազմ սկսեց Յայաստանի դեմ՝ ջանալով այնտեղից արմատախիլ անել քրիստոնեությունը, սակայն նրա զորագնդերը չարաչար պարտություն կրեցին Յայոց զորքերից⁴: Նման իրավիճակում Գրիգոր Լուսավորչի որդիները, հալածանքներից խուսափելու բնական մղումով, պետք է ջանային ապաստան գտնել Յայաստանում, որտեղ քրիստոնեության լույսն էր տարածում իրենց հայրը, որը կարոտակեզ սրտով ապաստում էր նրանց գալստյանը: Նա որդիներին անձամբ նամակներ ուղարկեց՝ թախանձելով գալ իր մոտ՝ Յայաստան⁵: Հավանաբար Գրիգորի զուգակից Մարիամը շարունակել է մնալ մենաստանում, որտեղ նա մտել էր տակավին ամուսնու՝ Յայաստան մեկնելուց առաջ⁶: Վարդան Արևելցու հավաստմամբ, Մարիամն Աթանազիոս վկայի քույրն էր և մտել էր վանք՝ կրոնավորելու (որդու՝ Վրթանեսի հետ)⁷, թերևս հետևելով եղբոր կուսակենցաղ վարքին: Ճգնակյացի կյանքով էր ապրում նաև Մարիամի կրտսեր որդին՝ Արիստակեսը, որի վրա մեծ էր մոր ազդեցությունը:

Յայաստան ժամանելով, Արիստակեսը հոր գլխավորությամբ լծվեց Հայ Առաքելական Եկեղեցու առջև ծառացած հրատապ խնդիրների լուծմանը՝ թեթևացնելով հոր ծանր հոգսերը: 325 թ. կայացավ Սիկիայի առաջին տիեզերաժողովը: Յայոց Եկեղեցին, իբրև անկախ և ինքնուրույն կազմակերպություն, այդ տիեզերաժողովում ներկայացվեց Արիս-

³ Ագաթանգեղոս, ԵԻԴ, էջ 453:

⁴ Եսեբիոս Կեսարացի, Պատմութիւն Եկեղեցւոյ, Վենետիկ, 1877, էջ 688:

⁵ G. Garitte, Documents pour l'etude du livre d'Agathange, Vaticano, 1946, p. 114.

⁶ Յովհան Մամիկոնեան, Պատմութիւն Տառնոյ, աշխ. Ա, Արրահամյանի, Երևան, 1941, էջ 72:

⁷ Հաւաքումն Պատմութեան Վարդանայ Վարդապետի, Վենետիկ, 1862, ԺԵ, էջ 37, ԺԸ, էջ 39:

տակետի կողմից⁸: Այս փաստն ինքնին վկայում է, որ Տրդատ Մեծն ու Գրիգոր Լուսավորիչն արդեն Արիստակեսին համարում էին հոր հայրապետական Աթոռի ժառանգորդ: Ուստի հիմնազուրկ է այն կարծիքը, որ իբր Գրիգոր Լուսավորչին հաջորդել է ոչ թե Արիստակեսը, այլ Մերուժան Եպիսկոպոսը⁹, որը սակայն Հայաստանի Եպիսկոպոս է հիշվում Գրիգորից շատ առաջ, 3-րդ դ. կեսերին¹⁰: Հայ մատենագիրները վկայում են, որ Գրիգոր Լուսավորչին հաջորդել է Արիստակեսը, և բնավ չեն հիշում Մերուժանին որպես նրա հաջորդ: Նկատենք, որ Մերուժանին Գրիգոր Լուսավորչից հետո դնելու փաստն ինքնին ժխտում է կաթողիկոսական իշխանությունը Լուսավորչի տոհմի ժառանգական մենաշնորհը դառնալու իրողությունը:

Գրիգոր Լուսավորիչը և Տրդատ թագավորը սպասում էին Արիստակեսի վերադարձին, որը Հայաստան պետք է հասցներ առաջին տիեզերաժողովի կանոնական որոշումները, զինքն ինքն իրենք Հայ Առաքելական Եկեղեցին նոր խոսքով, բացել քրիստոնեական կրոնի նոր հորիզոններ: Շուտով վերադարձավ Արիստակեսը և համաշխարհային այդ եկեղեցաժողովի որոշումները ներկայացրեց թագավորին ու Գրիգոր Լուսավորչին¹¹: Արիստակեսը հորը բերեց նաև նրան ձեռնադրող Ղևոնդ մետրոպոլիտի ողջույնը, որին նա հանդիպել էր Կեսարիայում և հետը մեկնել Նիկիա¹²: Արիստակեսը, որը ավելի քան 13 տարի վարել էր Եպիսկոպոսի պաշտոնը, ստանձնեց Հայոց կաթողիկոսությունը: Դա վկայված է նաև Մովսես Խորենացու մոտ, ըստ որի Նիկիայի տիեզերաժողովից Արիստակեսի վերադառնալուց հետո Գրիգոր Լուսավորիչն այլևս չերևաց, և կաթողիկոսի իշխանությունը ժառանգեց Արիստակեսը՝ աթոռակալելով յոթ տարի¹³: Ըստ այսմ, վերջինս Հայոց Եկեղեցու Հայրապետ է եղել 325-333 թվականներին: Ուստի մերժելի է Արիստակեսի կաթողիկոսությունը 298-338-ով թվագրելը¹⁴: Բոլորովին հիմնազուրկ է նաև այն կարծիքը, որ իբր Արիստակեսը Գրիգոր

⁸ J. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 7, Graz-Austria, 1960, p. 699.

⁹ Ն. Ալկինեան, Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ («Հանդես Ամսօրեայ», 1949, էջ 27): Տե՛ս նաև Դիոնիսիոս Ալեքսանդրացի, Թուղթ վասն ապաշխարութեան առ Մեհրուժան Եպիսկոպոս Հայոց, հրատ. Ն. Ալկինեանի («Հանդես Ամսօրեայ», 1949, էջ 66-67):

¹⁰ Եւսեբիոս Կեսարացի, Պատմութիւն Եկեղեցւոյ, էջ 517:

¹¹ Ագաթանգեղոս, Ծիւ, էջ 465-466:

¹² Մովսես Խորենացի, II, Դ, էջ 240:

¹³ Լույս տեղում, ՂԱ, էջ 243:

¹⁴ Ն. Ալկինեան, Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ, էջ 27:

Լուսավորչից ավելի վաղ է վախճանվել և վարել է սոսկ կաթողիկոսական փոխանորդի պաշտոնը 320-327 թվականներին¹⁵:

Նիկիայի առաջին տիեզերաժողովին Արիստակեսի մասնակցությունը բնականաբար նրան հայտնի դարձրեց քրիստոնեական աշխարհում, որն ի դեմս նրա տեսավ հոր Աթոռի արժանի ժառանգորդին: Դա չէին կարող անտես առնել նաև Տրդատ թագավորն ու Գրիգոր Լուսավորիչը, որն արդեն ծեր էր, հոգնած ու տկար. անհրաժեշտ էր կաթողիկոսական իշխանությանը նոր լիցք հաղորդել, ամրապնդել Հայ Առաքելական Եկեղեցու հիմքերը: Դա կարևորվում էր ոչ միայն Հայ, այլև քրիստոնեական մյուս Եկեղեցիների համար, որոնք Հայոց Եկեղեցին դիտում էին որպես Արևելքում քրիստոնեական հավատքի զորավոր պատվար:

Արիստակեսը թեև ձեռնադրվեց Կեսարիայում, սակայն դա ուներ միայն ծիսական նշանակություն, քանի որ Հայ Եկեղեցին Հռոմեական կայսրությունից, հետևաբար նաև Կեսարիայի մետրոպոլիտության իրավասությունից դուրս էր, և վերջինս բնականաբար նվիրապետորեն չէր կարող (և նման հավակնություն չուներ) գերիշխել Հայոց Եկեղեցուն: Ավելին, տվյալ պահին, երբ Հռոմեական կայսրությունում տակավին քրիստոնեությունը չէր հռչակվել պետական կրոն, այլ սոսկ հանդուրժվում էր, Կեսարիայի Աթոռն ինքը կարիքն ուներ անկախ Հայաստանի Առաքելական Եկեղեցու զորակցության: Այն փաստը, որ քրիստոնեական աշխարհը տակավին մնում էր միասնական, հաստատուն հող էր ստեղծում Հայոց Եկեղեցու և Կեսարիայի մետրոպոլիտության միջև դավանա-ծիսական միությունը պահպանելու համար: Արևմուտքի քրիստոնեական աշխարհի հետ Հայ Եկեղեցու առնչակցվելու, չմեկուսանալու գրավականն այդպիսով նախ և առաջ Կեսարիայի Աթոռի հետ հաղորդակցության պահպանումն էր:

Հայոց կաթողիկոսական պաշտոնն ստանձնելուց հետո Արիստակեսը շարունակեց քարոզչական գործունեությունը և առանձնակի ուշադրություն դարձրեց Հայոց Եկեղեցու նվիրապետական համակարգի կատարելագործմանը: Այդ նպատակով հարկ էր, որ նա ձեռնադրեր նոր եպիսկոպոսների և հոգևոր այլ պաշտոնյաների: Ենթադրվում է, որ Արիստակեսի հովվապետության ժամանակ Հայաստանի եպիսկոպոս-

¹⁵ Պ. Ամանեան, Ս. Գրիգոր Լուսավորչի ձեռնադրութեան թուականը և պարագաները, «Բազմավեպ», 1960, էջ 107:

ների թիվը հասնում էր վեցի¹⁶: Սակայն այս թիվը նվազեցված է և չի ապացուցվում պատմադրյալների ընձեռած տվյալներով: Գրիգոր Լուսավորչի օրոք եպիսկոպոսների թիվը 12-ի էր հասնում: Արիստակեսի օրոք նրանց թիվը հարկ է, որ աճեր, քանի որ Հայաստանի տարբեր կողմերում եկեղեցական իշխանությունն իրականացնելու համար անհրաժեշտ էին հոգևոր առաջնորդներ: Դա թելադրվում էր նաև հեթանոսության ահագնացող տարերքի դեմ արդյունավետ պայքար մղելու անհրաժեշտությամբ: Եկեղեցու համար տեղերում հենարան ստեղծելու նպատակադրումով Արիստակեսը հիմնեց նաև վանքեր ու եկեղեցիներ՝ կամենալով քրիստոնեության լուսավետ գաղափարները հասցնել երկրի հեռավոր հորիզոնները:

Արիստակեսը, ինչպես հաղորդում են հայ մատենագիրները, հորից ժառանգեց նաև անողորք պայքարը հեթանոսության դեմ: Այդ պայքարն ուներ ցայտուն արտահայտված քաղաքական հնչեղություն, քանի որ Սասանյան դուռը շարունակում էր օժանդակել Հայաստանի հեթանոսամետ ուժերին, որոնք այդպիսով ավելի էին զորանում՝ դառնալով Հայոց պետության և եկեղեցու հիմքերը խարխուղ գորել գործոն: Հարմարադեպ պահի նրանք կարող էին երկրի քաղաքականության սլաքը թեքել դեպի Սասանյանները՝ ջանալով առ ոչնչի հանգեցնել Տրդատ Մեծի, Գրիգոր Լուսավորչի և նրանց հետևորդների ջանքերով Հայաստանում սերմանված քրիստոնեական քաղաքակրթության նվաճումները: Հայոց եկեղեցու դեմ հեթանոսության պայքարը վտանգավոր ձևեր ընդունեց Սասանյան Շապուհ Բ արքայի (309-379) քրիստոնեահալած քաղաքականության ընթացքում: 6-րդ դարի ասորի մատենագիր Մշիխա Ջեխան վկայում է, որ Շապուհ Բ-ն անագորոյն մի հրամանով իր ստորադրյալներից պահանջեց անխնա ոչնչացնել քրիստոնյաներին¹⁷: Հայաստանում հեթանոսության աշխուժացումը պայմանավորված էր նաև նրանով, որ Տրդատ թագավորն արդեն բոլորել էր իր ութսունամյա տարիքը և, ըստ երևույթին հետևելով Գրիգոր Լուսավորչին, դարձել ճգնակենցաղ՝ մեկուսանալով երկիրն ալեկոծող հոգևոր և քաղաքական խմորումներից: Հեթանոսությունն, անշուշտ, պահը ճիշտ էր ընտրել: Հայաստանում (հատկապես նրա ծայրագավառներում) քրիստոնեությունը դեռևս խոր արմատներ չէր ձգել

16 J. Markwart, Die Entstehung der armenischen Bistümer, Roma, 1932, S. 197.

17 Տես Ասորական աղբյուրներ, Ա, առաջաբան, թարգմ. և ծանոթագր.: Զ. Մելիքյանի, Երևան, 1976, էջ 97:

ժողովրդի ընդերքում, ուստի հեթանոսաբարո խավերը որոշակի հենարան ունեին երկրում և կարող էին հուզել քրիստոնեամերժ տրամադրություններ: Տրդատ թագավորի նկատմամբ հակոտնյա դիրքորոշումը զնալով ավելի էր ուժեղանում այդ խավերում, որոնց աչքին Տրդատ Մեծն անձնավորում էր քրիստոնեության հաղթանակը: Ուստի նրանք, փարվելով նախնյաց հավատքը վերականգնելու հույսին, դավեր նյութեցին թագավորի ու կաթողիկոսի դեմ: Սովեկրոն հեթանոսների վերածնվող այդ հույսի զոհը դարձավ նաև Արիստակեսը, որի հանդեպ, ինչպես հավաստում է Մովսես Խորենացին, սուր թշնամանք էին տածում «անիրաւ ու աղտեղագործ» մարդիկ: Վերջիններիս չարագույժ մտահղացման գործադրողը եղավ Ծովքի Արքեղայոս իշխանը, որի անունը հուշում է, որ նա տարազգի, ըստ երևույթին՝ «հունախառն էր»¹⁸: Արիստակեսը Ծովքում կառուցել էր հոյաշեն եկեղեցի, որտեղ հաճախակի այցելություններ էր կատարում և, չհանդուրժելով Արքեղայոսի հեթանոսաբարո արարքները, հորդորում, անգամ դատափետում էր նրան: Որպես Հայոց Հովվապետ, Արիստակեսը պետք է սանձեր հայրենիքի, Հայոց պետության ու եկեղեցու հանդեպ այդ նախարարի ոճրաշավիղ մղումները: Սակայն Հայրապետի ողջախոհության կոչերը մնացին անարդյունք: Ավելին, չհանդուրժելով Արիստակեսի հանդիմանությունները, Արքեղայոսը սրախողխող արեց նրան և, հատուցումից խուսափելու համար, ճողոպրեց Կիլիկիա¹⁹ (որը թերևս նրա հայրենիքն էր): Այդպիսով մի արյունոտ էջ ևս գրվեց Հայոց եկեղեցու պատմության մեջ: Փալստոս Բուզանդը Արիստակեսի եղերական մահը համարում է մարտիրոսական («խոստովանական»)²⁰ անշուշտ նկատի առնելով քրիստոնեական հավատի համար հեթանոսների ձեռքով նրա նահատակվելու փաստը:

Սակայն հեթանոսությունը չէր նահանջում և մահաշունչ կոչերով մոր զոհեր էր պահանջում: Վրիժաժարավ այդ կոչերը բնակչության որոշ մասի մեջ գտան իրենց մահագույժ արձագանքները: Հեթանոսները բացորոշ կերպով մարտահրավերներ էին նետում Հայոց եկեղեցուն, հոգևոր դասին, հավատացյալ ժողովրդին: Անհրաժեշտ էր մարել հոգևոր հրդեհը: Այդ ուղղությամբ հետևողական ու անհաշտ պայքար ծավալեց Գրիգոր Լուսավորչի անդրանիկ որդին՝ Վրթանեսը, որը

¹⁸ Ղ. Ալիշան, Յուշիկք հայրենեաց Հայոց, Ա, Վենետիկ, 1869, էջ 370:

¹⁹ Մովսես Խորենացի, II, ՂԱ, էջ 243-244:

²⁰ Փալստոս Բուզանդ, III, Բ, էջ 6:

եղբորից հետո ժառանգեց կաթողիկոսական գահը: Տակավին Գրիգոր Լուսավորիչը նրան մղեց հոգևոր զբաղմունքի, հավանաբար նաև ձեռնադրեց եպիսկոպոս, որով իսկ ի դերն համվեց ձեռնադրվելու նպատակով Կեսարիա Վրթանեսի մեկնելու անհրաժեշտությունը: Այդ փաստը վկայում է Կեսարիայի մետրոպոլիտական Աթոռից Հայ Առաքելական Եկեղեցու կախվածության բացակայության մասին: Ամենայն հավանականությամբ Վրթանեսը հոր կողմից ձեռնադրվել է 325 թ., Նիկիայի առաջին տիեզերաժողովի հրավիրման տարում, որպեսզի համաշխարհային այդ եկեղեցաժողովում Հայոց Եկեղեցին ներկայացվի իբրև տեղում ձեռնադրվող եպիսկոպոսներ ունեցող նվիրապետական համակարգ, ինքնուրույն հոգևոր հաստատություն և այդ կերպ ավելի մեծացվի նրա հեղինակությունը քրիստոնեական աշխարհում, օրինապատշաճ համարվի Հայաստանում Եկեղեցու հոգևոր առաջնորդներ ձեռնադրելու կարգը և կաթողիկոսական գահի ժառանգականությունը: Ըստ Մովսես Խորենացու, Վրթանեսը եպիսկոպոսության պաշտոնը վարել է 15 տարի և վախճանվել Հայոց թագավոր Տիրանի գահակալության երրորդ տարում²¹, իմա՝ 340 թվականին: Ինչպես տեսնում ենք, այս վկայությամբ հավաստվում է 325 թ. նրա ձեռնադրվելու փաստը:

Գրիգոր Լուսավորչի կողմից որդիների ձեռնադրումը հետամտում էր ոչ միայն իր տան հոգևոր հարստության (դինաստիայի) օրինականացման, այլև երկրի պետա-իրավական ոլորտներում Հայոց Եկեղեցու առաջնորդի հեղինակությունը մեծացնելու նպատակներ: Այդպիսով կաթողիկոսական իշխանությունը, ի զուգակշիռ թագավորականի, օժտվում էր պետական իշխանությանը բնորոշ ժառանգական, հարստենիկ (դինաստիական) հատկանիշներով: Հայ մատենագիրների մոտ Հայ Եկեղեցու առաջնորդի իշխանությունը ներառում է ոչ միայն հոգևոր-եկեղեցական, այլև դատական ու քաղաքական (դիվանագիտական) գործառույթներ: Ըստ այդմ կաթողիկոսի իշխանության կարևոր հատկանիշը նրա պետա-իրավական գերակայության փաստն էր: Նման իրավագործությունն էականորեն ամրապնդում էր Եկեղեցու հիմքերը՝ հաստատուն կռվաններ ստեղծելով հեթանոսության դեմ արդյունավետ ու կազմակերպված պայքարի համար: Վրթանեսի հովվապետության ընթացքում (333-341) այդ պայքարը չմարեց, այլ շարունակվեց

²¹ Մովսես Խորենացի, III, ԺԱ, էջ 269:

նորանոր բռնկումներով, որոնք ապացույց էին այդ չարագոր երևույթի խորն արմատների մասին: Հեթանոսությունը չէր նահանջում կաթողիկոսի եռանդուն ջանքերի, նրա հիրավի ստեղծագործ կորովի առջև, նույնիսկ մարտահրավեր էր նետում նրան: Եթե Տրդատ թագավորը հարաժամյա հովանավորությամբ սատարում էր հեթանոսության դեմ Եկեղեցու պայքարին, ապա նրան հաջորդած Խոսրով Դ Կոտակն ու Տիրանը չունեին իրենց նախորդի պետական ու հոգևոր ավյունը: Նրանց օրոք հեթանոսական տարերքը նոր ուժով զգալ տվեց իրեն՝ սպառնալով պետությանն ու Եկեղեցուն, ալեկոծելով երկրի բոլոր հորիզոնները: Մովսես Խորենացին հաղորդում է, որ հայրենասեր ուժերը համախմբվեցին Վրթանեսի շուրջը և Հաշտյանքի ու Ճոփքի մյուս գավառների իշխաններին առաքեցին Հռոմի Կոստանդ կայսեր մոտ, որպեսզի նրա համաձայնությամբ Հայաստանում թագավորեցնեն Խոսրով Դ Կոտակին²²: Կայսրը Վրթանեսին հղած պատասխան թղթով իրազեկեց, որ Հայաստան է ուղարկել օգնական զորք և հրաման՝ Խոսրով Կոտակին թագավոր կարգելու վերաբերյալ²³:

Վրթանես Կաթողիկոսը նպատակասլաց ջանքերով շարունակեց ժողովրդի մեջ վառել հեթանոսության չարագույժ հորձանքի դեմ պայքարի հուրը: Նա հաճախակի քարոզչական առաքելություններ էր կատարում Հայաստանի տարբեր գավառներ: Վրթանեսի Գրիգորիս որդին Փայտակարանի իշխանների խնդրանքով մեկնեց Աղվանից աշխարհ՝ քրիստոնեություն տարածելու, սակայն եղերամահ արվեց մոլեկրոն հեթանոսների՝ մասքթաց ցեղերի կողմից²⁴: Մովսես Կաղանկատվացին հաղորդում է, որ Գրիգորիսը քարոզչական առաքելություն է կատարել ոչ միայն Աղվանքում, այլև Վրաց աշխարհում²⁵: Բայց Գրիգորիսը Վրաստանում չի քարոզել: Պատմագիրն օգտվել է Փավստոս Բուզանդից, որը թեև նշում է, թե Գրիգորիսը եղել է Աղվանից և Վրաց կողմերի եպիսկոպոս, բայց ավելացնում է նաև, որ վերջին-

²² Նույն տեղում, III, Ե, էջ 260-261:

²³ Նույն տեղում, III, Ե, էջ 261:

²⁴ Մովսես Խորենացին Գրիգորիսի նահատակությունը դնում է Տրդատ Մեծի ժամանակ (տե՛ս Մովսես Խորենացի, III, Գ, էջ 259): Սակայն Գրիգորիսը նահատակվել է Խոսրով Կոտակի օրոք՝ 335 թ.:

²⁵ Մովսես Կաղանկատուացի, Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի, աշխ. Վ. Առաքելյանի, Երևան, 1983, I, ԺԴ, էջ 36-37:

ներիս տակ նկատի ունի սոսկ Մասքթաց Արշակունիների թագավորությունը,²⁶ որն, ինչպես հայտնի է, ընդգրկում էր միայն Աղվանքը:

Գրիգորիսի նահատակությունը մոր լիցք հաղորդեց հեթանոսությանը: Մասքութները չսահմանափակվեցին միայն դրանով: Իրանական այդ ցեղերը, խրախուսվելով Պարսից տիրակալի կողմից, իրենց թագավոր Սանեսան Արշակունու գլխավորությամբ հարձակվեցին Հայաստանի վրա: Այդ արշավանքը կատարվեց Գրիգորիսի նահատակության տարում²⁷: Անշուշտ, մասքութները միայն իրենց զորուժով չէին համարձակվի պատերազմել Հայաստանի դեմ: Սանեսանը, գրում է Խորենացին, Գրիգորիսին սպանել տալուց հետո մտա-հղացավ գրավել Հայաստանը՝ «զօրութեամբ օտար ազգաց»²⁸, որոնց հավանորեն Շապուհ Բ-ն էր հրահրել: Դա հստակվում է պատմիչի հետագա շարադրանքում, ուր ասվում է, որ մասքութները Հայաստան արշավեցին Շապուհ Բ-ի գաղտնի հրամանով²⁹: Վերջինս, ինչպես հայտնի է, շարունակում էր անլուր դաժանությունները քրիստոնյաների նկատմամբ³⁰:

Սասանյան արքայի օժանդակությամբ զորացած մասքութները կարողացան գրավել Հայաստանի զգալի մասը, այդ թվում նաև՝ Վաղարշապատը, շահատակելով նաև կաթողիկոսարանը: Մի պահ հեթանոսությունը Հայաստանում վերասլացք ապրեց: Մասքութներին պատշաճ դիմադրություն ցույց չտրվեց, քանի որ Վաչե Մամիկոնյանը՝ Հայոց զորքի սպարապետը, մեկնել էր Հռոմեական կայսրություն: Խոսքով Դ արքան ստիպված հեռացավ Դարույնք ամրոց և Վրթանեսի հետ ամրացավ այնտեղ: Գրեթե մեկ տարի Հայաստանը, նրա եկեղեցիները ենթարկվեցին դժնաբարք հրոսակների շահատակությանը: Այդ դաժան ժամանակամիջոցում քրիստոնեական կենսարար հավատն իր թևերն արծվի պես պահում էր Հայոց աշխարհի վրա, որի շնորհիվ ժողովուրդը չընկրկեց անսքող այդ վայրագությունների առջև:

²⁶ Փավստոս Բուզանդ, III, Ե, էջ 10:

²⁷ J. Markwart, Die Entstehung der armenischen Bistümer, S.214.

²⁸ Սովետս Խորենացի, III, Գ, էջ 260:

²⁹ Նույն տեղում, III, Թ, էջ 266:

³⁰ Հմմտ. G. Wiessner, Zur Martyrüberlieferung aus der christenverfolgung Schapurs II Gottingen, 1967, S. 157-158.

336 թ. վերադարձավ Վաչե սպարապետը և փայլուն հաղթանակ տարավ թշնամու դեմ³¹:

Հեթանոսության դեմ ընթացող պայքարի պայմաններում Հայաստանն ալեկոծվեց նաև միջիշխանական ընդհարումների պատճառով: Երկրի միասնությունը խաթարող այդ բախումները մարելու համար որոշակի ճիգեր գործադրեց Վրթանես Կաթողիկոսը: Խոսքով Դ թագավորը Վրթանեսի հետ (որի ազդեցությունն զգալի էր նրա վրա) զորավոր միջոցների դիմեցին երկրի երկու զավառատեր նախարարների՝ Սանավազյանների և Որդունիների միջև փոխադարձ բնաջնջման արյունոտ ընդհարումներին վերջ տալու համար: «Մեծ եպիսկոպոսապետն Վրթանես», գրում է պատմագիրը, թագավորի հետ միասին Աղբիանոս եպիսկոպոսին ուղարկեցին այդ իշխանների մոտ՝ նրանց հաշտեցնելու առաքելությամբ: Հավանաբար նրանք նկատի առան այն հանգամանքը, որ Աղբիանոսը հողատիրություններ ուներ Հարք գավառում³², որը համարվում էր Սանավազյանների հայրենակալվածքը: Սակայն Աղբիանոսին չհաջողվեց հաշտեցնել կռվազան նախարարներին, որոնք անարգալից խոսքերով պարսավեցին նրան ու շարունակեցին բնաջնջել միմյանց³³:

Նշված նախարարների միջև ծայր առած ընդհարումներն ամենայն հավանականությամբ նույապես հրահրված էին Շապուհ Բ-ի կողմից, որը կամենում էր այդպիսով Հայաստանում ստեղծել խառնաշփոթ իրավիճակ, հեղինակագրկել Հայոց Արշակունի թագավորին և առաջ մղել իր կողմնակից հեթանոսաբարո հայ նախարարներին: Այդ ընդհարումներն արգասիք էին խոսքով Կոտակի թագավորական իշխանության թուլության³⁴ անշուշտ, նաև էականորեն պայմանավորեցին այն: Ստեղծված պայմաններում հատկապես կարևորվում էր Եկեղեցու և Կաթողիկոսի խաղացած դերը երկրի պետական-քաղաքական հարաբերություններում: Ընդամեն Շապուհ Բ-ի վարած քաղաքականության սուր սլաքն ուղղված էր նաև Հայոց Եկեղեցու դեմ:

Սասանյան բռնակալը հետևողականորեն շարունակում էր դավադիր ձեռնարկումները Հայաստանի դեմ: Նրա հրահրմամբ 337 թ. Աղձնիքի բղեշխ Բակուրն ապստամբեց խոսքով Դ արքայի դեմ:

³¹ Փավստոս Բուզանդ, III, է, էջ 14-15:

³² Նույն տեղում, V, ԻԹ, էջ 190, VI, Բ, էջ 223:

³³ Նույն տեղում, III, Դ, էջ 9:

³⁴ Դ. Սանադյան, Երկեր, Բ, Երևան, 1978, էջ 145:

Շապուհ Բ-ն զորքով լայն աջակցություն ցույց տվեց խռովարար բղեշխին: Ավելին, Պարսից զորքն օժանդակեց նաև այդ նույն տարում Հայոց թագավորի դեմ ապստամբած Բզունիք գավառի տիրոջ՝ Դատաբեն իշխանին: Այդ բախտորոշ պահին թագավորն ու կաթողիկոսը միասին խռովարկու ուժերի դեմ ձեռնարկեցին կանխարգելող միջոցներ: Նրանց հաջողվեց միաբանել թագավորին ու Եկեղեցուն հավատարիմ մնացած ուժերին և պարտության մատնել Աղծնյաց և Բզունյաց տերերին: Բայց դրանից հետո ևս շարունակվեցին Սասանյան տիրակալի դավադիր ձեռնարկումները Հայաստանի նկատմամբ, որի նախարարներն արդեն թշնամու դեմ գործում էին համադաշն՝ ծերունագարդ Վաչե սպարապետի գլխավորությամբ հակահարված տալով անարգ ոսոխին: Նրանք «ոչ տային անխտիր արշաւել աւերել զերկիրն Հայոց», գրում է պատմագիրը³⁵: Այդպիսով թագավորի ու կաթողիկոսի ջանքերը տվեցին սպասված արդյունքները:

Նշված իրադարձությունների ժամանակ երկիրն ալեկոծող ներքին ու արտաքին ուժերի դեմ մղվող պայքարում Եկեղեցին ու պետությունը դրսևորեցին իրենց միասնությունն ու շահերի ընդհանրությունը: Դա Հայաստանի վերին իշխանության երկու զորավոր հենասյուների բնական դաշինքն էր, որն առավել հասուն երանգներ ընդունեց բախտորոշ այդ պահին, քանի որ Հայոց պետության սրտին ուղղված ամեն մի հարված միաժամանակ խոցում էր նաև Եկեղեցուն՝ սպառնալիքի տակ դնելով նրա գոյությունը: Այս իրողության հետմախորքի վրա հասկանալի է դառնում Խոսրով Կոտակի և Վրթանեսի սերտ համագործակցությունը, վերջինիս հասարակական-քաղաքական հավատամքը, որի նպատակն էր Հայաստանի, նրա պետության զորացումը, ներքին ու արտաքին անդորր ընձեռելը: Երկրի համար օրհասական պահերին մեծակորով Հայրապետը ռազմի խրախույսներ էր տալիս զորքին ու ժողովրդին և, ի գործ դնելով իր իշխանությունն ու հեղինակությունը, անձնական օրինակով ու մարտասույց քարոզներով ոգեպնդում նրանց: Վրթանեսի օրոք ամենայն ուժով դրսևորվեցին Հայ Առաքելական Եկեղեցու պահպանող ոգին, հայրենաշունչ ավանդները: Չորքի մարտական կորովը բարձրացնելու նպատակով Վրթանեսը հատուկ կոնդակով սահմանեց, որ ամեն տարի պատարագաժամին անհրա-

35 Փավստոս Բուզանդ, III, Ը, էջ 17-18:

ժեշտ է հիշել հայրենիքի պաշտպանության զոհասեղանին իրենց կյանքը նվիրաբերած հայ մարտիկների անունները³⁶:

Հայոց զորքի մարտունակությունը բարձրացնելու նպատակ էր հետապնդում նաև Վրթանեսի միջամտությունը՝ Պարսից զորքերի դեմ 338 թ. մղված մարտում զոհված Վաչե Մամիկոնյանի դեռահաս որդուն՝ Արտավազդին, հոր պատիվն ու բարձր շնորհելու համար: Ըստ Փավստոս Բուզանդի, «իրաման ետուն մեծ եպիսկոպոսապետն Վրթանես հանդերձ թագաւորաւն», որպեսզի Արտավազդը «կացցէ ի տեղի նախնեացն իւրոց և հօր իւրոյ»³⁷:

Վրթանեսի գործունեությամբ աճեց Հայոց Եկեղեցու հեղինակությունը քրիստոնեական աշխարհում՝ շնորհիվ հեթանոսության դեմ նրա հետևողական ու անգիջուն դիրքորոշման: Հայ Եկեղեցին ինքնուրույն կերպով լուծում էր իր ներքին ծիսական ու պաշտամունքային խնդիրները: Հատկանշական փաստ է, որ այդ բնագավառում կանոնական բարեկարգություններ ձեռնարկելիս Վրթանեսը բնավ չապավինեց Կեսարիայի մետրոպոլիտի խորհուրդներին, այլ գերադասեց դիմել Երուսաղեմի Պատրիարք Մակար Ա-ին, որը հարգալիք պատասխանով արձագանքեց Հայոց Կաթողիկոսին՝ նրան ուղարկելով նաև Եկեղեցու ծիսակարգի վերաբերյալ ինը կանոններ³⁸: Անշուշտ հիմնավորված չէ այն կարծիքը, որ նշված կանոնները Հայաստան է ուղարկել ոչ թե Մակար Ա-ը, այլ Երուսաղեմի Մակար Բ Պատրիարքը, և այն էլ ոչ թե Վրթանես Կաթողիկոսին, այլ Սյունիքի Վրթանես եպիսկոպոսին, որը գահակալել է շատ ավելի ուշ՝ Զ դարում³⁹: Ժամանակին այս տեսակետը իրավացի կերպով վիճարկվեց⁴⁰:

Նկատենք, որ խնդրահարույց կանոնները կրում են «Կանոնք Մակարայ առաջնոյ» վերտառությունը և հղված են «առ քրիստոսասէր և երկիւղած եպիսկոպոսապետդ Վրթանես և առ համաւրէն եպիսկոպոսս և քահանայս Հայոց»⁴¹: Դժվար չէ հետևեցնել, որ կանոններն ուղարկվել են Հայաստանի բոլոր հոգևորականներին ու նրանց

³⁶ Նույն տեղում, III, ժԱ, էջ 24:

³⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 24-25:

³⁸ Գիրք թղթոց, Թիֆլիս, 1901, էջ 407-412:

³⁹ Ն. Ալիմեան, Թուրք Մակարայ Բ Երուսաղեմի հայրապետի առ Վրթանես եպիսկոպոսապետ Սինեաց յաղագս կարգաց եկեղեցւոյ, Վիեննա, 1930, էջ 22-25:

⁴⁰ Տե՛ս Վ. Հաջունի, Առ Վրթանես թղթին հեղինակը Մակար Առաջինն է, ոչ Երկրորդը, «Բազմավեպ», 1931, էջ 70-71:

⁴¹ Կանոնագիրք Հայոց, Բ, աշխ. Վ. Հակոբյանի, Երևան, 1971, էջ 219-221:

առաջնորդին և ոչ թե սոսկ Սյունյաց եպիսկոպոսին, որը, բնականաբար, չէր անվանվի «եպիսկոպոսապետ»: Խնդրո առարկա կանոնները կիառվելու էին Հայաստանի բոլոր եկեղեցական վիճակներում, այդ թվում, անշուշտ, նաև Սյունիքում: Մակար Ա-ի կանոնական այդ թղթում հանձնարարվում էր «զամենայն կանոնադրութիւնս սրբոյ ժողովոյն որ վասն հերծաժողացն եղել»՝ միաժամանակ նշելով, որ «չէ պարտ ծուլալ և դանդաղել եպիսկոպոսացն և երիցանցն ի մկրտել զայնոսիկ, որք կամին մերձեմալ ի բարեպաշտութիւն աստուածապաշտութեան... խրատել և ուսուցանել բանիւ և վարդապետութեամբ, մերժել ի սատանայէ և ընծայեցուցանել Աստուծոյ սրբոյ աւագանին լուսաւորութեամբ...»⁴²: Երուսաղեմի Հայրապետը շեշտը դնում էր նաև «առաքելոցն աւանդութեան» սկզբունքներով առաջնորդվելու վրա՝ նկատի առնելով, անշուշտ, Հայոց եկեղեցու առաքելական արմատները: Չ կանոնը պատվիրում էր «ուղիղ դաւանել խոստովանութեամբ՝ ուրոյն ի հերծաժողացն փորձիչ խորհրդոց. զի մի արիանոսացն մերձ լինելով...»⁴³: Ինչպես տեսնում ենք, Մակար Ա-ն շեշտում էր քրիստոնեությանը խորթ տարրերին դարձի բերելու անհրաժեշտությունը՝ նկատի առնելով ոչ միայն հերձվածողներին, այլև հեթանոսության հետևորդներին:

Հեթանոսության դեմ մղվող պայքարում Հայոց եկեղեցու համար հույժ կարևոր նշանակություն ուներ քրիստոնեական աշխարհի հետ միաբանության պահպանումը: Մակար Ա Պատրիարքին Վրթանեսի կողմից հղված դիմումը նպատակ էր հետապնդում մյուս եկեղեցիների հետ ծիսական-պաշտամունքային միասնության պահպանումը: Հայոց եկեղեցին և քրիստոնեական մյուս եկեղեցիները ծիսա-դավանական առումներով առաջնորդվում էին Նիկիայի տիեզերածղովի գծած շավղով: Մակայն վերջինիս ընդունած կանոնական որոշումների կիրառումը երբեմն խաթարվում էր Հայաստանում, ուստի զգացվում էր կիրառումը երբեմն լուսաբանության անհրաժեշտությունը, հատկապես այդ կանոնների սահմանած ծիսական, պաշտամունքային դրույթների վերաբերյալ: Վրթանեսը կարողացավ (անշուշտ, Երուսաղեմի Պատրիարքի խորհուրդները հաշվի առնելով) վերացնել կանոնական թյուր-

⁴² Նույն տեղում, էջ 218, 220, 227:

⁴³ Նույն տեղում, էջ 227:

ըմբռնումները և դրանցից բխող ծիսական խոչընդոտները: Ասվածին հարկ է ավելացնել նաև, որ Մակար Ա-ն պատասխան թղթում բնավ չէր արժարժում Հայ Եկեղեցու ինքնագոյ հիմքերը շոշափող խնդիրներ, քանի որ Երուսաղեմի Աթոռը նվիրապետորեն գերակայություն չուներ Հայոց Եկեղեցու նկատմամբ և հիմնվել էր ավելի ուշ՝ 325 թ. Նիկիայի տիեզերաժողովի որոշմամբ:

Վրթանեսը հեթանոսության դեմ հետևողական պայքարը շարունակեց նաև Խոսրով Կոտակի հաջորդ Տիրան թագավորի օրոք՝ լայն գործունեություն ծավալելով նաև պետական-դիվանագիտական ասպարեզում: Ըստ Մովսես Խորենացու, Խոսրով Կոտակի մահից հետո Վրթանեսը գումարել է Հայոց ավագ նախարարների, զորապետների ժողով, որտեղ որոշվել է Հայաստանի ժամանակավոր կառավարիչ նշանակել Արշավիր Կամսարականին: Այնուհետև Կաթողիկոսը Տիրանին տարել է հռոմեական կայսր Կոստանդին մոտ և կարգել տվել Հայոց թագավոր⁴⁴:

Վրթանեսի կենդանության ժամանակ Տիրանը դրսևորեց հռոմեամետ ուղեգիծ, որը թերևս արդյունք էր նաև թագավորի վրա նրա ունեցած ազդեցության: Կաթողիկոսը, ելնելով Հայաստանում խմորված կացությունից, ջանում էր երկրի արտաքին քաղաքական սլաքն ուղղել դեպի Արևմուտք՝ հռոմեական կայսրություն, հավատակից այն երկիրը, որի օգնությամբ նա հույս էր ականկալում ետ վանել Սասանյանների կողմից հովանավորվող զրադաշտության օրավոր աճող չարագույժ հորձանքը, որը հղի էր քաղաքական վտանգավոր հետևանքներով՝ Հայոց թագավորության և բուն իսկ Եկեղեցու հետագա գոյության համար: Սակայն Տիրան թագավորը (թերևս հեթանոսամետ հայ նախարարների ազդեցությամբ) հակվեց հեթանոսության կողմը, թեև, ինչպես հավաստում է պատմագիրը, նրա այդ վարքագիծը դեռևս բացորոշ դրսևորումներ չուներ, քանի որ Տիրանը երկյուղում էր «ի մեծն Վրթանիստ»⁴⁵: Հայոց Հայրապետի շուրջ պարուրված ոճրաբույր մթնոլորտում նրա դեմ դավ նյութվեց: Ավանդական պատմությունը հավաստում է, որ Սիմ լեռան հեթանոսաբարո բնակիչներն էին Վրթանեսի դեմ դավադրության կազմակերպողները: Կաթողիկոսը միշտ հանդիմանել էր նրանց մոլորաշավիղ վարքի, «չարադետ արարքների համար»⁴⁶: Փափստոս

⁴⁴ Մովսես Խորենացի, III, Ժ, էջ 268:

⁴⁵ Նույն տեղում, III, ԺԱ, էջ 269:

⁴⁶ Տե՛ս Մովսես Հայկական, Ժ, Վենետիկ, 1854, էջ 52:

Բուզանդի վկայությամբ, Վրթանեսի դեմ ուղղված դավին մասնակից էր նաև Հայոց թագուհին, որի հրամանով էին գործում դավադիրները: Նրանք իրենց դժխեն մտահղացումը փորձեցին իրագործել դեպի Հայաստան Շապուհ Բ-ի կատարած արշավանքի ժամանակ, երբ Վրթանեսը Պատարագ էր մատուցում Աշտիշատի եկեղեցում: Սակայն դավադրությունն ի դերև հանվեց, ապա կաթողիկոսը ժամանեց Հայոց զորքի մեջ ու իր հայրենաշունչ քարոզներով ոգեպնդեց նրան⁴⁷:

Անշուշտ դավադրության ձախողումը վկայում է, որ Վրթանեսը լայն հեռարան ուներ ժողովրդի մեջ և բնավ էլ դյուրին որս չէր դիցամուլ ամբոխի ու նրան սատար կանգնողների համար:

Արիստակեսի ու Վրթանեսի օրոք Հայ Առաքելական Եկեղեցին, չնայած կրոնական ու քաղաքական ալեհույզ կացությանը, ավելի ամրապնդեց իր հիմքերը: Փոթորկաշունչ իրավիճակը կոփեց նրան, փորձությունների բովում բյուրեղացավ Հայոց առաքելադրոշմ հավատքը, որպես բնական արգասիք Լուսավորչի փառասուն զավակների՝ ազգի հոգևոր կորովը մարմնավորող ուխտանվեր այրերի բեղուն գործունեության: Նրանց ցանած սերմերը հետագայում ևս տվեցին իրենց կենսունակ ծիլերը: Վրթանեսի որդին՝ Հուսիկ Կաթողիկոսը, և Լուսավորչի տան մյուս ներկայացուցիչները ցկյանս հավատարիմ մնացին այդ կոչմանը՝ քրիստոնեական հավատի երկնասփյուռ լույսը վառ պահելով Հայոց լեռնաշխարհում:

⁴⁷ Փալստոս Բուզանդ, III, 9, էջ 7, ԺԱ, էջ 23:

ՍԱՍՈՒՆԻԿ ՎԻՐԱԲՅԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու

ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՎԱՆՔԻ ՀՈՂԱՏԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

(15-րդ – 18-րդ դդ.)

Էջմիածնի վանքի հողատիրության և տնտեսության վերականգնումն ու զարգացումը սկզբնավորվում է Մովսես Տաթևացի Կաթողիկոսի գահակալության տարիներին (1629-1632): Մաքրվում է վանքի շուրջը-բոլորը, պարսպապատվում է այն, կառուցվում են տներ՝ հոգևորականների և հյուրերի համար, միաբանների խցեր, սեղանատուն, փուռ, տնտեսատուն, ցորենի և այլ նյութերի ամբարանոց: «Այս բոլոր շինվածքներից միայն պարիսպն է հողից շինված,՝ գրում է Դավրիժեցին, իսկ մնացած բոլորը շինվեցին տաշած քարով, թրծված աղյուսով, կրով ու գաջով, գեղեցիկ ու վայելուչ հորինվածքով»¹: Մովսես Տաթևացին Օհանավանքում բացում է դպրոց, կարողանում է վանքն ազատել տարեկան 100 թուման տուգանքից, որը շահական դավթարներում գրանցված էր Էջմիածնի վրա:

Էջմիածնի վանքի հողային սեփականությունն սկսում է ավելանալ ու ընդարձակվել Փիլիպպոս Աղբակեցի Կաթողիկոսի աթոռակալության տարիներին (1633-1655): Երբ նա 1645 թ. Վաղարշապատ գյուղում փորձում է փոքր-ինչ հող մշակել, Երևանի Մուհամմադկուլի խանը նրանից բահրա է պահանջում: Կաթողիկոսը դիմում է Շահ Աբբաս Բ-ին (1642-1666)՝ խնդրելով վանքն ազատել հարկերից: Այդ դիմումում Կաթողիկոսը գրել է, որ «այժմ աղքատության պատճառով մեկ գութանի վարելու տեղ հագիվ ենք կարողանում սերմ գցել հողի մեջ»: Ապա Կաթողիկոսը շահին խնդրում է, որ կրկին հաստատվի Էջմիածնի վանքի մուլքադարական իրավունքը Վաղարշապատ գյուղի նկատմամբ: Նա գրում է. «այս գետոյիս մուլքն ի բնէ անտի սրբոյ Աթոռոյս է լեալ.

¹ Սիմեոն Կաթողիկոս Երևանցի. Ջամբո, Գիրք որ կոչի յիշատակարան արձանացուցիչ, հայելի և պարունակող բնաից որպիսութանց Սրբոյ Աթոռոյս և իւրո շրջակայից վանօրիցն. Վաղարշապատ, 1873, էջ 104 (այսուհետև՝ «Ջամբո»):

այժմ խաներն և այս այն զաւթեալ ուտեն, և Աթոռոյս ոչ գոյ ապրուստ»։ Այնուհետև Աղբակեցին շահին հիշեցնում է, որ «զայսքան դրամ խարճեալ յԱպարանու ջուր բերի ի յօգուտ երկրիս»։ «Զամբռի» հեղինակը տեղեկացնում է, որ «Շահն ռադամ (շնորհագիր - Ս. Վ.) գրէ, թէ՛ ետու զվեց դանկ մուլքն գեղջո՛ւ Էջմիածնի Աթոռոյն, այսուհետև մի ոք իշխեսցէ ձեռնամխիլ»։ Թեև վանքն ուներ մի քանի զորեղ փաստաթղթեր, այդուհանդերձ ամեն մոր շահի գահ բարձրանալիս Կաթողիկոսները «արգա» (խնդիրք, աղերսագիր) էին ներկայացնում նրան և խնդրում, որ Վաղարշապատի մուլքն իրենց շնորհեն նախկին շահերի օրինակով։

Փիլիպպոս Աղբակեցին վանքի միջոցներով 1640-1645 թթ. մի քանի անգամ բեկերից մաս-մաս գնել է Օշական գյուղի 5 դունգ մուլքը, իսկ 1650 թ. Խոջա Սուքիասից՝ Ղարադոյունլու գյուղի լրիվ՝ 6 դանգ մուլքը։ Իր գահակալության վերջին տարում՝ 1655 թ. նա գնում է նաև ֆրանկանոց և Բաթինջ գյուղերի մուլքերը²։ Աղբակեցին երբ նորոգում է Սուղնի գյուղի Սուրբ Գևորգի վանքը, վերջինիս է նվիրում այդ գյուղի Էջմիածնապատկան 6 դանգ մուլքը³։

Էջմիածնի վանքի հողային սեփականությունն է՛լ ավելի է ընդարձակվում Զակոր Ջուղայեցի Կաթողիկոսի աթոռակալության տարիներին (1655-1680)։ Նա գնում և վանքի սեփականությունն է դարձնում Ամիր, Յայջի, Սուլքի, Մելիքգյուղ, Մանկանոց (Օշական), Քեշիշքենդ, Նորք, Դիպաքլու, Բյուրական, Ծոպանիս, Կյատուր, Քասաղ և Սևավեր գյուղերի 6-ական դանգ մուլքերը⁴։ Բացի այդ, շարիաթական վակֆնա-

² Ղարադոյունլու գյուղը, մեր կարծիքով, տեղորոշվում է Արարատյան դաշտում։ 19-րդ դարի սկզբներին լքված ու անմարդաբնակ էր։

³ Ֆրանկանոցը նախկին Էջմիածնի շրջանի Ամբերդ գյուղն է, իսկ Բաթինջը (Փաթինջ)՝ նախկին Աշտարակի շրջանի Ոսկեհատ գյուղը։

⁴ Սուլքի գյուղը վարչատարածքային կարգով ենթարկվում է Ապարանի քաղաքապետարանին։ Ամիրի, Յայջի և Մելիքգյուղ գյուղերը դարձյալ տեղորոշվում են Արարատյան դաշտում, լքված ու անմարդաբնակ են։ Քեշիշքենդը տեղորոշվում է Էջմիածնի մոտակայքում՝ նույնպես անմարդաբնակ։ Դիպաքլուն Արայի լեռան հյուսիսային կողմում էր, 19-րդ դարի 1-ին քառորդի անմարդաբնակ։ Դիպաքլուն Արայի լեռան հյուսիսային կողմում էր, 1826-1828 թթ. վերջերից լքվել ու ամայացել է, իսկ Ծոպանիսը տեղորոշվում է Բյուրականի մոտ, 1826-1828 թթ. վերջերից լքվել ու ամայացել է, իսկ Կյատուրը, մեր կարծիքով, նախկին ռուս-պարսկական պատերազմից հետո անմարդաբնակ էր։ Կյատուրը, մեր կարծիքով, տեղորոշվում է Ապարանի շրջանի Արագյուղի մոտ էր՝ այժմ անմարդաբնակ։ Քասաղ գյուղը տեղորոշվում է Ապարանի շրջանի Վարդենիս գյուղից 3 կմ հարավ, Քասաղ գետի աջ ափին։ Գյուղից մեկ կմ հյուսիս-արևելք, նախկին Մռավյան գյուղի կամրջի դիմաց պահպանվում են բնակատեղիի հետքեր։ Սևավերը (Ղարաքվերան) նախկին Նաիրիի շրջանի Արագյուղն է, Բաֆֆու հռչակավոր հերոսի՝

մեներով էջմիածնի վանքին էին տրված Մաստարա, Նորագեղ, Եղվարդ և Բոխենիս գյուղերի մուլքերը: Դրանք վանքին վակֆ էին արել հայ բարեգործները:

Այսպիսով, 1680 թ. էջմիածնապատկան էին 23 գյուղերի մուլքերը, որոնցից 7-ը վակֆային էին, իսկ 16-ը՝ գանձագին: Այս 23 գյուղերի վանքին պատկանող ընդհանուր մշակելի հողատարածությունը (վարելահող) կազմում էր շուրջ 3000 սոմարատեղ⁵:

Բացի վակֆային և մլքատու գյուղերից, էջմիածնի վանքն ուներ նաև սեփական հողեր ու այլ կալվածքներ, որոնց մեծ մասը գտնվում էր Վաղարշապատ գյուղում: Դրանք նույնպես վանքը տիրում էր վակֆային իրավունքով: 1644 թ. պարսից Շահ Աբբաս Բ-ի հրովարտակի համաձայն էջմիածնապատկան այդ հողերը նույնպես ազատվել են պետական հարկերից:

Այդ հողահանդակները հետևյալներն են.

1. Շորաքյաթի հողերը (250 սոմարատեղ)
2. Վանքի ներքին կողմի հողակտորը (20 խավարատեղ)
3. Հերանենքի կամ Քյուլթափայի հողերը (350 սոմարատեղ)
4. «Բազիրգան յոլի» («Վաճառականների ճանապարհ») հողամասը (90 սոմարատեղ)
5. Սադակլուի հողակտորը, որի միջով երկու առու էր անցնում (100 սոմարատեղ)
6. Իլանլուում գտնվող հողակտորը, որը կոչվում էր Ներքին Քյոնդալան
7. Իլանլուի վերին մասի հողակտորը, որը կոչվում էր Շահարխ (50 սոմարատեղ)
8. Հաջիլարի հողակտորը (120 սոմարատեղ)
9. Քարաքթի հողակտորը (220 սոմարատեղ)
10. «Երեք բահ ջրի» և այլ հողամասեր⁶:

Խենթի (Սամսոն Տեր-Պողոսյան) ծննդավայրը: Նորագեղը Երևան քաղաքի կազմում է, իսկ Բոխենիսը տեղորոշվում է նախկին էջմիածնի շրջանում, 19-րդ դարի սկզբին լքված ու անմարդաբնակ էր: Մուղինի Աշտարակ քաղաքի կազմում է, իսկ Քիրազլուն նախկին Նաիրիի շրջանի Բուժական գյուղի մոտերքում էր, այժմ լքված ու անմարդաբնակ:

⁵ Սոմար - հացահատիկների չափ: Մեկ սոմարը 256 կգ գարի, 288 կգ ցորեն: Տարածության սոմարում ցանվում էր մեկ սոմար հացահատիկ: Եթե նկատի ունենաք, որ սոմարը Հայաստանի տարբեր նահանգներում փոքր-ինչ տարբեր չափ ուներ, ապա ընդհանրացնելով՝ 1 սոմարը = 300 կգ:

⁶ «Ձամբո», էջ 154-155:

Վարելահողերից բացի, վանքն ուներ նաև խաղողի և պտղատու այգիներ: Համաձայն Շահ Աբբաս Բ-ի նշված հրովարտակի, Էջմիածնին էին պատկանում Մարտիրոսի այգին, Գևորգի, Շահգեղանի, Գրիգորի և «Դարիքների գերեզմանոցի» մոտ գտնվող պարտեզները⁷: Այնուհետև 1649 թ. Փիլիպպոս Աղբակեցին Երևանի Քեյ խոսրով խանից (1652-1656) վերցնում է հատուկ հրովարտակ, որով որպես վակֆ արքունական հարկից ազատվում էին վանքին պատկանող Անապատի, Չայ-Կայթարանի և Սարգսի որդի Թունիի այգիները (Երևանում), Անապատի այգուն կից այգին (Չորագյուղում)⁸, Դավիթ վարդապետի այգին (Նորքում), Աղիբեկի և Շաղվերդու այգիները (Օշականում) և Շիրաբաղում⁹ ու Աշտարակում եղած մեկական այգիները:

Վանքը իր 21 այգիներից տարեկան միջին հաշվով ստանում էր մոտ 210 խավվար¹⁰ խաղող և պատրաստում շուրջ 240 կարաս գինի: Պտղատու այգիներից վանքը տարեկան ունենում էր մոտ 800 թումանի¹¹ զանազան մրգեր:

Էջմիածնի վանքը ջրաղացներ ուներ Երևանում (1 քար, Սարգսի), Ղոխս գյուղում (2 քար, Մարտիրոսի), ինչպես նաև Չորագյուղում՝ 3 քար, Վաղարշապատում՝ 2 քար, և Նորագեղում՝ 1 քար:

Էջմիածնի վանքը հարստահարվելով Երևանի խաների կողմից, հաճախ ընկել է ծանր պարտքերի տակ: Կաթողիկոսներն ստիպված գրավ են դրել վանքապատկան գանձազին հողերը: Սակայն թե ո՞ր գրավ են գրավ դրվել, այդ մասին արխիվային փաստաթղթեր մեզ մուլքերն են գրավ դրվել, այդ մասին արխիվային փաստաթղթեր մեզ չեն հասել: Վանքապատկան գյուղերի գրավ դրվելն սկսվել է Հակոբ Ջուղայեցու գահակալության վերջին տարիներին: Եթե 1680 թ. մինչև 1720-ական թվականները (ավելի քան 40 տարի) վանքի մուլքային գյուղերի մասին տեղեկություններ չեն եղել կամ չեն պահպանվել, ապա հավանաբար այդ գյուղերը պարտքերի դիմաց սեփականացվել են պարտատերերի կողմից:

Էջմիածնի վանական տնտեսությունը դեռևս կենսունակ էր Ալեքսանդր Ա Ջուղայեցի Կաթողիկոսի աթոռակալության տարիներին

⁷ Հրովարտակներ, II, վավերագրեր 11, 26:

⁸ Չորագյուղը Երևանի թաղամասերից է:

⁹ Շիրաբաղը նախկին Էջմիածնի շրջանի Փարաբար գյուղն է:

¹⁰ խավվար - ծանրության չափ, որ հավասար է 30 փթի կամ 490 կգ, իսկ տարածության խավվարը հավասար է մեկ խավվար սերմացու ցանելու հողատարածք (արտ):

¹¹ Թուման - Պարսկական դրամական միավոր մինչև 1930 թ.

1 թումանը = 2 ռուբ. 85 կոպ.:

(1706-1714): իր շինարարական և օգտավետ գործունեության մասին Սովսես Ջուղայեցուն 1713 թ. հունիսի 4-ին հղած նամակում նա գրում է. «Տասն տեղ քարխանայք ունիմ, երեք հարյուր ավելի ուստա և մշակ կու բանի», այնուհետև նա, որպես իր գործունեության լավագույն արդյունք, առանձնացնում է նաև Երևանի այգին, Օշականի մուլքը և մեծ առուն¹²: Նախ Օշականի մուլքի մասին: Հայտնի է, որ Փիլիպպոս Աղբակեցին և Հակոբ Ջուղայեցին մաս-մաս գնել էին այդ գյուղի 5 1/2 դանգ մուլքը, իսկ 1681 թ. աթոռակալ Մինաս վարդապետի օրոք Օշականի մնացած կես դանգ մուլքը Ստեփանոս վարդապետից 10 թումանով գնում է և էջմիածնի վանքին վակֆ անում Նախիջևանի գավառի Բիստ գյուղի Խոջա Գասպարը: Փաստորեն 1681 թ. Օշական գյուղի 6 դանգ մուլքը էջմիածնի վանքի սեփականությունն էր:

Օշականն ու ֆրանկանոցը վանքին վճարում էին կրկնակի մուլք: Օշականի համայնքը կարիքից ստիպված Աստվածատուր Համադանցի Կաթողիկոսից 1722 թ. 150 թուման պարտք է վերցնում՝ համաձայնվելով, որ վանքին կվճարի երկրորդ կամ կրկնակի մուլք, որը կազմում էր բերքի 1/5 կամ 2/10 մասը: Իսկ ֆրանկանոցը վանքին երկրորդ մուլք էր վճարում 1731 թվականից: Սակայն երբ հնարավորություն էր ընձեռվում մարել պարտքը, երկրորդ մուլքը այլևս չէր վճարվում:

1711 թ. էջմիածնապատկան Օշական գյուղի հողագործները, տուժելով կարկտահարությունից և ուրիշ աղետներից, ստիպված պարտք են վերցնում երկու պարտատերերից՝ Սիրգա Մամադ բեկից 180 թուման՝ գրավ դնելով 20 այգի և 5 ջրաղաց, իսկ մյուս պարտատեր Խոջա Մոսեսից՝ 150 թուման՝ այս անգամ գրավ դնելով 8 այգի և 12 ջրաղաց: Սակայն գրավի ժամկետն անցնելուց հետո նրանք չեն կարողանում պարտքերը մարել և պայմանագրի համաձայն գրավ դրած այգիներն ու ջրաղացները պետք է մնային պարտատերերին: Ահա Ալեքսանդր Ջուղայեցին, վճարելով օշականցիների պարտքերը, ստանում է այգիների ու ջրաղացների մուլքերը՝ հօգուտ վանքի¹³:

Ինչ վերաբերվում է «մեծ առվին», դեռևս 1698 թ. Նահապետ Եղեսացի Կաթողիկոսը (1691-1705) ունեցավ Ալի բեկի ժառանգներից և նրա այրի Փարի խանուհից 50 թումանով գնում է Հրազդան գետից սկիզբ առնող ջրանցքը, կառուցում նրա շարունակությունը և ջուրը հասցնում Հռիփսիմեի վանքի շրջակայքը: Հավանաբար Ալեքսանդր Ջուղայեցին ևս շարունակել և ավարտին է հասցրել ջրանցքի կառու-

¹² Մաղաթիա Օրմանեան, Ազգապատում, Բ հատոր, մասն Գ, Պեյրուք, 1960, սյունակ 2799:

¹³ «Ձամբո», էջ 174:

ցումը, ապա կառուցել ջրանցքի բաժանարարները և ներքին ոռոգման մյուս ցանցը: Մեր կարծիքով հենց դա էլ «մեծ առում» էր, որը գործեց մինչև Աստվածատուր Չամադանցու աթոռակալության (1715-1725) առաջին տարիները: Թուրքական տիրապետության տարիներին այն արդեն խաթարված էր: Ըստ եղած տվյալների, այդ ջրանցքը ոռոգել է շուրջ 300 խավվար ցանքատարածություն: Բացի այդ, Ջուղայեցին 1709 թ. դիմել է Երևանի Ալլահկուլի խանին և ստացել հատուկ հրամանագիր Քասաղի ջրերի նկատմամբ վանքի սեփականատիրական իրավունքի մասին: Սակայն կաթողիկոսական դիվանում չի պահպանվել Սիմեոն Երևանցու վկայակոչած այդ հրամանագիրը: Բայց Քասաղի ջրերի օգտագործման իրավունքի մասին կան թուրքական տիրապետության ժամանակաշրջանից պահպանված փաստաթղթեր: 1725 թ. Ռաջաբ փաշան կրկին վանքին է ամրագրել Քասաղի ջրերից էջմիածնին հասնող բաժինը՝ հավանաբար նրանից վերցնելով հին արտոնագրերը:

Ալեքսանդր Ջուղայեցուն հաջողվում է 1712 թ. ստանալ երկու գութանի կարողության վարուցանքից բաժնի չվճարելու իրավունք, որը բավականաչափ թեթևացնում էր էջմիածնի հոգսը¹⁴: 1709 թ. Մաստարա գյուղից ոմն Սիեր Ալեքսանդր Ջուղայեցուն վաճառել է այդ գյուղի 3/4 դանգ մուլքը՝ 11 թումանով¹⁵:

Վաղարշապատ գյուղի 1725 թ. թուրքական հարկացուցակից իմանում ենք, որ այդ թվականին էջմիածնի վանքին էին պատկանում Վաղարշապատ, Օշական, Մաստարա, Քիրաջլու և Ֆրանկանոց գյուղերի մուլքերը¹⁶: Վանքին պատկանող մյուս գյուղերից մի քանիսը թուրքական կարճատև տիրապետության տարիներին ամայացել էին, մյուսները դուրս էին եկել վանքապատկանությունից և դարձել պարտատերերի սեփականություն: Դեռևս 17-րդ դարի վերջերին կառավարած Մուրթուզակուլի (1688-1691) և Ֆազլալի (1691-1700) խաների օրոք նորից դիվանի հողերի շարքն էին դասվել Եղվարդ, Նորագեղ, Ամիրի գյուղ և Յայջի գյուղերը, իսկ Բոխենիսի հողագործները, օգտվելով վանքի քաղաքական ծանր կացությունից, տիրել էին գյուղի բոլոր հողերին:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 133:

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 115:

¹⁶ Յ. Փափազյան, Վաղարշապատ գյուղի 1725 և 1728 թթ. թուրքական հարկացուցակները,

«Բանբեր Մատենադարանի», թ. 5, Երևան, 1960, էջ 453:

Թուրք Ռաջաբ փաշայի որոշմամբ, վերը նշված հինգ գյուղերից հարկերի հավաքման իրավունքը վերստին տրվում է Էջմիածնի վանքին: Վաղարշապատ գյուղը բաժանված էր 4 թաղերի՝ Պողոսի, Գալուստի, Մուքելի ու Յամգայի, և ուներ ընդամենը 390 տուն:

Էջմիածնի վանքը Վաղարշապատում ուներ 2 ձիթհանք, 6 ջրաղաց և մեկ դինգ, 29 արտ, 2 խոտհարք, 3 այգի: Բացի այդ, վանքն ուներ նաև 3 այգի Օշական գյուղում, 2 այգի՝ Շիրաբադ գյուղում, մեկ արտ՝ Կրխբուլաղի մահալի Ղարաքիլիսա գյուղում, 2 ջրաղաց՝ Երևանում, 2 ջրաղաց և մեկ դինգ՝ Քալասա գյուղում: Այդ հարկացուցակում հստակ տեղեկություններ կան նաև Էջմիածնի վանքի ոռոգման համակարգի մասին: «Կարբիի մահիայի Օշական կոչվող գյուղի առվի ջուրը շաբաթվա մեջ մեկ օր և մեկ գիշեր պետք է հոսի հիշյալ լճի մեջ և Ուչքիլիսա (Վաղարշապատ գյուղը-Ս. Վ.) գյուղի առվի ջուրն էլ հնուց անտի շաբաթվա մեջ մեկ օր և մեկ գիշեր հատկացված է վերոհիշյալ վանքի այգիներին, արտերին և խոտհարքերին: Ձանգու գետից երեք ջրաղաց աշխատեցնող ջրի ներկայումս ավեր վիճակում գտնվող առուն նույնպես, մախկնում ընդունված ձևով օգտագործվի», - ասված է Ռաջաբ փաշայի արտոնագրում¹⁷:

Այդ նույն արտոնագրի համաձայն, Կաթողիկոսն ու կրոնավորներն ազատվում էին հարկերից՝ ջիգայից, իսփանջից, բեթ-ուլ-մալից և այլ ընթացիկ (սովորության) պարտավորություններից (Թեքալիֆ-ի ուրֆիյե): 1735 թ. հուլիսի 8-ին, եղվարդում պարսիկների դեմ ճակատամարտում զխտվին ջախջախվելով, թուրքական զորքերը դիմում են փախուստի: Արևելյան Ղայաստանն ազատագրվում է և վերստին ընկնում պարսկական տիրապետության ներքո:

Այցելելով Էջմիածին, Նադիր շահը նոր հրովարտակներով հաստատում է վանքի սեփականատիրական իրավունքները: Վանքի վերանորոգումը հանձնարարում է հմուտ վարպետների՝ հատկացնելով 1000 թուման: Վանքին է նվիրում 15 կգ կշռող ոսկե ջահը և տասնյակ ընտիր գորգեր:

Նադիր շահի՝ Ղայաստանում եղած օրերին նրան ուղեկցում էր Ամենայն Ղայոց Կաթողիկոս Աբրահամ Կրետացին (1734-1737): Այս խոհուն հոգևորականը իր կարևոր հարցադրումներով ու հնարամիտ պատասխաններով կարողացավ ձեռք բերել շահի համակրանքը և բազմաթիվ հարցեր լուծել հօգուտ Ղայաստանի: Կրետացու օրոք վան-

¹⁷ Ղ. Փափազյան, նշված աշխատությունը, էջ 453: Օշականի առվի ջրի 1/3 մասը 1722 թ. համայնքից գնել էր Աստվածատուր Յամդաղնցի Կաթողիկոսը:

քի սեփականությունն էին Վաղարշապատ, Մաստարա, Ֆրանկանոց, Օշական, Քիրաջլու, Դիպաքլու և Չելեպի Ղշլաղ գյուղերի մուլքերը¹⁸:

Նադիր շահի մահից հետո (1747) իրադրությունը փոխվում է: Նոր Կաթողիկոս Ղազար Ջահկեցու (1737-1751) անխոհեմ վարմունքի և անհամդուրժող կեցվածքի պատճառով հալածվում ու ամբաստանվում են մի քանի հոգևորականներ: Վանքը խստագույնս տուժվում է և տուգանվում պարսից իշխանությունների կողմից: Գրավ են դրվում և վաճառվում տասնյակ եկամտաբեր հասույթներ ու այլ ստացվածքներ: Բանը հասնում է նրան, որ Կաթողիկոսն աքսորվում է Սևանա կղզի: Շուրջ մեկ տարի այստեղ մնալուց հետո, մի կերպ ազատվում է աքսորից և վերստին վերադառնում Էջմիածին ու վերատիրում Սուրբ Աթոռը: Ղազար Ջահկեցու անվան հետ են կապում վանքի Վեհարանի և հյուրատան կառուցումը: Վերջինս կոչվում է Ղազարապատ:

Հաջորդ երեք Կաթողիկոսներից (Մինաս Ակնեցի, Ալեքսանդր Բյուզանդացի և Հակոբ Շամախեցի) վերջինն (1759-1763) առանձնանում է նրանով, որ վերականգնում է հայ-ռուսական քաղաքական կապերը և հատուկ Կոնդակ հղում (1760) Ռուսաստանի կայսրուհի Ելիզավետա Պետրովնային՝ խնդրելով օգնել ու աջակցել հայերին ու վրացիներին՝ պարսկական լծից ազատագրվելու և Ռուսաստանին միանալու նպատակով: 1760 թ. գարնանը նա Վաղարշապատում զորյուցներ է ունեցել Հովսեփ Էմինի հետ, նրան աջակցելու համար նամակներ գրել վրաց Թեյմուրազ Բ և Հերակլ Բ թագավորներին: Հակոբ Շամախեցին (1759-1763) կարգավորում է Էջմիածնի վանքապատկան կալվածագրերը և հատուկ ուշադրություն դարձնում կալվածքներում կարգ ու կանոն հաստատելու և տնտեսական այլ հարցերի վրա: Էջմիածնի վանքը 1752 թ. գարնանը ցանել է 345 սոմար ցորեն ու գարի, իսկ աշնանը՝ 630 սոմար: Վանքը տարեկան ցանել է 4,5 խալվար քունջութ, որից ստացել է 1500 փուլ բերք: Ցորենի և գարու բերքատվությունը կազմել է մեկին երեք կամ չորս, երբեմն՝ հինգ:

Ըստ Ի. Շոպենի, պարսկական տիրապետության վերջին տարիներին Էջմիածնի վանքի ցանքատարածությունների համախառն միջին բերքը հացահատիկային մշակաբույսերից եղել է ցորեն՝ 6000 փուլ, բերքը հացահատիկային մշակաբույսերից եղել է ցորեն՝ 6000 փուլ, գարի՝ 1800 փուլ¹⁹: Սիմեոն Երևանցու գահակալության տարիներին Վրաստանի թագավոր Հերակլ Բ-ն չորս արշավանք է կազմակերպել դեպի Երևանի խանություն: Հատկապես 1779 թ. երկրորդ արշավանքի

¹⁸ Արրահամ Կրետացի, Պատմություն, Երևան, 1973, էջ 73:

¹⁹ И. Шопен, Исторический памятник Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи, СПб, 1852, стр. 680.

ժամանակ, երբ պատերազմական գործողությունները ծավալվում էին Արարատյան դաշտում, մի քանի ամսում անապատի վերածվեց այդ դաշտը: Վրացական բանակը, որի մի մասը վարձու էր, Երևանը գրավել չկարողացավ: Հայկական մի քանի գյուղերի բնակիչներ ստիպված գաղթեցին Բայազետի փաշայություն: Սակայն վրացական զորքերը ճանապարհի կեսից նրանց ետ վերադարձրին դեպի իրենց ավերված բնակավայրերը: Տասնյակ հայկական գյուղերի միակ հույսն ու ապավենը Էջմիածնի վանքն էր: Հայրենասեր Կաթողիկոսը կարգադրում է բացել վանքի շտեմարանները և ցորենն ու գարին, բրինձն ու մյուս մթերքները բաժանել սովատանջ բնակչությանը: Այս գյուղերի բնակիչներին թագավորը բնակեցնում է Գորիում, Հավլաբարում և Սղնախում:

Սիմեոն Երևանցու աթոռակալության սկզբում վանքին էր պատկանում միայն Վաղարշապատ գյուղի մուլքը: Մյուս գյուղերը զավթել էին Երևանի խաներն ու այլ իշխողներ, իսկ Ֆրանկանոց գյուղն ամբողջովին դատարկվել էր, բնակիչները ցիրուցան էին եղել: 1760 թ. Երևանի Հուսեյն Ալի խանը դիմում է Հակոբ Շամախեցի Կաթողիկոսին, որ ինքը կբնակեցնի այդ գյուղը պայմանով, որ իրեն տրվի նրա մուլքի կեսը: Կաթողիկոսի համաձայնությունից հետո խանն իրոք վերաբնակեցնում է Ֆրանկանոցը և մինչև 1768 թ. միայնակ տիրում այդ գյուղի մուլքին: Սակայն Սիմեոն Երևանցին մեծ դժվարությամբ կարողանում է տիրանալ Ֆրանկանոցի 3 դանգ մուլքին: Բացի այդ, Երևանցուն հաջողվում է նաև զորեղ փաստաթղթերի հիման վրա Հուսեյն Ալի խանից հետ ստանալ Աշտարակ, Եղվարդ, Մուղնի, Քիրաջու և Օշական գյուղերի մուլքերը, իսկ Սուլեյման-բեկ Կաջարից՝ Աղավնատան մուլքը²⁰: Սիմեոն Կաթողիկոսը մուսուլման բեկերից 1770-ական թվականների կեսերին գնում է Քասաղի աջ ափին գտնվող Ծաղկավանք²¹ գյուղի 6 դանգ մուլքը:

Սակայն, ինչպես վերը նշվեց, այս գյուղերի բնակիչների մի մասը ցրվում է և շատ քչերին է հաջողվում վերադառնալ իրենց հայրենի շենքերը: Սրանցից ոմանց Երևանի Հուսեյն Ալի խանը բռնի վերաբնակեցնում է իրեն պատկանող գյուղերում: Ապա Սիմեոն Երևանցին մեծ չարչարանքով կարողանում է մուլքադարական իրավունքով գնել նաև

²⁰ Б. М. Арутюнян, Крупное монастырское хозяйства в Армении в 17-18 вв, Ереван, 1940, с. 9.

²¹ Ծաղկավանք - ավերակ գյուղ Երևանի նահանգի Էջմիածնի գավառում, Քասաղ գետի աջ կողմում: Դ. Ալիշանը այս գյուղի ավերակները տեղադրում է Արայի լեռան ստորոտներում՝ անունը կապելով Սիմեոն Երևանցու հիշատակած Ծաղկավանք վանքի հետ:

Եղվարդ գյուղի մնացած 4,5 դանգ մուլքը, որը ցանկանում էր զավթել Դյուսեյն Ալին:

Ղուկաս Կարնեցի Կաթողիկոսի օրոք (1780-1799) ևս պայքար է մղվել Էջմիածնի վանքի տնտեսությունը պահպանելու և բնակչության պաշտպանվածությունը ապահովելու համար: 1790 թ. փետրվարի 15-ին Կարնեցին Վրաստանի թագավոր Դերակլ Բ-ին հատուկ նամակ է հղել և հայտնել, որ Վրաստանից հետ եկած Սուլնի գյուղի բնակիչներին Երևանի Մահմեդ խանը (1784-1805) բռնի տեղափոխել է այլ գյուղ: Կաթողիկոսը խնդրում է Դերակլին, որ նա նամակ գրի խանին, որպեսզի վերջինս մուղնեցիներին վերադարձնի իրենց գյուղը²²: Կաթողիկոսի համառ ջանքերի շնորհիվ Սուլնու հողագործները կրկին վերադառնում են գյուղ և վերստին դառնում վանքապատկան: Ղուկաս Կաթողիկոսը 1797 թ. բավականաչափ եռանդ է գործադրել Օշականի Գետառ կոչված հանդամասը Դելթամուր (Ոսկեվազ) գյուղի մուղնեցի մահմեդականներից ազատելու համար:

Այսպիսով, 18-րդ դարի վերջին Էջմիածնի վանքին վակֆային իրավունքով պատկանում էին Վաղարշապատ, Օշական և Մաստարա գյուղերի մուլքերը: Բացի այդ, Էջմիածնին էին պատկանում Զանգիբասարի նահանգի Զաջիղարա (Այգեշատ), Կրխուրուաղի մահալի Գետարգել գյուղերի լրիվ և Եղվարդ գյուղի 4 1/2 դանգ մուլքերը: Իսկ Աշտարակը, Աղավնատունը, Ծաղկավանքը և Քիրաջլուն Դերակլ Բ-ի արշավանքների տարիներին տեղահանվել էին, մի քանիսը՝ ավերվել:

18-րդ դարի վերջերին վանքապատկան հողագործները Էջմիածնին հարկ էին վճարում և՛ բնամթերքով, և՛ դրամով: Դրամական հարկը կոչվում էր մալիաթ: Որպես մալիաթ յուրաքանչյուր ընտանիք վճարում էր 1 1/2 թուման, որը կազմում էր մոտ 6 ռուբլի արծաթ դրամ: Իսկ բնամթերային տուրքը բաժանվում էր 2 մասի՝ բահրա և մուլք: Բահրան պետությանը հասանելիք մասն էր, որը թիուլդարական իրավունքի համաձայն մույնպես տրվում էր վանքին: Մուլքը փոքր-ինչ ավելացել էր և կազմում էր բերքի 1/6 մասը: Վաղարշապատ և Օշական գյուղերը, որպես վանքապատկան տիրույթներ, վճարում էին մուլք և բահրա, իսկ մյուս գյուղերը վանքին տալիս էին միայն մուլք: Սակայն Վաղարշապատի և Օշականի մուլքերի վրա իր վակֆային իրավունքները պահպանելու համար Էջմիածինը հարկադրված էր իր հերթին տարեկան 400 թուման մաղթա վճարել Երևանի խանին²³: Վանքապատկան

²² «Էջմիածին», 1998, 2, էջ 102-105:

²³ Մատենադարանի կաթողիկոսական դիվան, թղթապանակ 1, վավերագիր 13:

գյուղերից բահրա և մուլք հավաքելու համար նշանակվում էր հատուկ վարդապետ, որը կոչվում էր մուլքանաճի: Բնամթերքով տրվող հարկերը վերցվում էին բոլոր գյուղատնտեսական մշակաբույսերից՝ բրնձից, կտավատից, կորեկից, ցորենից, գարուց, քունջութից և այլն: Բերքահավաքի ժամանակ յուրաքանչյուր վանքապատկան ընտանիք տրամադրում էր մեկ հնձվոր, որը վարձատրվում էր վանքի կողմից: Վարձատրվում էին նաև բերքահավաքի մյուս մասնակիցները: Գյուղացիները պարտավոր էին սալեր տրամադրել՝ բերքը տեղափոխելու համար: Սակայն այս պարտավորությունը որպես պարհակ ձրի էր: Վանքը կերակրում էր այն մշակներին, որոնք աշխատում էին նրա տնտեսությունում:

Էջմիածինը կալվածքներ ու մուլքեր ուներ նաև Արևմտյան Հայաստանում, Օսմանյան կայսրության հայաբնակ վայրերում, Պարսկաստանում, Վրաստանում և այլ տեղերում:

ՊԻՈՆ ՀԱԿՈՐՅԱՆ*Բանասիրական գիտությունների դոկտոր***Գ. ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՅԻ ՆԵՐՈՍԸ՝ ՍԱՂՄԱՍԻ****«ՄԵԿՆԻՉ»**

Աստվածաշունչ մատյանները հայոց դպրության սկզբնավորման ժամանակներից մուտք են գործել մեր կյանքի մեջ և խոր հետք թողել հայ մարդու աշխարհայեցողության վրա: Գրքերից մի քանիսը, ինչպես Ավետարան, Գիրք Առակաց, Սաղմոսք Դավթի, ծառայել են գրաճանաչության և մայրենի լեզվի ուսուցման ձեռնարկներ, ուրիշները՝ հոգեշահ ընթերցանության նյութ և իմաստություններ քաղելու անսպառ աղբյուր: Հայոց հին ու միջնադարյան մատենագրության, նաև նոր գրականության էջերն առատ են Սուրբ Գրքից քաղված խորիմաստ արտահայտություններով և բնութագրումներով, ըստ որում՝ շատերն անհասցե, թաքնված մեջբերումների ձևով, որովհետև ինչը ժամանակակից ընթերցող-ուսումնասիրողներին առեղծված ու խորհրդավոր է թվում, հների համար ծանոթ տեղիներ էին, կես խոսքից հասկանալի: Հին դպրոցը նորավարժներին պարտադիր կարգով ուսուցանում էր այդ գրքերը: Հիշենք գեթ 1825 թ. Տփղիսում տպագրված «Հեգ Սաղմոսք կամ Առաջին կանոն Սաղմոսի հեգենայիւք հատուածեալ» գիրքը, որով գրաճանաչություն էին սովորում Ներսիսյան դպրոցի աշակերտները, նույն քաղաքի այլ դպրոցների աշակերտներ, հետագայում նաև Գ. Սունդուկյանցը: Մեր սերունդը, ընդհակառակը, իշխանությունների պարտադրանքով անհաղորդ մնաց հոգին ու միտքն ազնվացնող այդ սուրբ մատյաններին և հին բնագրերն ուսումնասիրելու ընթացքում երբեմն կանգնում է անհաղթահարելի դժվարությունների առջև՝ չկարողանալով ինքնուրույն կամ քաղված մտքերը տարբերել միմյանցից: Քիչ չեն դեպքերը նաև, երբ միևնույն գրական երկում սուրբգրային աղբյուրներից վկայակոչումներ են անում և՛ հեղինակները, և՛ նրանց հերոսները՝ անգամ չակնարկելով, թե ում են պատկանում դրանք, և,

մեղմ ասած, յուրացնում կամ միանգամայն հակառակ իմաստ հաղորդում: Այդպիսի մի թաքնված վկայակոչման մասին է մեր ասելիքը:

Գ. Սունդուկյանցի «Խաթաբալա» կատակերգության մեջ արագորեն իրար հաջորդող դիպվածների շարքն առաջ է բերել անասելի շփոթ ու թյուրիմացություններ: Չունենալով հստակ պատկերացում կատարվածի և խոսակցի դիտավորությունների մասին՝ նրա հերոսներն իրենց միջամտություններով ու խորհուրդներով ավելի են շիկացնում մթնոլորտը: Միակ զգաստ անձը փորձված վաճառական Գարասիմ Յակուլիչ Չամբախով-Կարապետն է, որը հենց սկզբից հասկանալով, թե իրականում ինչ է կատարվել, աշխատում է օգուտ քաղել ստեղծված իրավիճակից և ավարտին հասցնել իր առջև ծառացած ծանրագույն խնդիրը՝ բնավ չմտածելով, որ աշխարհի ու մարդկանց մասին իր կարծրացած պատկերացումներն արդեն հնացել են: Ո՞րն է Չամբախովի աշխարհաճանաչության հիմքը. կատագերգության երկրորդ գործողության մեջ (Տեսիլ է) Իսայու հետ սրտաբաց զրույց սկսելով առտնին փոխհարաբերությունների ընթացքում աշխարհում թագավորող կեղծիքի ու խաբեության շուրջ («Աբա քիզ իմ հարցնում, էս մեր քախկումը վուր մեկ մեկու չըլին խափում, մեկ օր կա՞նա մարթ ապրիլ...») և ստանալով խոսակցի ցանկալի պատասխանը («Սուտ կի չէ, ղուրթ իս ասում, Գարասիմ Յակուլիչ»), իսկ վերջում էլ փոծելով բնութագրել ընդհանրապես մարդուն՝ Չամբախով-Կարապետը միտքը եզրափակում է մի անանուն իմաստունի դիպուկ խոսքերով, որոնք իր ու իր նմանների սրտից բխած լինեին կարծես.

Իսայի

Խուրը վուր փիքը իմ անում, ախպեր, է՛, ղուրթ վուր դրուստ մարթ խիստ քիչ կա միր քախկումը:

Կարապետ

Յա՛, Իսայի ջան, 'ես էլ էտ եմ ասում, է՛, վուր ամեն բանումը խափում ինք ու խափում ինք: Ուտեղումը, խմելումը, հաքնելումը, մե խոսկով՝ նստում ինք թե վիր ինք կենում, պառկում ինք թե ման ինք գալի, լալիս ինք թե ծիծաղում, դիփ խափում ինք, խափում ինք ու խափում. մենք էլ դիփ խափած ինք ու խափած: Գլխեմեն ինչրու վուտը սուտ է էս աշխարքը. «'ես ասացի ի զարմանալի իմում, ասում է, թե ամենայն մարթ սուտ է, թե կ'ոտէ»:

Իսայի

Վա՛յ միր միխկը, էտ խոն էտենց է ու էտենց:

Կարապետ

Պրծավ, զնա՛ց...¹

Եզրահանգումը՝ «Ես ասացի ի զարմանալի ինում... թե ամենայն մարթ սուտ է, կ'ոսէ», ճիշտ որ ուշագրավ է և լուրջ խորհրդածությունների առիթ ծառայող, միայն թե անհասկանալի են մնում և՛ «զարմացողը», և՛ «ասողը»։ Սունդուկյանցի հերոսի եզրահանգումներն են դրանք, թե՞ ընդհանրապես ժողովրդի պատկերացումը մարդու մասին, գուցե որևէ իմաստունի՞, սրբի՞ կամ մարգարեի՞,- մնում է անհասկանալի։

Մեծ թատերագետի կյանքի և ստեղծագործության հետազոտողները, մասնա մերկերի ակադեմիական հրատարակության ծանոթագրողը շրջանցել են այս հարցը՝ չունենալով պատշաճ ասելիք կամ գոհացուցիչ պատասխան, մինչդեռ, ինչպես քննության հենց սկզբից էլ կարծում էինք, գործ ունենք թաքնված մեքերման հետ՝ ընտրված միանգամայն տեղին ու մեծ վարպետությամբ և հնարավորություն տալով միաժամանակ թափանցելու այն օգտագործողի հոգեբանության մեջ։ Ողջ երկխոսությունը հերոսի դավանած ճշմարտության անառարկելիությունը հաստատելուն է ծառայում։

Սունդուկյանցը սովորաբար, այլ առիթներով, երբ վկայակոչում էր այլոց խոսքերը, մատնանշում էր աղբյուրը, բայց այս դեպքում զարմանալիորեն լռում է՝ անուղղակիորեն հասկացնելով, որ աղբյուրը հեղինակավոր ու հանրահայտ է ընթերցող լայն շրջաններին և թիֆլիսահայ իրականությանը։ Քանի որ այդ խոսքերը լսվում են վաճառականական խավի ներկայացուցչի շուրթերից, տեսնենք, թե ինչ սկզբնաղբյուրներ կարող էին մատչելի լինել նրան։

Անցած դարերում, մասն թիֆլիսահայ միջավայրում, սիրված ու տարածված էր և հոգեշահ ընթերցանության նյութ էր ծառայում գրքերի

¹ Պ. ԵսօՅ'աճԻՍ'Յօ, ՊԵՏԻՇ ԷՇՊԵՏ ԱճՕԱՐԻԱԾ, ՊՆՏՆ., Ն. 1, 9, 1951, շջ 70:

մի ամբողջ շարք՝ «Պատմություն պղնձե քաղաքի», «Վարք Աղեքսանդրի», Խիկարի խրատներ, Ավետարան, Առակք Սողոմոնի, Ժողովող, Իմաստություն Սողոմոնի, Սաղմոսք Դավթի և այլն: Սերնդից սերունդ փոխանցվող հնոց խոսքերն էլ չեն բացառվում, բայց բանահյուսական ժողովածուների քննությունն արդյունք չտվեց: Մնում էր ուշադրությամբ վերընթերցել հիշված գրքերը: Հաջորդաբար ծանոթանալով դրանց հետ և հասնելով Դավթի Սաղմոսներին, հարցի պատասխանը դեռ չգտած՝ ստիպված եղանք մեր որոնումները հետաձգել՝ ավելի հարմար ժամանակների, որովհետև անհետաձգելի այլ գործեր հնարավորություն չէին տալիս մեր հետաքրքրասիրությունը բավարարելու մասին մտածելու:

1978թ. սեպտեմբերի 12-ին (թե՞ 13-ին) Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, երջանկահիշատակ Վազգեն Առաջինն ինձ վստահեց զեկուցում պատրաստել Արևելյան Հայաստանը Ռուսաստանի հովանավորության տակ անցնելու կոիվներում Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի և հայ հոգևորականության խաղացած դերի մասին: Նյութերի ուսումնասիրության ընթացքում մի քանի անհրաժեշտ քաղվածքի համար հարկ զգացվեց վերընթերցելու Դավթի Սաղմոսները, և, օ՛ր անակնկալ, ճշե՛ Սաղմոսի հենց սկզբում իմ ուշադրությունը գրավեցին Չամբախովի եզրահանգմանն ազդակ ու աղբյուր ծառայած խոսքերը.

«Հաւատացի, զոր և խօսեցայ, և ես խոնարհ եղէ յոյժ: Ես ասացի ի զարմանալ իմում, թէ ամենայն մարդ սուտ է: Զի՞նչ տաց տրիտուր Տեառն ընդ ամենայնի, զոր և ետ ինձ...»:

Սուղուկյանցի հերոսը բառացի կրկնելով Սաղմոսարանի խոսքերը և իր կողմից ավելացնելով միայն երկու բառ՝ «ասում է» և «կ'ոսէ», ծառայեցրել է դրանք այլ նպատակի, որովհետև իր մտածողությամբ և գործելակերպով արմատապես տարբերվում էր Սաղմոսի հեղինակից. 115-րդ Սաղմոսի մեջ խորհրդածողը հավատացյալ ու աստվածավախ մարդն է, «խաթաբալա» կատակերգության մեջ՝ խարդախ ու հաշվեկատ առևտրականը, որը ոչ ոքի չի խնայում՝ ո՛չ օտարին, ո՛չ բարեկամին և ո՛չ էլ հարազատ դստերը: Իր կյանքի ծանրագույն պահերին, կարիքի ու զրկանքների մեջ՝ Սաղմոսի հեղինակը երևի թե ինչ-որ ժամանակ աջակցություն է ակնկալել մարդկանցից, բայց և, գրեթե միշտ, բախվելով ստի ու խաբեության հետ՝ իր կարծիքը կազմել մարդու մասին ընդհանրապես. նրա վրա հույս դնելը խաբկանք է և ունայն ձգտում: «խաթաբալայի» հերոսը նման երկմտանք չի ապրել.

Ժամանակ բոլորն էլ խաբում են իրար՝ համոզված լինելով, որ եթե ինքը չես խաբում, միևնույն է, ուրիշները կխաբեն քեզ: Նման պայմաններում ստելը դառնում է անխուսափելի և գոյությունը պահելու միակ ճանապարհը: Ուրեմն՝ առանց երկմտանքի և հանգիստ խղճով արա այն, ինչ բոլորն են անում, ինչպես բոլորն են վարվում: Դարերի իմաստությունը ևս այդ է հաստատում. «Ամենայն մարդ սուտ է...»:

Սաղմոսների գիրքը բանաստեղծությունների ժողովածու է, ուր ընդգրկված են փառաբանական երգեր, գովաբանական մաղթանքներ, ներբողներ ու աղոթքներ, քնարական մրմունջներ, որոնց հեղինակներն են հին աշխարհի նշանավոր բանաստեղծ-իմաստասերները՝ Դավիթը, Սողոմոնը, Ասափը, Կորիսի որդիները, նաև ուրիշներ ու Անանուններ: Անձնական ընկալումները չեն բացառվում նրանցում: Այս ճԺԵ Սաղմոսի Անանուն հեղինակը միմյանց հակադրելով հուստ երկու հանգըրվան՝ մարդուն և Աստծուն, ի նկատի առնելով այլազան մեղքերից ու երկրային գայթակղություններից իրեն զերծ պահելու մարդու անկարողությունը՝ օգնություն ու ակնկալություն է փնտրում միայն ու միայն Աստուծո մոտ: Վերջինս, սակայն, չպետք է ուղղակի ձևով հասկանալ. Աստվածաշունչ մատյաններում ոչ քիչ խոսք ու զրույց կա նաև առաքինի կյանքով ապրող և բարի գործերով փայլող մարդկանց մասին, որոնք իրենց անձն ու վաստակը տրամադրում են աստվածահաճո գործերին՝ կյանքից հեռանալով բարի համբավ թողած: Այս է, որ ըմբռնելի է Սունդուկյանցի հերոսներին: Հոգով աղքատները, հեզերը, սրտով մաքուրները, արդարության ծարավիները, արդարության համար հալածվողները, խաղաղարարները հենց այն ընտրյալներն են, որոնց Դավթի Սաղմոսներից դարեր հետո երանի էր տալիս Հիսուս Քրիստոս:

ՌՈՒԶԱՆ ՆԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ*Բանասիրական գիտությունների դոկտոր***ԿՐՈՆԱ-ՆԱՎԱՏԱԽՔԱՅԻՆ ՏԱՐԵՐԸ
ՆԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԵՐԳԱՐՎԵՍՏՈՒՄ**

Քրիստոնեական վարդապետության ազդեցությամբ են ձևավորվել հայ ժողովրդական բանահյուսության հիմնական տեսակները՝ սկսած մեր ազգային ժողովրդական վեպից՝ «Սասնա ծռերից», ուր հավատքի և Եկեղեցու զորություններն ուղեկից են և պահապան վեպի բոլոր հերոսներին՝ սկսած հրաշածին Սանասարից և Բաղդասարից մինչև Փոքր Սիերը:

Քրիստոնեական բանաձևումներն ու գաղափարախոսությունն առկա է նաև ժողովրդական հեքիաթներում, ավանդական զրույցներում, անեծք-օրհնանքներում և բանարվեստի գրեթե բոլոր տեսակներում:

Կրոնա-հավատալիքային բազմաթիվ մոտիվներ և տարրեր ենք գտնում նաև հայ ժողովրդական մանկական բանահյուսությունում, մասնավորապես երգային և գովերգային տեսակներում՝ հայօրորներում և մանկան գովերգերում: Դարերի խորքից է գալիս քրիստոնեական կրոնի և Եկեղեցուն վերապահված առաջնային դերը մանկական ծննդյան օրից սկսվող դաստիարակման և անձի ձևավորման խնդրում: Դեռևս օրորոցում մայրը փորձում է բարեպաշտ ոգի արթնացնել երեխայի մեջ, հաղորդակից դարձնել քրիստոնեական վեհ ու բարձր գաղափարներին, ներարկել մեծ սեր ու հավատ Ամենակարող Աստծո հանդեպ:

Մանկանը նվիրված գովերգերի սիրված մոտիվներից է մկրտության արարողությունը, ժողովրդի լեզվով ասած՝ «կնունքը», ինչպես նաև կնքահոր, կնքավորի գովքն ու մեծարումը, նրա նկատմամբ երախտակնությունը մանկան մեջ դեռևս վաղ հասակից: Ծննդյան և գիտության սերմանումը մանկան մեջ դեռևս վաղ հասակից: Ծննդյան և կնունքի ծիսակարգում քավորի, որպես հայ ընտանիքի ավանդական բարեկամի և բացառիկ կարևոր անձի կերպավորումն ընթանում է մանկանն առնչվող մոտիվներին ու խնդիրներին զուգահեռ և հաճախ

մաև համատեղ: Եկեղեցուն կատարվող սուրբ կնունքի արարողությունը դառնում է քավոր-սանիկի և նրա ընտանիքի բարեկամության հիմնասկիզբը: Քավորը դառնում է այդ ընտանիքի անբաժան մասը: Նրան վերապահված էր մեծ իրավունք ներընտանեկան խնդիրները լուծելու, կարգավորելու, իսկ պատահած վեճերի ու անհամաձայնությունների դեպքում՝ հաշտարարի դեր կատարելու: Այսպիսով քավորը կատարում է մեր «հոգևոր հորից» ստանձնած իր «մարմնավոր հոր» պարտականությունները: «Առանց քավորի չի կատարվում ոչ մի ընտանեկան հանդես. մանավանդ հարսանիքի ու ծննդաբերության դեպքերում: Շատ հայաբնակ գավառներում քավորը տոհմական է լինում»,¹ - գրում է Խ. Սամվելյանը¹:

Չկնքված երեխան իր շրջապատում «ամսուրք» է համարվել, մարդիկ չեն շփվել նրա հետ: Սկրտության արարողության ընթացքում քահանայի՝ կնքահորը ուղղված հարցին, թե՝

-Երախայս զի՞նչ խնդրէ:

-Հաւատք, յոյս, սէր եւ մկրտութիւն: Սկրտիլ եւ արդարանալ, սրբիլ ի մեղաց, ազատիլ ի դիւաց և ծառայել Աստուծոյ,- պատասխանում է կնքահայրը:

Այսպիսով քավորին է վերապահված հոգևոր հայրերի հետ միասին, «սուրբ մեռնով» կատարելու այդ սրբագործման ծեսը: Անգամ հարազատ մոր ներկայությունը և մասնակցությունը մանկան կնունքի արարողությանը անցանկալի էր և արգելված:

Սկրտության արարողության ավարտից հետո քավորը, երեխային գիրկն առնելով, մոմերով գալիս էր «ծննդկանի տուն, ուր և երեխային հանձնում էր մորը, իսկ վերջինս համբուրում էր քավորի ոտքը» (Ջավախք)², կամ երեխայի խանձարուրը (Նոր Բայազետ): Այս ամենը արտացոլված է մանկական երգաշարքում՝ օրորոցայիններում, գովքի ու գորովի երգերում, ուր, ինչպես արդեն նշվել է, որոշակիորեն դրսևորված է մոր խորը երախտագիտությունը «քավորոջ» նկատմամբ, իբրև կնունք իրականացնողի և մանկան հովանավորի.

Քե մեռնեմ, քյո քյավորոջ,

Որ քե գըրկե բերեր ի տուն,

Որ չըթողեր կերեր ի շուն:

¹ Խ. Սամվելյան, Հին Հայաստանի կուլտուրան, մաս 1, Երևան, 1931, էջ 242:

² Ազգագրական հանդես, թիվ 1, Շուշի, 1895, էջ 275:

Տերտեր լուսրար գովք են ասե,
Ավագանի մեջ մըկըրտե,
Անունդ Կարապետ ասե,
Կարապետ անուն բարի,
Յոթն անվան տեր քեզ մուրատի:
Իմ կճատիկ արուխ-մարուխ,
Քյու կճատ քեքերը վեր վերու,
Օտերացդ տուր զորություն,
Սարե սար կա գնալու,
Սուսուն ծաղիկ կա քաղելու,
Փունջ կապելու, տուն բերելու,
Թառ քյավուրոջ օղորկելու,
Կանաչ մեռն համբուրելու,
Քե մեռնեմ, քյո քյավուրոջ,
Սունպարաք ձեր տիրոջ,
Տերն ի տվե մամեն բերե,
Էն քյավուրոջ մունաթ ավիլիցե³:

Այժմ մայրն է ստանձնում իր մաքրված և չար ուժերի ներգործությունից ձերբազատված, սրբված մանկանը բարեպաշտությամբ սնուցելու պատասխանատվությունը և առաջնայինն է կրկին մոր մտահոգությունը երախտամոռ չլինելու ու քավորին իրենց «սուրբ մեռոնին» արժանացնողին հարգանքի և փոխհատուցման հարցը: Մայրը ներքին տագնապով և երկյուղածությամբ է ձեռնարկում մանկան խնամքը՝ առաջին քայլը «Ամենակարող Տիրոջ» գթասրտության հայցելն է, Տիրոջ Աջը մանկան վրա իբրև հովանի պահելու խնդրանքով, քանզի չար ուժերը և չար աչքը կարող է թե՛ վնասել, թե՛ փոխել և թե՛ փախցնել նրան:

Օրո՛ր, օրո՛ր տերը տա քնիկ,
Մարիամ մար խաղաղութունիկ
Դուն պառկիս և՛ անուշ քնանաս:
Մարիամ մարը մար կանինք,
Իր մեկիկ որդին հարտըմճի:
Երթամ եղկեցի մտնիմ,

³ Ո. Յ. Գրիգորյան, Հայ ժողովրդական օրորոցայիններ և մանկական երգեր, Երևան, 1970, թիվ 198, /Դետայսու՝ ՀԺՕԳ/:

Ուր բռնին սուրբը տուաճի:

Սուրբ խաչն ալ աղբար անիմ,

Թե՛ր վրայնիս պահե՛4:

Բազմաթիվ նմանատիպ օրորոցայիններ կան, ուր արտահայտված է մոր խորը հավատը հանդեպ Ամենակարող Տեր Աստվածը, Հիսուս Քրիստոսին և Մարիամ Աստվածածնին, որոնց է դիմում իր երեխային ծննդկանին և նորածնին հալածող չար ուժերից փրկելու և պահպանելու համար: Ծննդկանին և նորածնին հալածող չար ուժերի մասին զանազան հավատալիքային գրույցներ կան պահպանված: Այսպես Ղ. Ալիշանը Գրիգոր Տաթևացու հետևյալ հիշատակությունն է բերում. «Սուրբ Սիսիանոս գայր ի լեռնէ ի վայր, և տեսաւ պեղծ մի չար, և ունէր աչք հրեղեն և ձեռքին երկաթի կտորոց և հանդիպեցաւ ի տեղի աւագոյ ասէ. Սբ. Սիսիանոս ո՞ւր երթաս. նզոված պեղծ: Պատասխանի եղ նմա և ասէ. երթամ զմանկունս կանանցն թառամեցուցանեմ, զաչսն խաւարեցուցանեմ, զղեղն ծծեմ և համր առնեմ, և առնեմ զտղոցն անժամանակ գյորովայնին»⁵:

Մայրն այն հանդգնանն է, որ եթե անհոգ գտնվի մանկան նկատմամբ, չարքերը կհափշտակեն նրան, ալքերը կփոխեն կամ խեղդամահ կանեն նրան: Այս մտայնության հետևանքն են ևս ժողովրդի մեջ տարածված ասույթներն ու ասացվածքները, ուր և արտահայտված են հավատալիքային այդ տարրերը: Այսպես, օրինակ, մեկի արտակարգ չարությունն ընդգծելու համար հաճախ ասում են՝ «ալքու փոխած կնմանի»: Եվ ահա մայրը մանկան անվտանգության համար փորձում է զանազան միջոցներ ձեռք առնել՝ «չարը կանխելու» համար.

Ախ ինչ անեմ, իմալ անեմ,

Են չար աչքից հեռու պախեմ⁶:

Հայտնի են բազմաթիվ չարխափան և չարահալած ծիսական արարողություններ՝ հմայական պահպանակների կիրառությամբ: Կենցաղավարող հմայիլ պահպանակների չարխափան իրերի և խորհրդանիշների որակից դատելով կարելի է մտածել, որ դրանց արմատները թաղված են խորը հնադարում: Երեխան ծնվել է՝ սև հավ

⁴ ՀԺՕԳ, թիվ 30:

⁵ Ղ. Ալիշան, Հին հավատք կամ հեթանոսական կրոնք Հայոց, Վենետիկ, 1895, էջ 222:

⁶ ՀԺՕԳ, թիվ 45:

պետք է մոռթել, մատաղ անել և երեխայի սենյակի շենին թաղել: Կարելի է նաև երեխայի օրորոցից խոզի չորացած դունչ կախել: Ըստ մեկ այլ սովորույթի՝ ծննդկանին և երեխային գութանի շղթայի մեջ են առնում, որպեսզի չար ոգիներին արգելեն վնասել նրանց: Բրոնզե և երկաթե⁷ պահպանակները, իբրև չարահալած հմայական ուժով օժտված իրեր, շատ հաճախ դրվում են մանկան բարձի տակ (մկրատ, դանակ, սանդերք): Երեխային չար աչքից հեռու պահելու համար յոթ հատ աչքահուլունք են վերցնում ու յոթ հոգու աղոթել տալիս և մանկան թիկունքին կապում:

Հյուլուն կապեն շարերով
Շարերով ու շարմաթով⁸:

Հավատում էին նաև, որ ամեն մի երեխա իր պահպան հրեշտակն ունի, որը թևերը պարզած կանգնում է մանկան սնարին (անկողնուն)՝ պահպանելով նրան չարքերից:

Մանկան կնունքի կազմակերպումը հանդիսանում է չարխափան հիմնական արարողություն, որից հետո կնքված և սրբազործված երեխային կարելի է արդեն դնել օրորոց, միայն թե դարձյալ չըջահայացորեն պետք է խաչակնքել երեք անգամ՝ ասելով համապատասխան աղոթք և հմայական խոսքեր ու բանաձևեր: Այսպես՝ Վանում խաչակնքելով ասում են.

Որնեն ուրուրոց, քունդ տանի՝,
Չար ուզողիդ ջուրը տանի՝,
Քու դուշմանը քարին գա՝,
Տերդ քեզ քնիկ տա՝⁹:

Նոր Բայազետում՝
Ալանե՛ս, խափանե՛ս,
Տեր Աստված
Աշկերը փակե՛ս
Ալանե՛ս, խափանե՛ս¹⁰:

⁷ Դ. Թաթուկյան, Երկաթի պաշտամունքային նշանակության արձագանքները հայ վաղ քրիստոնեության շրջանում, «Էջմիածին», 1991, էջ 79:
⁸ Ազգագրական հանդես, գիրք 9, Թիֆլիս, 1902, էջ 56:

⁹ Հնազիտության և ազգագրության ինստիտուտի ժողովրդական բանահյուսության արխիվ, Ռ. Հ. Գրիգորյանի ֆոնդ /Կետայտու/ ԴժԲԱԳ/:

¹⁰ ԴժԲԱԳ:

խոյուն՝

Խաչ խանեն քյնացենմ,

Խաչ խանեն օրորոց դենմ,

Խաչ խանեն արթնցենմ¹¹:

Նախապատրաստելով մանկան անդորրն ու անվտանգ քունը, մայրը զուգընթացաբար մրմնջում է որոշակի բանաձևեր, ասույթներ, որոնք հավանաբար կրել են հմայական զորություն և սկզբնապես փոխարինել կամ ավելի ստույգ կատարել օրորոցային երգի գործառույթ: Երեխայի առողջության, կյանքի ու երջանկության ապահովության ցանկություններն ու մաղթանքներն¹² են արտացոլված մոր մտահոգություններն արտահայտող մանկատածության երգերում՝ օրորոցայիններում, մանկախաղաց երգերում, գովերգերում և այլն: Այստեղ իրենց անդրադարձն են գտել սոցիալ-տնտեսական և ներընտանեկան կյանքի այլազան խնդիրներ: Գրեթե չկա այնպիսի մի բնագավառ, երևույթ կամ կենցաղային առարկա, որը դուրս մնացած լինի երգասաց մոր, տատի կամ հարազատի տեսադաշտից՝ լինի դա պատմա-հասարակական, սոցիալ-տնտեսական, կրոնա-հավատալիքային, թե սոսկ մանկանը, նրա արտաքինին, բնավորությանը, քայլքին, լոգանքին վերաբերող հարցեր:

Հնավանդ ըմբռնումներին զուգահեռ մանկական երգաշխարհ են ներթափանցել կրոնա-եկեղեցական պաշտամունքի հետ կապված որոշակի իրողություններ և գաղափարներ: Կրոնն ու Եկեղեցին իրենց սրբություններով խոր հետք են թողել մեր ժողովրդի հասարակական կյանքի, նրա մտորումների վրա՝ սկսած վաղ մանկությունից: Այդ է պատճառը, որ հայ մայրն իր նվիրական ու անեղծ պոռթկումներում անմեղ մանկան նկարագիրն ամբողջացնում է դարեր շարունակ պաշտված սրբությունների ու մանկան բարեմասնությունների համադրմամբ ու զուգահեռներով: Այսպես՝

Աջուկ է՝ աջուկը

Կըլմանի ժամուն խաչուկը.

Կտիկն է՝ կտիկը

Կըլմանի ժամուն կոթիկը.

¹¹ Հմբլսգ:

¹² Ս. Բ. Հարությունյանն իր «Անեծքի և օրհմանքի ժանրը հայ բանահյուսության մեջ» երկում նշում է, որ «մաղթանք» գրաբարում նշանակել է աղոթք. էջ 131:

Կռնակն է՝ կռնակը

Կըլմանի ժամուն դռնակը.

Բերանն է՝ բերանը

Կըլմանի ժամուն խորանը¹³:

Կամ՝

Կեռտանը սիրեն, կեռտանը,

Կըլմանի ժամուն մեյտանը,

Թուշիկը սիրեն, թուշիկը,

Կըլմանի ժամուն խուշիկը,

Պերանը սիրեն, պերանը,

Կըլմանի ժամուն խորանը.

Քիթիկը սիրեն, քիթիկը,

Կըլմանի ժամուն քութուկը.

Աչուկը սիրեն, աչուկը,

Կըլմանի ժամուն խաչուկը.

Ականճը սիրեն, ականճը,

Կըլմանի ժամուն զանգակը.

Ճակատը սիրեն, ճակատը,

Կըլմանի ժամուն գագաթը.

Մագերը սիրեն, մագերը,

Կըլմանի ժամուն ավելը¹⁴:

Խորին ակնածանքի ու կրոնական սովորույթների նկատմամբ ունեցած ներքին մտավախության պայմաններում անգամ մայրը համարձակորեն անմեղ ու անարատ մանկանը համեմատում է և զուգահեռներ անցկացնում քրիստոնեական խորհրդանիշների՝ եկեղեցու, խաչի, ավետարանի ու խուսկի հետ՝ «աչուկդ խաչուկ է», «բերանդ խնկաման», «վանքի շամդան ես ըեխես» և այլն: Գերիշխող է նաև Աստծո, իբրև ամենակարող ուժի, գաղափարը երգերում: Ծննդյան առաջին իսկ օրից Աստծո հովանավորությանն է հանձնվում մանկիկը՝ «Աստծու աջը վրեդ», «Աստված քեզի գրկե շախե», «Աստված քի տա զվարթ օրեր» և շատ ուրիշ մաղթանքներ են ասում նրան:

Երգերում քիչ չեն նաև մարդկանց և Աստծու միջև միջնորդ կապ հանդիսացող սրբերի հիշատակությունները, որոնց միջոցով թվում է,

¹³ ՀԺՕԳ, քիվ 181:

¹⁴ ՀԺՕԳ, քիվ 182:

թե գեղջկուհին հագուրդ է տալիս Աստծու և երկնքի հետ կապված իր անսպառ հույսերին ու ձգտումներին: Մարիամ Աստվածածինը, Սուրբ Կարապետը, Սուրբ Սարգիսը մանկան պահապան և ապագան ապահովող ուժեր են:

Մայրական այս սրբասուրբ զգացումները մեր ժողովրդի պատմության խորհրդային շրջանում մոռացության էին մատնվել: Մի երևույթ, որն իր բացասական հետքը թողեց նաև բանավոր ավանդության բոլոր տեսակների, այդ թվում և՛ մանկական բանահյուսության վրա: Նման մոտեցումը ազդեց ժողովրդի կենցաղի և սովորույթների վրա, որի հետևանքով փոխվեց բանահյուսության թե՛ ընդգրկման սահմանները և թե՛ որակը: Երեխան իր ընտանիքում այլևս չէր առնչվում ավանդական սովորության կարգ ու կանոնին (կնունք, պսակ, ծիսական, կրոնական տոներ, աստվածապաշտություն և այլն) և չտեսնելով այս բոլորը՝ չկարողացավ ընդօրինակել այդ իր ամենօրյա մանկական խաղերում, փոխվեց մանկական բանարվեստի որակը: Մանկական բանահյուսության նորօրյա գրառումներն այս առումով թերի են և հիմնականում զուրկ ավանդական թեմաներից և մոտիվներից:

Ներկայումս հոգևոր զարթոնքի և վերածննդի պայմաններում ազգային արժեքների և սովորույթների նկատմամբ եղած սկզբունքները վերանայվում են և նորոգվում: Մեր ժողովուրդը դարձ է կատարում դեպի Եկեղեցին, կրոնը և հավատն առ Աստված:

Մամեդովան, իսկ Վրաց դեսպանատունը Վիեննայի Ակադեմիայի սրահում բաց էր արել Վրաստանի հարակից տարածքների քաղկեդոնական եկեղեցիների լուսանկարների մի հետաքրքիր ցուցահանդես, որը կազմվել էր վերջին տարիներին վրաց գիտնականների կազմակերպած գիտարշավների նյութերից: Հետաքրքիր է, որ գիտաժողովի նիստերում երբեմն հնչեցին նաև քաղաքական հարցադրումներ, որոնք վերաբերում էին այսօրվա Կովկասի հակամարտություններին: Պետք է ցավով արձանագրել, որ Ավստրիայում Հայաստանի դեսպանատունը այդ խնդիրների հետ կարծես չէր առնչվում:

Գիտաժողովը տևեց երկու օր: Տեղի ունեցավ վեց նիստ, որոնց ընթացքում լսվեց 17 զեկուցում: Մի շարք նիստեր վարում էին Վիեննայի բյուզանդագիտական դպրոցի ներկայացուցիչներ Հ. Կոդերը, Օ. Կրեստենը, Է. Գամիլշեզը, մյուսները՝ կոնֆերանսի անմիջական մասնակիցներ Ռ. Թոմսոնը, Ն. Թիերին, Ժ.Պ. Սահեն: Հանդիսավոր նիստում զեկուցումն հանձնարարված էր ֆրանսիացի հայագետ Ժան-Պիեռ Սահենին («Կովկասի Դարձը. մեկ պատմագրություն կրկնակի հիմքով»), որն անդրադարձավ տարածաշրջանի քրիստոնեացման երկու հիմնական ալիքների (առաքելական շրջանի քարոզություն և պետական կրոն հռչակելու դարաշրջան) արտացոլմանը Այսրկովկասի երեք եկեղեցիների պատմական ավանդույթներում:

Բյուզանդական քաղաքակրթության և եկեղեցու մասնագետ Ջ. Դագրոնը իր զեկուցումն անվանել էր «Քրիստոնեություն, կայսրություն և ազգություններ», որի ընթացքում, շրջանառության մեջ դնելով մի քանի տարի առաջ լույս տեսած Քրիստոնեության պատմության Դ հատորի գաղափարները, փորձեց Բյուզանդական կայսրության մշակույթի ինքնատիպությունը վերագրել բազմաթիվ ժողովուրդների ազգային, լեզվական առանձնահատկություններին և քաղաքական նպատակների տարբերություններին, որոնք արտահայտվել են նաև ազգային-եկեղեցական առանձին կազմակերպությունների ստեղծման երևույթի մեջ: Նույն նիստի հաջորդ երկու զեկուցողներն էին Պ. Մ. Մուրադյանը («Կովկասի երեք ժողովուրդների մատենագրությունների սկիզբն իբրև քրիստոնեացման հետևանք») և Մեսրոպ արքեպս. Գրիգորյանը («Հայոց կանոնական իրավունքի զարգացումը Դ դարում»): Առաջին զեկուցողը, անդրադառնալով Այսրկովկասում քրիստոնեությունից առաջ տարածված զրային սիստեմներին, զարգացրեց այն միտքը, որ Կովկասի քրիստոնյա ժողովուրդների այբու-

բեմները և մատենագրությունները քրիստոնեական մշակույթի հետևանք են և առաջացել են միևնույն ժամանակ: «Կանոնագիրք Հայոց»-ի ձևավորման պատմությանն անդրադառնալով, Մեսրոպ Սրբազանը ցույց տվեց, որ Գրիգոր Լուսավորչի անունով հայտնի և Ներսես Մեծի՝ մեզ չհասած կանոնախմբերը եղել են Շահապիվանի ժողովականների տրամադրության տակ և օգտագործվել նրանց կազմած կանոններում, իսկ Տիեզերական Եկեղեցու կանոնախմբերը մինչև գրերի գյուտը շրջանառության մեջ են եղել հունարեն բնագրով:

Հաջորդ միստը նվիրված էր Քրիստոնյա Կովկասի գեղարվեստական մշակույթին: Ըստ Հալլեի համալսարանի դասախոսներ Հ. Հոլցի և Ա. Դրոստ-Աբգարյանի («Հայաստանի քրիստոնեացումը Հայոց Եկեղեցու Շարակնոցի հայելում») Հայոց Ռարծի պատմության բազմաթիվ դրվագներ արտացոլված են Հայոց Շարակնոցի Գրիգոր Լուսավորչին, նրա որդիներին ու թոռներին, Ներսես Մեծին, Ս. Սահակին, Հռիփսիմյանց կույսերին, Ս. Սանդուխտին, Շողակաթին և Ս. Թարգմանիչներին նվիրված կանոններում: Այս Շողակաթին և Ս. Թարգմանիչներին նվիրված կանոններում: Այս միստում իր գեկուցումն ընթերցեց նաև հայկական ճարտարապետության միջնադարյան հուշարձանների ճանաչված գիտակ Միշել Թիերին, որն իր աշխատանքը նվիրել էր առանձին հուշարձանի պատկերագրությանը («Ս. Գրիգորի պատմությունը՝ նկարված Անիում Տիգրան Հոնենցի կառուցած (1215) Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ Եկեղեցուն»): Հեղինակը ուշագրավ մեկնաբանություն-ներով ունկնդիրների ուշադրությանը ներկայացրեց Եկեղեցու 17 ներով ունկնդիրների ուշադրությանը ներկայացրեց Եկեղեցու 17 ներով պատկերները, որոնք ուղեկցվում են վրացերեն արձանագրություն-ներով: Զննարկման ժամանակ Պ. Սուրադյանը Ս. Թիերիի ուշադրու-թյունը հրավիրեց այն հանգամանքի վրա, որ գեկուցման մեջ հաշվի չի առնվել, որ 1215 թ. թվագրվող Եկեղեցու շինարարական արձանագրու-թյունը գրված է Հայոց Առաքելական Եկեղեցու հետևորդի կողմից (նզովքի բանաձևում հիշատակվում են միայն երեք Ս. Տիեզերական (նզովքի բանաձևում հիշատակվում են միայն երեք Ս. Տիեզերական ժողովների հայրերը), այդ իսկ պատճառով Եկեղեցու անցումը ժողովների հայրերի ձեռքը պետք է թվագրել ավելի ուշ ժամանակա-քաղկեդոնականների ձեռքը պետք է թվագրել ավելի ուշ ժամանակա-շրջանով: Կովկասյան միջնադարյան արվեստի մեկնաբան Ն. Թիերին, շրջանով: Կովկասյան միջնադարյան արվեստի մեկնաբան Ն. Թիերին, շարունակելով ամուսնու գեկուցման հիմնական մոտիվը՝ Գրիգոր Լուսավորչի պատկերագրությունը վրաց Եկեղեցուն, իր գեկուցումը նվիրեց «Ս. Նինոյի կենաց սյան հրաշքի» պատկերագրական ավանդույթին:

Հաջորդ երեք նիստերից յուրաքանչյուրը նվիրված էր Այսրկովկասյան երեք ժողովուրդներից (հայեր, վրացիներ և ադվաններ) մեկի մշակույթին: Առաջին նիստում քնարկվեցին Հայոց Դարձի պատմության խնդիրները: Այստեղ զեկուցումներ ընթերցեցին Վ. Ջալբուր («Հայաստանի քրիստոնեացման կամ Տրդատի մկրտության պատմական հիմքը և ժամանակագրությունը»), Մ. Վան Եսբուկը («Հռիփսիմնի և Նրա ընկերուհիների վարքը») և Ռ. Թոմսոնը («Ասորի քրիստոնեությունը և Հայաստանի դարձը»): Վ. Ջալբուր իր զեկուցման մեջ ընդգծեց, որ Կովկասի և Հայաստանի դարձի ու Տրդատի մկրտության թվականի ճշտումը ներկա գիտաժողովի հիմնական խնդիրներից է: Վ. Ջալբուր և Ժ.Պ. Մահեն քննարկման ժամանակ հիմնականում պաշտպանեցին այն տեսակետը, որ քրիստոնեությունը Հայաստանում պետական կրոն կարող էր հռչակվել միայն Միլանի էդիկտից (312 թ.) հետո: Նորագույն սկզբնաղբյուրների մեջ նախընտրություն տալով Պայկուլիի արձանագրությանը, Վ. Ջալբուր և մյուս բանախոսները սկզբունքային մշանակություն էին տալիս Գրիգոր Լուսավորչի եպիսկոպոսական ձեռնադրությանը Ղևոնդիոս մետրոպոլիտի կողմից, որը իբրև Կեսարիայի եպիսկոպոս հայտնի է 314 թվականից:

Մ. Վան Եսբուկն իր զեկուցումը նվիրել էր Կովկասի քրիստոնեացման գործում Հռիփսիմյանց կույսերի դերին և առաջ էր քաշում այն վարկածը, որ այդ պատմության մեզ հասած տարբերակները վերջնականապես ձևավորվել են Ե-Ե դարերի եկեղեցական վեճերի հակաքաղկեդոնական պայքարի մթնոլորտում, որն իր կնիքն է դրել ինչպես հայ, այնպես էլ վրաց մատենագրության մեջ Նինոյի մասին պատմող երկերի վրա: Անգլիացի հայագետ Ռ. Թոմսոնը, հիմնվելով հայագիտության նվաճումների վրա, իր զեկուցման մեջ հավաստեց ասորի քրիստոնյաների ազդեցությունը հայ մշակույթի վրա՝ դրա լավագույն ապացույց համարելով Աստվածաշնչի մի շարք բնագրերի, Ափրաատի կամ Եփրեմի առկայությունը հայ մատենագրության մեջ: Ընդգծելով, որ վաղ քրիստոնեական Հայաստանում հունարենի հետ հավասարապես օգտագործվում էր արամեերենը, հեղինակը զարգացրեց այն միտքը, որ պետք է շարունակել ասորական մշակութային շերտի ուսումնասիրությունը հայ մատենագրության մեջ:

Վիեննական գիտաժողովի նիստերից մեկը նվիրվել էր Կովկասյան Աղվանքի քրիստոնեացմանը և մշակութային փշրանքների վերահամանը: Կարեն Յուզբաշյանը («Աղվանների Դարձը և ազգային գիտակ-

ցության ձևավորումը»), հիմնվելով Ալեքսան Զակոբյանի մեկ տասնամյակ առաջ լուս տեսած աշխատության վրա, «Աղվանից պատմութեան» հիմնական սկզբնաղբյուրի մեջ առանձնացրեց չորս երկ (կարծում եմ գերքննադատության արդյունք է այն պարագան, որ Կ. Յուզբաշյանը հիմնական աղբյուրների թվում անտեսեց Մովսես Կաղանկատվացի հեղինակին): Կ. Յուզբաշյանն անդրադարձավ ժամանակի ընթացքում Աղվանքում ձևավորված սահմաններին և երկրամասին հարևանների կողմից տրված անուններին: Նա նշեց, որ չնայած աղվաներեն մատենագրությունը կարևոր դեր է կատարել երկրի քրիստոնեացման գործում, ժամանակի ընթացքում իր տեղը զիջել է հայկականին, քանի որ 428 թ. սկսած, Արցախի և Ուտիքի միացումից հետո, երկրամասում գերակշռել է հայկական տարրը: Միաժամանակ Աղվանքն ու Զալաստանը, ի տարբերություն Վրաստանի, պահպանել են սեփական եկեղեցական կազմակերպությունների ինքնակայությունը: Մինչև ժժ դարն իր ինքնակայությունը պահպանած Աղվանից եկեղեցին, որը, լինելով հայոց մշակույթի կրողը, փորձել է իր հոտի մեջ սերմանել այն գաղափարը, որ իբր իր իշխանությունը տարածվում է աղվան ժողովրդի սերունդների վրա:

Մի քանի տարի առաջ Սինայի Ս. Կատարինե եկեղեցում հայտնաբերված աղվաներեն կրկնագիրը մեծ ոգևորություն է առաջացրել ընդհանրապես բոլոր կովկասագետների շրջանում: Դրա դրսևորումներից մեկն էլ պետք է համարել Բեռնար Ուտիեի զեկուցումը, ուր հեղինակը, ամփոփելով հայագետների և վրացագետների (Շանիձե, Աբուլաձե, Մելիքսեթ Բեկ, Անասյան և այլն) հետազոտությունները, հայկական մատենագրության մեջ աղվանից գրականության հետքեր գտնելու աշխատանքը, ունկնդիրների ուշադրությանը ներկայացրեց մի ապոկրիֆ գրվածք (Յաղագս պատմութեան սուրբ և աստուածային իւղոյ, զոր գտեալ սրբոց հարցն յարևելս յաղուանից գիրս և թարգմանեցին ի հայ գիրս...), որը, ըստ ձեռագրում պահպանված վերնագրի, թարգմանված է աղվաներենից: Իհարկե դեռ վաղ է պնդել, թե այդ երկը կարող է աղվաներենից թարգմանություն լինել, այնուամենայնիվ հայ մատենագրության ծալքերում նման վկայությունների լիակատար հավաքումը և հրապարակումը կարելի է համարել հայագիտության կարևորագույն խնդիրներից մեկը:

Նիստերից մեկը նվիրված էր Վրաստանի քրիստոնեացման պատմությանը: Թբիլիսիի Կեկելիձեի անվան ձեռագրերի ինստիտուտի

տնօրեն, հայագետ Ջազա Ալեքսիձեն, իր զեկուցումը նվիրել էր «Վրաց Դարձի» խմբագրությունների համեմատական ուսումնասիրությանը: Բնութագրելով այդ երկը իբրև Վրաստանի և Կովկասի քրիստոնեացման պատմության հնագույն սկզբնաղբյուրներից մեկը, հեղինակը անդրադարձավ նրա մինչ այժմ հայտնի երկու ձեռագրերին (Շատբերդի և Չելիշի) և ներկայացրեց 1990 թ. Ս. Կատարինեի վանքում հայտնաբերված երկու ձեռագրեր, որոնք պարունակում են նույն երկի ևս երկու տարբեր խմբագրություն, որոնց համեմատական ուսումնասիրության հիման վրա առաջարկում էր վերականգնել նախնական բնագիրը: Վրաց գիտնական Թեդո Դունդուան իր զեկուցումն անվանել էր «Քրիստոնեությունը և Սիթրաիզմը. Վրաց պատմությունը», որի ընթացքում հեղինակը, հիմնվելով Վրաստանում հայտնաբերված ամտիկ և միջնադարյան հնագիտական հսկայական նյութի վրա, ցույց էր տալիս վրաց քրիստոնեական մշակույթ թափանցած միթրայականության տարրերը:

Վախթանգ Ջոբաձեն («Գրական աղբյուրները և հնագիտական ապացույցները Անտիոքի մի շարք վանքերի մասին»), անդրադառնալով բյուզանդական կայսր Նիկիփոր Փոկասի կողմից 969 թ. Անտիոքի ազատագրմանը, այդ թվականով թվագրեց տարածաշրջանում վրացիների վերաբնակեցումը և մշակութային օջախների ստեղծումը, որոնք գործում էին Անտիոքի մելկիտ պատրիարքության շրջանակներում, սակայն «պաշտպանում էին ինքնագլուխ Վրաց եկեղեցու շահերը»: Վրաց ազգային եկեղեցու և մշակույթի հուշարձաններից հեղինակն անդրադարձավ Անտիոքի շրջակայքում հայտնաբերված Ս. Բառլամի վանքին և Ս. Կենաց Փայտի եկեղեցուն: Ցավոք, Վ. Ջոբաձեն շրջանցեց այս մշակութային երևույթի մյուս երեսը: Նա իր զեկուցման մեջ չանդրադարձավ այն հանգամանքին, որ այդ հուշարձանները հայտնաբերվել են այն տարածքում, ուր 11-14-րդ դարերում քրիստոնյա այլ մշակույթների կողքին ծաղկում էր նաև Կիլիկիայի հայկական պետությունը (նման անտեսում նկատելի է նաև Փարիզում մեկ տասնամյակ առաջ հրապարակված Կիլիկիայի արձանագրությունները գրքում): Վ. Ջոբաձեն ոչ միայն անտեսել էր այդ տարածաշրջանի ամենակարևոր հեղինակներից մեկի՝ Նիկոն Սևասրեցու (ԺԱ դար) տեղեկությունները, այլ նաև Ժ. Մսերյանի այս հարցերի շուրջ Բեյրութում հրապարակած հետազոտությունը (*"Expédition archéologique dans l'Antiochène occidental, 1964 [Mélanges de*

l'Université St. Joseph, t. XL, fasc. IJ), ուր բերված է նաև 20-30-ական թթ. պեղումների ժամանակ հայտնաբերված մի վրացերեն արձանագրությունը («սա հայոց եկեղեցի է» բովանդակությամբ), որը Ժ. Սսերյանի համար ընթերցել էին անվանի կովկասագետներ Բլեյկը և Պետերսը (տե՛ս Ժ. Սսերյան, էջ 111):

Վերջին նիստը նվիրված էր Ալանների և Հայաստանի քրիստոնեացման խնդիրներին: Իրինա Արձանցևայի զեկուցումն անվանված էր «Քրիստոնեացումը Հյուսիսային Կովկասում (Կրոնական երկակիությունը ալանների մեջ)», ուր հեղինակն անդրադարձավ Հյուսիսային Կովկասում քրիստոնեությունը ընդունած ժողովրդի ճակատագրի առանձնահատկությանը և Հյուսիսային Կովկասում երկակրոնության մշակութային ու պատմական ասպեկտներին:

Բաբկեն Հարությունյանն իր զեկուցման («Հայոց եկեղեցու թեմերը Դ դարում») մեջ քննարկեց հայ մատենագրության սուղ վկայությունները՝ զարգացնելով այն տեսակետը, որ թեմերի բաժանումները, ինչպես Հռոմեական կայսրությունում, պետք է համապատասխանեին վարչական բաժանումներին: Քննելով Ագաթանգեղոսի, Կլավդիոս Պտղոմեոսի, «Աշխարհացույցի» վկայությունները, հեղինակը կազմում է մի քարտեզ, ուր վկայված է Դ դարի սկզբի Մեծ Հայքի 22 վարչական միավոր, որոնց համար էլ, ըստ հեղինակի, Գրիգոր Լուսավորիչը կարգել է թեմական առաջնորդներ: Այնուհետև այդ թվին ավելացնելով «Գահնամակում» հիշատակված 500-ից ավել զինվոր տված 10 նախարարությունների անունները, հեղինակն այն համոզումն է արտահայտում, որ Գրիգոր Լուսավորիչը կարգել է 32 կամ 36 եպիսկոպոսական Աթոռ, որի մասին վկայում է նաև ԺԳ դարի պատմիչ Ստեփանոս Օրբելյանը:

Պ. Լ. Չեքիյանը («Հայերի քրիստոնեացումը և Այբուբենով օժտումը իբրև օրինակ մշակութային մարմնավորման, հատկապես Այսրկովկասյան մարզում») զեկուցման մեջ անդրադարձավ գիտության մեջ լայն շրջանառություն ստացած «կայսերական եկեղեցի», «ծիսա-հավատաբանական եկեղեցի» հասկացություններին և այն համոզումը հայտնեց, որ Ավետարանի կողմից սրբագործված է նաև «ազգային եկեղեցի» արտահայտությունը, որն իր մարմնավորումն է գտել Հայոց եկեղեցի» արտահայտությունը, որն իր մարմնավորումն է գտել Հայոց եկեղեցու ազգային և մշակութային դերի մեջ: «Ազգային եկեղեցու» կայացման գործում իր դերն է խաղացել նաև Հայոց Այբուբենի հայտնագործումը, որի օգնությամբ քրիստոնեությունը թափանցել է հասարակության գրեթե բոլոր շերտերի մեջ՝ կատարելով իր միսիոներ-

րական դերն ու մտածողության մեջ կապակցելով կրոն, լեզու և ազգային ինքնագիտակցություն հասկացությունները: Հեղինակը բարձր գնահատեց Մաշտոցի դերն ազգային ինքնագիտակցության և մատենագրության ստեղծման գործում՝ բնութագրելով նրան իբրև Այսրկովկասյան մշակութային գործիչ: Իհարկե հեղինակն իրավացիորեն ընդգծեց նաև, որ վրաց մատենագրության իսկական ծաղկումը սկսվել է Հայոց Եկեղեցուց նրա բաժանումից (է դար) հետո:

Ժ.Պ. Մահեն, գնահատելով ընթերցված բոլոր զեկուցումները, անդրադարձավ գիտաժողովի նշանակությանը և բարձր գնահատեց այն: Վ. Ջալթը վերջում շնորհակալություն հայտնեց բոլոր մասնակիցներին և հույս հայտնեց, որ զեկուցումների բնագրերը կիրապարակվեն առանձին հատորում: Վիեննայի կոնֆերանսը և նրա նկատմամբ Եվրոպայի գրեթե բոլոր բյուզանդագիտական կենտրոնների ուշադրությունը ցույց տվեց, որ Կովկասի ժողովուրդների պատմության և քրիստոնեական մշակույթների ուսումնասիրությունը ձեռք է բերում առանցքային նշանակություն:

ԴԱՎԻԹ ԲԵՐԹՄԵՆԶՅԱՆ

Ժարտարապետության դոկտոր

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ ՎԱՐԱՉԴԱՏ
ՆԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԸ ԴԱՐՉԱՎ
90 ՏԱՐԵԿԱՆ

Վարազդատ Հարությունյանը հայկական ճարտարապետության ուսումնասիրության ականավոր երախտավորներից է: Կյանքի 90-ամյա վաստակաշատ ուղի անցած գիտնականը ծնվել է 1909 թ. Վանա Այգեստանների խաչփողանի շրջակայքում: Մեծ եղեռնի գաղթի ճամփաներով անցնելով, ընտանիքի հետ 1915 թ. հանգրվանել է Թիֆլիսում: Մի քանի տարվա որբանոցային կյանքից հետո, 1919-1927 թթ. սովորել և ավարտել է տեղի հայկական միջնակարգ դպրոցը: Զրկանքներով լի մանկությունն ու պատանեկությունը՝ հետագայում ձեռք բերած հարուստ փորձի գրավականն էր: Անցկուն կամքը, անխոնջ պայքարն ու լավատեսությունը ներդաշնակորեն միահյուսված են գիտնականի ողջ կյանքում: Աշխատասիրությամբ առլեցուն և հմտությամբ ու խորաթափանցությամբ հասունացած, արգասաբեր հունձքից կքած «Կենաց ծառ»-ն է, որ իր կյանքի վաստակով ճյուղավորվում է դեպի մանկավարժություն, բազմաբնույթ մասնագիտական ու հասարակական գործունեություն, բեղմնավոր գիտական որոնումներ, հայրենի քարակերտ կոթողների վերականգնում:

Պրոֆեսոր Հարությունյանի՝ ճարտարապետության ֆակուլտետում մանկավարժական գործունեության 60-ամյակը լրացավ 1998 թ.: Այդ տարեկիցի սահմաններից դուրս են մնում Լոռվա դպրոցներում և անցած ուսուցչական պաշտոնավարության տարիները, որ սկսվում է 1927 թ., հասնում մինչև 1931 թ. նրա ընդունվելը Երևանի Պոլիտեխ-նիկական ինստիտուտի շինարարական ֆակուլտետի ճարտարապե-տական բաժինը: 1937թ գերազանցությամբ ավարտելով ինստիտու-տը, մնում է մանկավարժական աշխատանքի ճարտարապետության տը, մնում է մանկավարժական դասավանդել է Հայկական, Հին աշ-ամբիոնում: Նա հիմնականում դասավանդել է ճարտարապետական հուշարձան-աշխիւթյուն, հետագայում նաև՝ ճարտարապետական հուշարձան-

ների վերականգման մեթոդիկա դասընթացները: 1945 թ. նշանակվելով ամբիոնի վարիչ, նա անընդմեջ, մինչև 1990 թ., պաշտոնավարել և ստեղծել է ազգային ավանդույթներով հարուստ ճարտարապետության ամբիոն: Տարիների դասախոսական այս աշխատանքից են ծնվել Վ. Հարությունյանի «Հին աշխարհի ճարտարապետություն» (Երևան, 1978) և «Հայկական ճարտարապետության պատմություն» (Երևան, 1992) դասագրքերը: Ճարտարապետական հուշարձանների վերականգման մեթոդիկայի դասագիրքը նույնպես հասցվել է ավարտին և սպասում է իր հրատարակությանը:

Բովանդակալից են Հարությունյանի մասնագիտական դասընթացները: Նրանք տասնամյակներ շարունակ օժանդակել են հայաշունչ ոգով դաստիարակելու ճարտարապետների բազմաթիվ սերունդների, ինչպես նաև՝ Վ. Հարությունյանի ղեկավարությամբ հայրենիքի և Սփյուռքի ճարտարապետության բարձրագույն կուրսերն անցած և թեկնածուական ու դոկտորական աստիճաններ հայցած շուրջ երեք տասնյակ հայկական մասնագետներին: Ճարտարապետների համար գրադարան դարձած Վ. Հարությունյանի աշխատասենյակի դարակներում եղած բազմահարյուր նամակները հայ ճարտարապետների գործունեության հանրագիտարան են, նրանց ծալքերում նախորդ տասնամյակների խոսույն անցյալն է:

Վ. Հարությունյանի գիտական վաստակը բազմազան է: Ճարտարապետական կրթությունից հետո, 1939 թ. սկսվող Պատմության և հնագիտության ինստիտուտի ասպիրանտական տարիները և Դվինի հնագիտական պեղումներին մասնակցությունը դառնում են նրա գիտական մկրտության շրջանը: Պատերազմից անմիջապես հետո, 1946 թ., «Դվինի 5-7-րդ դարերի պատմաճարտարապետական հուշարձանները» թեմայով նա հայցում է թեկնածուի գիտական աստիճան և ստանում դոցենտի կոչում: 1964 թ. պաշտպանելով «Հին և միջնադարյան Հայաստանի քաղաքաշինական մշակույթը» վերնագիրը կրող ատենախոսությունը, արժանանում է գիտությունների դոկտորի աստիճանի: Նույն տարում ստանում է նաև պրոֆեսորի կոչում: Գիտնականի գրադարանն այսօր ծանրաբեռնված է տպագրված և չտպագրված բազմաթիվ ուսումնասիրություններով: Չնայած առաջացած տարիքին, վերջին տարիներին նա իր գործունեության ամենակտիվ շրջաններից մեկն է բոլորում: «Հայկական ճարտարապետության պատմություն» ծանրակշիռ աշխատության հրատարակությունից հետո, 1994 թ. նրա աշխատությունների ցանկը հարստացավ ևս 8 գրքերով՝ «Մակարավանք» (Հայկական ճարտարապետության վավերագրերի 22-րդ պրակ, հեղինակակից՝ Ֆ. Գանդուֆո, Միլանո,

1994), «Նախնյաց ոտնահետքերով» (Ս. Էջմիածին, 1995), «Բոսֆորի և Մարմարայի ափերով» (Երևան, 1996), «Սուրբ Էջմիածնի շինարար գահակալները» (Ս. Էջմիածին, 1996), «Երևանի եկեղեցիները» (Երևան, 1997), «Ամնոռաց հանդիպումներ» (Երևան, 1998), «Կյանքիս քառուղիներում» (Երևան, 1999) գրքերը և արդեն պատրաստ է հրատարակության «Աշխարհի ճամփաներով» հատորը, որ բովանդակում է մասնագետի տարբեր տարիների այցելությունները ճարտարապետության համամարդկային քաղաքակրթության կոթողներին: Վ. Հարությունյանը հեղինակ է երկու տասնյակ հրատարակված գրքերի¹, շուրջ երեք հարյուր գիտական հոդվածների և նույնքան հրապարակախոսական հոդվածների և գիտական զեկուցումների²:

Վ. Հարությունյանի աշխատություններին բնորոշ է ճարտարապետության անգամ բարդագույն հասկացությունները պարզ և մատչելի կերպով ներկայացնելու զարմանալի ունակությունը: Նրա պատմական աշխատություններին բնորոշ է տեսական հագեցվածությունը: Մեթոդաբանական առումով նա ճարտարապետության զարգացումը

1 Կարևորագույն գրքերն են. «Դվինի 5-7-րդ դարերի ճարտարապետական հուշարձանները» (Երևան, 1950), «Հայկական ճարտարապետության հուշարձանները» (հեղինակակցությամբ Ս. Ա. Սաֆարյանի, Մոսկվա, 1951, ռուսերեն), «Սովետական Հայաստանի ճարտարապետությունը» (հեղինակակցությամբ Վ. Լ. Հովհաննիսյանի, Երևան, 1955, ռուսերեն), «Էջմիածին» (Մոսկվա, 1958, ռուսերեն), «Սիջնադարյան Հայաստանի քարավանատներն ու կամուրջները» (Երևան, 1960), «Անի քաղաք» (Երևան, 1964, ռուսերեն), նույնը նաև հայերեն, «Երևան» (հեղինակակցությամբ Ս. Մ. Հասրաթյանի, Ա. Ա. Մելիքյանի, Մոսկվա, 1968, ռուսերեն), «Հայ ճարտարապետության պատմության մի քանի հարցերի մասին – պատասխան Չուբինաշվիլու գրքին» (հեղինակակցությամբ Բ. Ն. Առաքելյանի և Ստ. Մնացականյանի, Երևան, 1968, ռուսերեն), «Սովետական Հայաստանի ճարտարապետությունը» (հեղինակակցությամբ Ս. Մ. Հասրաթյանի և Ա. Ա. Մելիքյանի, Մոսկվա, 1972), «Հայկական ճարտարապետության հուշարձաններ» (Բելյուր, 1975, հայերեն, ֆրանսերեն և անգլերեն լեզուներով), «Հին աշխարհի ճարտարապետություն» (Երևան, 1978), «Հայրենի կոթողների մոր ճակատագիրը» (Երևան, 1982), «Թորոս Թորամանյան» (Երևան, 1984), «Հայկական ճարտարապետության քարակերտ տարեգրությունը» (Երևան, 1985, ռուսերեն), «Հայ ժողովրդի ճարտարապետական ժառանգությունը» (Երևան, 1986), «Եկայք ռուսերեն», «Հայ ժողովրդի ճարտարապետական տարիների շինարարական գործունեությունը» («Էրեբունի» հրատարակչություն, 1989) և այլն:

2 Հմտ. Վարազդատ Հարությունյան, Բիբլիոգրաֆիա (1924-1981), Երևան, 1982: Ընդհանուր տվյալները դուրս են բերվել Վ. Հարությունյանի հրատարակության պատրաստված ընդհանուր բիբլիոգրաֆիայից:

-նպօքառվող ռմբ :վզցտգլիսսմ Դ վզցմսսհսսմ վլզհտցոցմցոկստսվծ
02 ձմսսհ քոխսվից ցվսզցցոցմոհսսկ վզսմտո ցոկոտգոտոմտոսմոց
-ոցոտոտ իսլգիոմտոսմկ ցսմհոցցմ ոհմ ,մցսսհսսկցիցմ ցոկոխիոկ
ցոհհսցոտոկտո վսզցցոցմոհսսկ Դ ցսմտիոկզն 'իսվզցցստհոտ
վկոտոկոց ոտո Դ վոտիոնզտ վկոտոկոց ցսմհիո 'հվցոկոիծ
Խ961 իսվզցմցսսկ ցոկոխիոմոոկ ոլ :ցստիոտոցմ ցոցմսոցցկ
վսզսսց ոս ցոցհի վհցոհի սսց վսզնսսհ ցոկոտգոտոմտոսմոցոց
-տոտ ցոկոցզմկ վցս հոտոոի քզց մցոհցսսսմոկ սոգզսսկ

[illegible][illegible]

Երջանկահիշարակ Գարեգին Ա Վեհափառ Տալաթլարալ Բազմալարալ Գիւրնակահի կործրը Գարդարում է «Մ. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանով

Նշված և այլ պարգևատրումները 1996 թ. Վ. Հարությունյանի կյանքում պսակվեցին ՀՀ Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայի Ակադեմիկոսի կոչման շնորհմամբ: «Դեռևս անելիքներ շատ կան» - ասում է ու շարունակում գրել հայկական ճարտարապետության երախտավորը: Բազմաթիվ կուտակված թղթերի խրճերի մեջ Վ. Հարությունյանի աշխատասեղանի մի անկյունում նկատելի է ապագա աշխատությունների ցուցակը՝ «Կյանքիս քառուղիներում»՝ 2-րդ հատոր, «Աշխարհի ճամփաներով»՝ 2-րդ հատոր, «Որպեսզի հարատևեն - պատմական հուշարձանների պահպանության վերաբերյալ աշխատությունների ու հոդվածների ժողովածու», «Հին և միջնադարյան Հայաստանի քաղաքաշինություն», «Խոսք արվեստակից ժամանակակիցներիս մասին»:

Մաղթենք կորով և ծրագրերի իրականացում անվանի գիտնականին:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ

ԵՎ ԹԵՄԵՐՈՒՄ

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ

«Զան զամենայն հանդես պանծալիս արարողութեանց եւ ծիսից Հայաստանեայց Եկեղեցոյ շքեղաշուք եւ վայելչագարոյ լեալ եւ անդրսփին ի սկզբանէ գերահռչակ հանդէս ձեռնադրութեան եպիսկոպոսաց...» («Մաշտոց ձեռնադրութեան եպիսկոպոսի»):

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Թ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի բարեհաճ տնօրինությամբ դեկտեմբերի 19-ին Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում տեղի ունեցավ եպիսկոպոսական յեռնադրություն և օծում. «ի քահանայութենէ յեպիսկոպոսութիւն» կոչվեցին Երուսաղեմի և Կ. Պոլսո Հայոց նվիրապետական արքուններից Երուսաղեմի Ս. Հակոբյանց վանքի լուսարարապետ Տ. Նուրիան ծ. վրդ. Մանուկյանը և Կ. Պոլսո Հայոց պատրիարքության Կրօնական ժողովի ատենապետ Տ. Արամ ծ. վրդ. Աթեշյանը:

Հայոց Եկեղեցու հնավանդ կանոնների համաչափ, նախքան յեռնադրությունն ու օծումը՝ կատարվում է «վերդումն եւ զուխտ եպիսկոպոսական աստիճանին»: Ահալասիկ դեկտեմբերի 18-ին, երեկոյան ժամերգության ընթացքում, «ի ծունկս ... առաջի սեղանոյ Իջման տեղոյն» ընծայալուները հանդիսապես ընթերցում են իրենց երդումնագրերը. «...Եջմարտութեամբ եւ ուղղութեամբ խղճի մտացս եւ սրտիս երդնում վերդումն սուրբ ըստ առաջիկայ պայմանաց»:

Նվիրյալները հանդիսավոր կերպով, «առաջի աստուածային սեղանոյս եւ աստուածընկալ սուրբ նշանացս», խոստանում և ուխտում են «անխտոր եւ անսայթաք ընթանալ ի վարդապետութեան հաւատոյ եւ պատուիրանաց Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցոյ...»: Հավատարմյալների և Մայ-

րավանքի ողջ միաբանության ներկայությամբ նվիրյալները խոստանում և ուխտում են մինչև իրենց կյանքի վախճանը հավատարիմ լինել Ս. Էջմիածնին, «ես կալ մնալ հլու հպատակությամբ ի ներքոյ իշխանութեան եւ հրամանաց Սրբոյ Կաթողիկէ Մայր Աթոռոյս»:

Երդումագրերի ընթերցումից հետո ընծայացուները Ս. Խաչն ու Ս. Ավետարանը համբուրելով՝ «յարուցեալ ստորագրեն ի ներքոյ երդումագրոցն պանուս իրեանց»:

«Տրամայեալ է ձեզ ի Տառնէ յառաջ մարջկ եւ ողջամիտ դիպատութեամբ բացայայրել մեզ գոր ինչ խնդրէրդ»
(«Մաշտոց...»):

Ղեկներքերի 19-ին, ժամը 10.30-ին, Մայր Տաճարի քաղցրալուր պանգերն ազդարարում են Ս. Պատարագի սկիզբը: Օրվա պատարագին էր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Ղարեգին Բ Վեհափառ Հայրապետը: Հանդիսավոր թափորը, «Սորհուրդ խորին» պզեստավորման երգի Կոմիտասյան հոգեքով եղանակի ներքո, Հայոց Հայրապետին առաջնորդում է Մայր Տաճար՝ կատարելու իր անդրանիկ եպիսկոպոսական չեռնադրությունը:

«Հրաշափառ Աստուած» շարականի երգեցողությամբ Վեհափառ Հայրապետը և հանդիսավոր թափորի մասնակիցները մուտք են գործում Մայր Տաճար: Իջման Ս. Սեդանի առջև կատարվում է Ս. Պատարագի մուտքի արարողությունը /չեռաց լվացում, հրապարակային խոստովանություն/: Այնուհետև պատարագիչ Վեհափառ Հայրապետը «պաշտօնէիւքն իւրովք ... ելանէ ի սեղան սրբոյն Ստեփաննոսի ի դնել պապա խորհրդոյ Պատարագին»:

Ապա «Հովի քաջ բանաւոր հօտի» շարականի երգեցողության ընթացքում Վեհափառ Հայրապետը Ս. Սեդանին և ժողովրդին խնկարկելուց հետո քալմում է Հայրապետական գահին, որպեսզի ունկնդիր լինի Սուրբ և Առաքելական Աթոռի միաբանության և «համօրէն ուխտի» ներկայացնելիք խնդիրներին. «Սնդիր ունիմք ի բարչրագահ Տէրութենէդ»:

Ոնկալյալ կարգի համաձայն, Հայոց Եկեղեցու նվիրապետական աստիճանների ներկայացուցիչները՝ դպիրներ, կիսասարկավազներ, սարկավազներ, քահանաներ, եպիսկոպոսներ, ինչպես նաև ժողովրդի ունկոր (իշխանք) և չքավոր (աղքատք) խավերը ներկայացնող բոլոր աշխարհականներ, «պաշտելով ՎՍուրբ Աստուածն», մոտենում են Վեհափառ Հայրապետին և եպիսկոպոս չեռնադրվելիք ընծայացուների մասին իրենց վկայությունները տալիս:

Այս ամենից հետո խարտավիլակ՝ Արզենտինայի թեմի առաջնորդ Ս. Ղիսակ արքեպս. Սուրադյանի առաջնորդությամբ ընծայացումները ծնկաչոր մոտենում են Նորին Սրբությանը: Լսելով խարտավիլակին ուղղած հարցերի

պատասխանները և նվիրյալների վկայագրերը, Վեհափառ Հայրապետը կատարում է հրապարակային հավատաքննություն. «Հաւատա՞ս Վերրորդութիւն մի Աստուած ամենակարող՝ ամենազօր՝ անժամանակ, եւ ոչ են երեք թիւնս մի Աստուած ամենակարող՝ ամենազօր՝ անժամանակ, եւ ոչ են երեք թիւնս մի Աստուած անկոփոխելի»: Այնուհետև «Չողորմութիւնս Զո Տէր յափտեան օրհնեցից» սաղմոսաացությամբ ընծայացումներին տրվում են եպիսկոպոսական զգեստի մաս եղող եմփիորոններ:

Խնկարկության շարականի ընթացքում Վեհափառ Հայրապետը, խնկարկություն կատարելով, Ս. Ստեփանոսի խորանից, ուղղվում է Ավագ Ս. Սորան: Ս. Պատարագի ընթացքում որպես առընթերականեր Նորին Սրբության Ս. Պատարագի ընթացքում որպես առընթերականներ Նորին Սրբության Ս. Պատարագի էին ՄՄՆ Արևելյան թեմի առաջնորդ Ս. Խաժակ արքեպս. Պարսամկոթքին էին ՄՄՆ Արևելյան թեմի միջեկեղեցական հարաբերությանը և Վաշինգտոնում ՄՄՆ Արևելյան թեմի միջեկեղեցական հարաբերությունների պատասխանատու Ս. Վիգեն եպս. Այրապյանը:

Ս. Պատարագի արարողությունը շարունակվում է մինչև «Չի ողորմած եւ մարդասէր ես...» -ը ներառյալ: Ապա Վեհափառ Հայրապետը բազմում է

գահին և նվիրյալները մոտենում ու ծնրադրում են նրա առջև: Հայոց Հայրապետը «դնելով վաջն ի վերայ գլխոյն» ընթերցում է «Տէր Աստուած մեր ...» աղոթքը:

Այս ամենից հետո նվիրյալները «յեռան ի վեր առեալ», ի նշան աշխարհից հրաժարման, դառնում են դեպի հավատալից ժողովուրդը. դարպայ խումբը երեք անգամ երգում է «Աստուածային եւ երկնաւոր շնորհ ...»-ը՝ Նորիան և Արամ վարդապետներին քահանայությունից կոչելով եպիսկոպոսության: Այնուհետև համապատասխան աղոթասացություններից, սուրբգրային ընթերցումներից և երգերից հետո, հանդիսավորապէս Ավագ Ս. Խորան է բերվում Սրբալոյս Մյուռոնով լի Մյուռոնաթափ Աղավնին: Վեհափառ Հայրապետը Հայոց Կենտրոն Մյուռոնով օրհնում, օծում և սրբում է նվիրյալների ճակատները և աջ չեոքի բութ մատները:

«Օծումնս Կոր հեղեր...» աղոթքի ընթերցումից հետո Հայոց Հայրապետը նորընծա եպիսկոպոսներին, որպէս եպիսկոպոսական իշխանության խորհրդանիշներ, տալիս է գավազան և մատանի, նաև, ի նշան Աստծո Կենայ Սոսքի անշանչիր քարոզչության՝ Ս. Ավետարան:

Եպիսկոպոսական չեռնադրությունը և օծումն ավարտվում է Վեհափառ Հոր «Պահպանիչ»-ով: Սպա Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր հայրապետական օրհնության խոսքն է հղում նորընծա եպիսկոպոսներին և հավատավոր հայորդիներին:

Ս. Պատարագի արարողությունից հետո, ի պատիվ նոր չեռնադրյալ և օծյալ եպիսկոպոսների, Մայր Աթոռի սեղանատանը Տ.Տ. Գարեգին Բ Հայրապետի մասնակցությամբ տեղի է ունենում հյուրասիրություն: Այդ ընթացքում Վեհափառ Հայրապետը, որպէս եպիսկոպոսական աստիճանի խորհրդանիշ, նորածն եպիսկոպոսներին հանչնում է հայրապետական ընծաներ՝ պանակներ:

«Աղաչեմ զմեծ Զո զողորմութիւնդ Տէ՛ր, պարգեւօք Զո Կօրայո՛ւ Կոյսա ի նմանութիւն խոնարհութեան Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Զրիստոսի»:

ամեն:

ԱՐԹՈՒՐ ԴՊԻՐ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Գևորգյան Նոկոնր Ընմարանի
Ե լսարանի սան

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՈՍԶԸ՝
ԱՍՎԱԾ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ
ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԻԹՈՎ
(19 դեկտեմբերի 1999 թ.)

րոպ արքեպս. Սուրաֆյանի, այսօր բերկրանոք սրտի մենք եպիսկոպոսական աստիճան շնորհեցինք Տ. Արամ վարդապետին: Նվիրական այս պահի հայրը և աղոթքն առ Աստված արտահայտում ենք սաղմուներգուի հետևյալ խոսքերով, որ մեր սրտից բարձրացնում ենք առ Բարձրյալ Տերը մեր. «Զահանայք քո զգեցին վարդարություն և սուրբք քո ցնծալով ցնծապեն» (Սաղմ. ԸԼԱ 9):

Սիրելի Սրբազան Հայրեր, գիտենք, որ առաջին մարդու մեղանշումով մարդկային ողջ սերունդը զրկվեց, մերկացավ արդարությունից և այդ պահից մարդը մշտապես չգտում է վերստանալ երկնավոր մեր Հորից արդարության պատմությանը: Իր չգտման ողջ ճանապարհին գոհություն Աստուծո, որ մարդը միայնակ չմնաց: Սրարիչն Աստված մշտապես ընդառաջ դուրս ելավ մարդուն՝ օգնելու նրան իր անկյալ վիճակից վեր բարձրանալու, վերստին Աստուծո հաճությանը արժանանալու: Աստված ընդառաջ ելավ մարդուն օրենքներով, մարգարեներով, Միածնաձե իր Որդու Սուրբ Ավետարանով, և գիտենք նաև պատմությունից քրիստոնեական, որ այն անհատները, ովքեր հավատալիս Տիրոջ նախախնամական տնօրինություններին, իրենց հավատքը արդարություն նկատվեց: Այդպիսին եղավ մեր նահապետ հայր Աբրահամը:

Այսօր շեռնադրության սրբազան խորհրդով, սիրելի Սրբազաններ, չեզ երկնավոր մեր Հոր կողմից տրվում է վերստին արդարության այդ շնորհը, այդ պարգևը, սակայն պարգևն այդ ճոխություն, փառք և պատիվ չէ, այդ շնորհն առավելաբար պատասխանատվություն է, ծառայության կոչում է, պատասխանատվություն առաջին հերթին իր իսկ Հայր Աստուծո նկատմամբ: Դուք, որ այսօր վարդապետական աստիճանից բարձրացաք եպիսկոպոսական աստիճանի, սուպաք եպիսկոպոսական իշխանություն, պարտիք արդարություն կատարել առաջին իսկ հերթին Աստուծո նկատմամբ, որի միջոցով կարգվեցիք իշխան, վերակալու աստվածահաստատ մեր Սուրբ Եկեղեցում՝ պահպանելու համար նրա ուղղափառ դավանությունը, եկեղեցական ծիսաարարողական ողջ կարգը, հատկապես որ դուք, սիրելի Սրբազան, Երուսաղեմի Աթոռում պիտի ծառայեք որպես Լուսարարապետ, որպեսպի խորհուրդները և ծիսապաշտությունը մեր Եկեղեցու մնան անխաթար, մնան ամբողջական, հոգեպարար իրենց հնչումով մեր ժողովրդի փրկությանը նպաստելու և նրանց դեպի Աստված առաջնորդելու: Արդարություն պետք է կատարել հայրենիքի առաջ: Հայրենիք, որը մեզ համար միայն երկիր ու հող չէ, որը մեր պատմությունն է, որը մեր ինքնությունն է, մեր կենսագրությունը, մեր լինելությունը և մեր հավերժության գրավականը, հայրենիք, որ այսօր էլ մաքառում է անկախ իր պետականության կերտման համար, բազում փորձությունների միջով անցնելով, բազում դժվարություններ հաղթահարելով, արյուն ու թրոտինք հեղելով նվիրական այս սուրբ հողին:

ԻՍԽԱՐԻԱՆ ԿԱՅՐԱՊԵՏ ԶԼԱՏԱԿԱՆՈՐԱՐ Է
ՆԱԽՈՅ ՍՐԵՐՆԻՆ ԿԱՅԵՐԻՆ

Արդարություն պարտիք կատարել և մեր ժողովրդի առջև, ժողովուրդ, որ տասնյակ տարիներ հեռացած է եղել իր հավատքից, ժողովուրդ, որ այսօր մոռացել է իր սրբազան հայրերի կողմից հաստատած եկեղեցական ու ազգային ավանդություններն ու սովորությունները, ովքեր կարոտ են հոգևոր առաջնորդության, ովքեր կարոտ են լսելու մեր հովիվների շուրթերից լույս պատգամներն ու պատվիրանները, որպեսզի իրենց կյանքը չևավորեն այդ պատվիրանների համաձայն: Պարտավոր ենք արդարություն կատարել մեր ծառայության մեջ, մեր ժողովրդի նկատմամբ, որպեսզի Քրիստոսով զգեստավորվեն, որպեսզի վերստին իրենց կյանքից ներս գործոն դառնա Քրիստոսի Ավետարանի վեհ պատգամները բարոյական, որոնցով կարող ենք մեր կյանքից հեռացնել ամեն տեսակի տառապանք ու թշվառություն: Արդ, սիրելի Սրբազան Հայրեր, պարտականությանց նման կատարումով է, որ իրապես պիտի ցնծություն լինի երկնքում, ցնծայով պիտի ցնծան սրբերը, իսկ երկրի վրա մեր ժողովրդի պավակունք՝ Քրիստոսի Ավետարանի հետևորդներն ու հավատացյալները:

Մենք մեր աղոթքով առ Աստված հայցում ենք երկնավոր Տիրոջից չեզ համար հավատքի հաստատություն, ոգու արիություն, ծառայասիրության բարձր պատասխանատվություն, ներշնչանքներ չեր առաքինության, կյանքի ողջ ընթացքին: Մենք մեր աղոթքն ենք բարձրացնում առ Աստված նաև՝ հայցելով, որպեսզի Տիրոջ բարի հայացքը մշտապես լինի մեր ժողովրդի հետ, հովանի դառնա Հայոց աշխարհի վրա, պահպանի անվորձ ու ապահով, անվրդով ու խաղաղ երկիրը Հայոց և մեր ժողովրդին, ինչպես մայր երկրում, այնպես էլ ի Սփյուռս աշխարհի: Թող Տիրոջ հաղթական բազուկը ոգի ու կամք ներշնչի մեզ, որպեսզի մենք մեր կյանքի ողջ ընթացքին կարողանանք խոհեմության դրսևորմամբ հաղթահարել ամեն տեսակի փորձություն, ամեն տեսակի խոչընդոտ, որ կարող են հառնել մեր ճանապարհին, և Տիրոջը ապավինած, Աստուծո օրհնությունը վաստակած քայլենք դեպի պայծառ գալիքը մեր ժողովրդի՝ կերտելով հզոր հայրենիք, կերտելով բարօր կյանք մեր հավատացյալ ժողովրդին:

Տիրոջ սերը, շնորհը և խաղաղությունն եմ հայցում չեզ, որպեսզի այդ շնորհների ներքո մատուցեք չեր ծառայությունը մեր հայրենիքին, մեր ժողովրդին վասն փառացն Աստուծո և վասն փառացն սրբազան մեր հայր:

Թող Աստուծո օրհնությունը միշտ տարածյալ մնա մեզ վրա՝ առաջնորդելով դեպի բարին և դեպի խաղաղություն, այժմ և հավիտյանս. Ամեն:

Տ. ՆՈՒՐՅԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

Ծնվել է 1948 թ. Սիրիայի Հալեպ քաղաքում: Նախնական կրթությունն ստացել է տեղի Հայկապյան ազգային վարժարանում:

1964-1966 թթ. հաճախել է Սնթիլիասի (Լիբանան) Կիլիկյան Աթոռի Դպրեվանք, որից հետո՝ Երուսաղեմի Սրբոյ Հակոբյանց Ժառանգավորաց վարժարան:

1968 թ., ավարտելով վարժարանը՝ չեղնադրվել է սարկավագ:

1971 թ., չեղամբ երջանկահիշատակ Պատրիարք Տ. Եղիշե արքեպս. Տերտերյանի, չեղնադրվել է կուսակրոն քահանա՝ վերանվանվելով Տ. Նուրիան արքեպս: Չեղնադրվելուց հետո նշանակվել է Ժառանգավորաց վարժարանի փոխտեսու:

1972 թ. մեկնել է Ժնև՝ իբրև Ծվեյարիայի հայոց հոգևոր հովիվ: Մեկ տարի անց ստանձնել է Իսրայելի հայոց հովվության պաշտոնը:

1979-1982 թթ. եղել է Հոլանդիայի հայոց հոգևոր հովիվ:

1982 թ. ՍՄՆ Արևելյան թեմի առաջնորդ Տ. Թորգոմ արքեպս. Մանուկյանի հրավերով մեկնել է Նյու Յորք: Այստեղ հոգևոր սպասավորությանը ցուցմունքաց ուսանել է տեղի եպիսկոպոսական Ուղիանտոր աստվածաբանական ճեմարանում:

1985 թ. նշանակվել է Սփրինգֆիլդ քաղաքի (Մասաչուսեթս) հայոց հոգևոր հովիվ:

1993 թվականից հոգևոր հովվի պաշտոն է կատարել Տեխասի Հյուսթոն քաղաքում:

1998 թ. նոյեմբերի 10-ին Սրբոյ Հակոբյանց միաբանության կողմից ընտրվել է Երուսաղեմի Ա. Աթոռի լուսարարապետ և 1999 թ. հունվարի 5-ից անցել պաշտոնի կատարմանը:

1999 թ. դեկտեմբերի 19-ին, չեղամբ Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, չեղնադրվել է եպիսկոպոս:

Տ. ԱՐԱՄ ԵՂԻՍԿՈՂՈՍ ԱԹԵՇՅԱՆ

Ծնվել է 1954 թ. Դիարբեքիրի (Տիգրանակերտ) Սիլվան գյուղաքաղաքում:
Նախնական կրթությունն ստացել է Դիարբեքիրում:

1966-1967 թթ. հաճախել է Պոլսի Ս. Նաչ դպրեվանք:

1967 թ. վերջին մեկնել է Երուսաղեմ և ուսումը շարունակել Ս. Հակոբյանց վարժարանում:

1973 թ. ավարտելով վարժարանը՝ չեռնադրվել է սարկավագ:

1976 թ. ավարտելով Երուսաղեմի ընծայարանը, չեռամբ Կ. Պոլսի հայոց Պատրիարք Տ. Ընդրիք արքեպս. Գալուստյանի, չեռնադրվել է կուսակրոն քահանա:

Եղել է Կ. Պոլսի Հալը Երօղլու և Ղալաթիայի թաղերի հայոց հոգևոր հովիվ: Ներկայումս Եշիլ գյուղի Ս. Ստեփանոս եկեղեցու հոգևոր սպասավորն է:

Լինելով Պատրիարքության Կրոնական ժողովի անդամ՝ 1999 թ. ընտրվել է Կրոնական ժողովի ատենապետ:

1999 թ. ստացել է ծայրագույն վարդապետության աստիճան:

1999 թ. դեկտեմբերի 19-ին, չեռամբ Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, չեռնադրվել է եպիսկոպոս

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՎԱՐԴԱԴԵՏԱԿԱՆ ԳԱՎԱԶՁԱՆԻ ՏՎՉՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

Հոկտեմբերի 8-ին Ղևորգյան Հոգևոր Ճեմարանի հանդիսությունների դահլիճում, նախագահությամբ Կաթողիկոսական Տեղապահ Ամենապատիվ Ս. Ներսես արքեպս. Պոպապայանի, տեղի ունեցավ վարդապետական թեպերի բանավոր պաշտպանություն:

Պաշտպանությանը ներկա էին Մայր Աթոռի միաբանությունը, Հոգևոր Ճեմարանի դասախոսական կապմը և բազմաթիվ հյուրեր:

Մայր Աթոռի երիտասարդ միաբաններ Ս. Մակար արքեպս. Հովհաննիսյանը, Ս. Արտակ արքեպս. Տիգրանյանը, Ս. Գուրգեն արքեպս. Աղապապյանը և Ս. Չարեհ արքեպս. Կաբադյանը նախապես իրենց թեպերը ներկայացրել էին երջանկափիշատակ Չարեգին Ա Կաթողիկոսին: Նորին Սրբության հանչնարարությամբ կապմվել էր հանչնաժողով՝ գլխավորությամբ Ս. Ծախե արքեպս. Ամենյանի (հանչնաժողովի կապմում էին նաև Ուկրաինայի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Նաթան եպս. Հովհաննիսյանը, Մայր Աթոռի Միջեկեղեցական հարաբերությունների գրասենյակի վարիչ Ս. Միքայել ծ. վրդ. Աջապահյանը, Մատենադարանից՝ չեռագրագետ Արտաշես Մաթևոսյանը), որը նախապես քննելով թեպերը՝ պեկույցագիր էր ներկայացրել Կաթողիկոսական Տեղապահ Ամենապատիվ Ս. Ներսես արքեպս. Պոպապայանին:

Հանդիսությանը բացման խոսքով հանդես եկավ Ղևորգյան Հոգևոր Ճեմարանի տեսուչ Ս. Հայկազուն ծ. վրդ. Նաջարյանը: Այս հանչնաժողովի նախագահ Ս. Ծախե արքեպս. Ամենյանը ներկաների ուշադրությանը հանչնեց հանչնաժողովի ընդհանուր կարծիքը Ս. Մակար արքեպս. Հովհաննիսյանի «Քրիստոս Ղուրանի մեջ» թեպի վերաբերյալ: Այնուհետև իր թեպի բանավոր պաշտպանությամբ հանդես եկավ Ս. Մակար արքեպս. Հովհաննիսյանը:

Մակար Հայր Սուրբի պաշտպանությունից հետո հանչնաժողովի անդամ Ս. Նաթան եպս. Հովհաննիսյանը ներկայացրեց հանչնաժողովի կարծիքը Ս. Արտակ արքեպս. Տիգրանյանի «Չարեգին Կաթողիկոս Հովսեփյանց կյանքը և

հոգևոր-գիտական գործունեությունը» թեպի վերաբերյալ: Սպա թեպի բանավոր պաշտպանությամբ հանդես եկավ Հայր Արտակը:

Այնուհետև Ս. Հակոբ եպս. Ղըրնճյանը ներկայացրեց Ս. Գուրգեն արեղա Աղապապյանի թեպի վերաբերյալ հանձնաժողովի կարծիքը: Ս. Գուրգեն արեղա Աղապապյանը սկսեց իր թեպի բանավոր պաշտպանությունը, որի թեման էր «Ախալցխա»-ն:

Սպա հանձնաժողովի նախագահ Ս. Ծահե արքեպս. Աճեմյանը ներկայացրեց Ս. Չարեհ արեղա Կաբադյանի թեպը՝ «Թորգոմ Պատրիարք Գուշակյանի կյանքը և հոգևոր-գիտական ժառանգությունը»:

Թեպերի բանավոր պաշտպանությունից հետո Ս. Ծահե արքեպս. Աճեմյանը հրապարակեց հանձնաժողովի դրական կարծիքը՝ արեղաներին վարդապետական աստիճան շնորհելու մասին:

Հանդիսության վերջում Կաթողիկոսական Տեղապահն իր շնորհավորանքի և օրհնության խոսքն ուղղեց թեպերը հաջողությամբ պաշտպանած երիտասարդ արեղաներին՝ մեծապես գնահատելով նրանց կատարած աշխատանքները: Երկու օր հետո, հոկտեմբերի 10-ին, երեկոյան, Մայր Աթոռում կատարվեց «Կանոն մասնավոր իշխանության» վարդապետական սովորության կարգի արարողությունը: Վարդապետական աստիճանի շնորհումը կատարեց Կաթողիկոսական Տեղապահ Ամենապատիվ Ս. Ներսես արքեպս. Պոպապալյանը:

ՆՐԱՆՏ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ
ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ ՆՈԳԵՎՈՐ
ՃԵՄԱՐԱՆԻ ԶԼՍԱՐԱՆԻ ՍԱՆ

հոգևոր-գիտական գործունեությունը» թեպի վերաբերյալ: Սպա թեպի բանավոր պաշտպանությամբ հանդես եկավ Հայր Արտակը:

Այնուհետև Ս. Հակոբ եպս. Ղըրնճյանը ներկայացրեց Տ. Գուրգեն արեղա Աղապապյանի թեպի վերաբերյալ հանձնաժողովի կարծիքը: Ս. Գուրգեն արեղա Աղապապյանը սկսեց իր թեպի բանավոր պաշտպանությունը, որի թեման էր «Ախալցխա»-ն:

Սպա հանձնաժողովի նախագահ Ս. Ծահե արքեպս. Աճեմյանը ներկայացրեց Տ. Չարեհ արեղա Կաբադյանի թեպը՝ «Թորգոմ Պատրիարք Գուշակյանի կյանքը և հոգևոր-գիտական ժառանգությունը»:

Թեպերի բանավոր պաշտպանությունից հետո Ս. Ծահե արքեպս. Աճեմյանը հրապարակեց հանձնաժողովի դրական կարծիքը՝ արեղաներին վարդապետական աստիճան շնորհելու մասին:

Հանդիսության վերջում Կաթողիկոսական Տեղապահն իր շնորհավորանքի և օրհնության խոսքն ուղղեց թեպերը հաջողությամբ պաշտպանած երիտասարդ արեղաներին՝ մեծապես գնահատելով նրանց կատարած աշխատանքները: Երկու օր հետո, հոկտեմբերի 10-ին, երեկոյան, Մայր Աթոռում կատարվեց «Կանոն մասնավոր իշխանության» վարդապետական սովորության կարգի արարողությունը: Վարդապետական աստիճանի շնորհումը կատարեց Կաթողիկոսական Տեղապահ Ամենապատիվ Ս. Ներսես արքեպս. Պոպապալյանը:

ՆՐԱՆՏ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ
ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ ՆՈԳԵՎՈՐ
ՃԵՄԱՐԱՆԻ ԶԼՍԱՐԱՆԻ ՍԱՆ

Տ. ՄԱԿԱՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՆՈՎԱՆՆԻՍՅԱՆ

Ծնվել է 1966 թ. Բաղդադում:

Նախնական կրթությունը ստացել է տեղի «Միացեալ վարժարան»-ում:

1981- 88 թթ. սովորել է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Հոգևոր Ճեմարանում:

1988 թ. մայիսի 12-ին, յետոյ Տ. Հուսիկ արքեպս. Սանթրոյանի, յեռնադրվել է

սարկավագ:

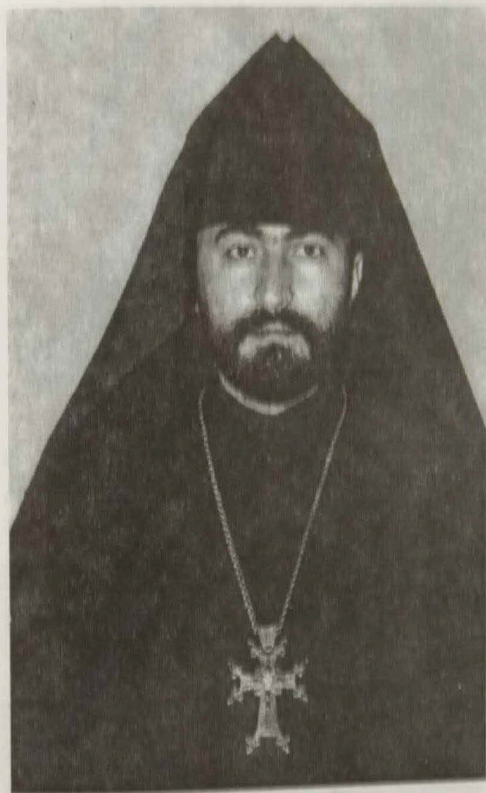
1989 թ. հունիսի 11-ին, «Գլուտ նշխարաց» տոնին, Տ. Ներսես արքեպս. Պողոսյանի յեռոյ, յեռնադրվել է կուսակրոն քահանայ:

1988-99 թթ. եղել է Բաղդադի հայոց հոգևոր հովիվ: Այդ ընթացքում Հռոմում հետևել է աստվածաբանության դասընթացների (1992-94 թթ.), հիմնել է իրաքահայ թեմի թանգարանը, ղեկավարել «Եկեղեցասիրաց կապ» միությունը:

1998-1999 թթ. Սրբատյան Հայրապետական թեմում ծառայել է որպէս առաջնորդական փոխանորդի օգնական՝ ուսումնակրթական գծով:

1999 թ. հոկտեմբերի 8-ին պաշտպանել է «Զրիստոս Դուրանի մեջ» վարդապետական թեպը:

Այժմ վարում է ԶԴԶԿ-ի տնօրենի պաշտոնը, ինչպէս նաև դասավանդում Գևորգյան Հոգևոր Ճեմարանում և Սևանի Վապգենյան Դպրանոցում:

Տ. ԱՐՏԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՏԻԳՐԱՆՅԱՆ

Ծնվել է 1971 թ. ապրիլի 12-ին Արտաշատի շրջանի Դիմիտրով գյուղում:

1978-88 թթ. սովորել է տեղի ուսական միջնակարգ դպրոցում:

1988 թ. քնդունվել է Ս. Էջմիածնի Հոգևոր Ծեմարան:

1993 թ. դեկտեմբերի 28-ին, յետո՛ւք Տ. Անանիա եպս. Սրաբաջյանի, յեռնադրվել է սարկավագ:

1994 թ. մայիսի 26-ին պաշտպանել է ավարտաճառ՝ «Սաչվերացի տոնի ավանդությունը» թեմայով, և արժանացել «լավ» գնահատականի:

1994-95 թթ. աշխատել է «Ալեք և Մարի Մանուկյան Ղանչատուն» թանգարանում որպես պատասխանատու տնօրեն:

1995 թ. հուլիսի 23-ին, Պայծառակերպության տոնին, յետո՛ւք Ղարեգին Ա Վեհափառ Հայրապետի, յեռնադրվել է կուսակրոն քահանա:

1995-99 թթ. աշխատել է Վեհարանում որպես Սմենայն Հայոց Կաթողիկոսի քարտուղար և գովազանակիր:

1999 թ. հոկտեմբերի 8-ին պաշտպանել է վարդապետական թեզ՝ «Ղարեգին Կաթողիկոս Հովսեփյանց. կյանքը և հոգևոր-գիտական գործունեությունը» թեմայով:

**Տ. ԳՈՒՐԳԵՆ
ՎԱՐԴԱՊԵՏ
ԱՂԱՊԱՊՅԱՆ**

Ծնվել է 1963 թ. օգոստոսի 5-ին Ախալցխայի շրջանի Փոքր Պաման գյուղում:

Նախնական կրթությունը ստացել է տեղի միջնակարգ դպրոցում:

1982-84 թթ. ծառայել է խորհրդային բանակում:

1984-88 թթ. սովորել է

Մոսկվայի Կրուպսկայայի անվան մանկավարժական ինստիտուտում:

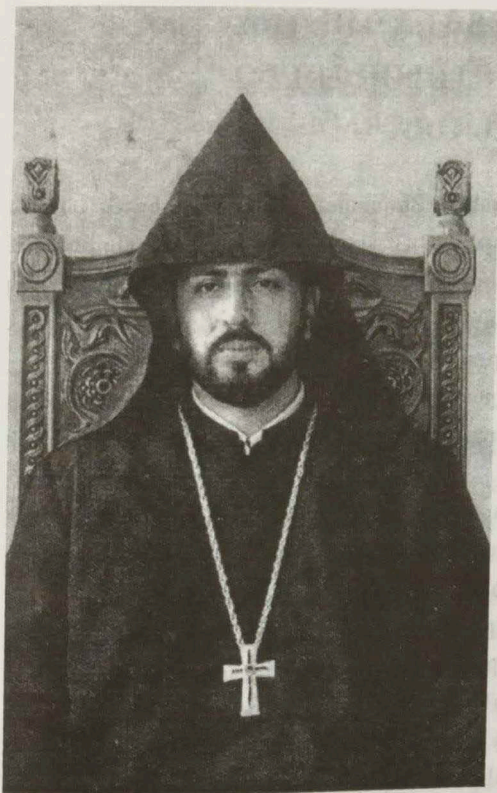
1988-94 թթ. սովորել է Ս. Էջմիածնի Հոգևոր Ճեմարանում:

Պաշտպանել է ավարտաճառ՝ «Ախալցխայի շրջանի պատմա-մշակութային մասունքները» թեմայով:

1995 թ. հուլիսի 23-ին, չեռամբ Նորին Սուրբ Օծություն Տ.Տ. Գարեգին Ա Կաթողիկոսի, չեռնադրվել է կուսակրոն քահանա:

1995-99 թթ. եղել է Ջավախքի հոգևոր տեսուչ:

1999 թ. հոկտեմբերի 8-ին պաշտպանել է վարդապետական թեկ՝ «Ախալցխա» վերտառությամբ:

Տ. ԶԱՐԵՆՎԱՐԴԱՊԵՏ ԿԱԲԱՂՅԱՆ

Ծնվել է 1972 թ. փետրվարի 17-ին Էջմիածին քաղաքում:

1979-89 թթ. սովորել է տեղի հմր. 9 միջնակարգ դպրոցում:

1989 թ. ընդունվել և 1995 թ. ավարտել է Հոգևոր ճեմարանը: Պաշտպանել է ավարտաճառ՝ «Հնագետ Սեպուպ արքեպս. Սմբատյանցի կյանքն ու գործունեությունը» վերնագրով, և արժանացել «լավ»

գնահատականի:

1995 թ. հոկտեմբերի 22-ին չեղնադրվել է սարկավագ՝ չեղամբ Տ. Անանիա եպս. Արաբաջանի:

1996-99 թթ. աշխատել է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի ԶՂԶԿ--ում:

1996 թ. հունիսի 12-ին Մայր Աթոռում, չեղամբ Տ. Ծահե արքեպս. Աճեմյանի, չեղնադրվել է կուսակրոն քահանա:

1999 թ. հոկտեմբերի 8-ին պաշտպանել է «Թորգոմ Պատրիարք Գուշակյան» վարդապետական թեկզ:

ՎԵՐԱԲԱՅՎԵՑ ԴՍԵՂԻ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻԶ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Հոկտեմբերի 9-ին Կաթողիկոսական Տեղապահ Ամենապատիվ Ս. Ներսես արքեպս. Պոպապայանը, ուղեկցությամբ Ս. Արսեն արքեպս. Բերբերյանի, Ս. Վիգեն եպս. Այքապանի և Ս. Հայկապուն ծ. վրդ. Նաճարյանի, մեկնեց հայոց մեծ բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյանի ծննդավայր՝ Դսեղ, կատարելու Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու վերածումը:

Եկեղեցու մոտ Տեղապահ Սրբապանին դիմավորեցին Գուգարայ թեմի առաջնորդ Գերշ. Ս. Սեպուհ եպս. Չուլջյանը և եկեղեցական խորհրդի անդամները:

Աղոթքի և շարականների երգեցողությամբ վերածովեց հնամենի եկեղեցու Ս. Սեղանը և Ավապանը: Վերաբալված եկեղեցում մատուցվեց Ս. Պատարագ, հրնթալս ուրի հավուր պատշաճի քարոզեց Տեղապահ Սրբապանը:

Սրբապան արարողությանը ներկա էին Լոռու մարպպետ Հենրիկ Զոչինյանը, ՀՀ մշակույթի, երիտասարդության հարցերի և սպորտի նախարար Ռուանդ Ծառոյանը, բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկյանը, բազմաթիվ հյուրեր, դսեղյիներ: Արարողությանը ներկա էին նաև եկեղեցու վերանորոգման բարերարները՝ ամերիկահայ տեր և տիկին Սիմոնյանները, որոնց իր մասնավոր երախտիքի խոսքը հղեցին Տեղապահ և Առաջնորդ Սրբապանները:

Դսեղի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու բակում է թաղված Հովհաննես Թումանյանի հայրը՝ գյուղի ժամանակի քահանա Տեր Թադևոսը: Հավարտ Ս. Պատարագի հոգեհանգստի արարողություն կատարվեց նրա շիրիմին:

Ապա ներկաները այցելեցին մեծ բանաստեղծի տուն-թանգարան:

ՄԱՍԼՈ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

ՕԾՎԵՑ

ՍՊԻՏԱԿԻ Ս. ՆԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ.

«ԱՂՈԹ-ՔՈՎ ԿԵՆԴԱՆԻ ՊԱՆԵՆՔ ՄԵՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆ»

Դեկտեմբերի 23-ին Ն.Ս.Ս.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նախագահությամբ տեղի ունեցավ Սպիտակի Ս. Հարություն նորակառույց եկեղեցու օծումը: Օծման արարողությանը ներկա գտնվելու նպատակով Սպիտակ էր ժամանել նաև Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Ռոբերտ Զոհարյանը:

Եկեղեցու մոտ Վեհափառ Հայրապետին ու հանրապետության նախագահին դիմավորեցին Գուգարայ թեմի առաջնորդ Գերշ. Տ. Սեպուհ եպս. Չուլջյանը, Լոռու մարզպետ Հենրիկ Զոչինյանը, մարզային և քաղաքային իշխանությունների ներկայացուցիչներ, բազմաթիվ հավատալիցներ:

Նորակառույց եկեղեցու պանգերի դողանջի ներքո, «Հրաշափառի» երգեցողությամբ ու հոգևոր հայրերի ուղեկցությամբ Վեհափառ Հայրապետը մուտք գործեց եկեղեցի: Վեհափառ Հայրապետը Սրբալույս Մյուռոնով օծեց եկեղեցու Ս. Սեդանը: Ապա, չեռամբ Տ. Տաթև արքեպս. Սարգիսյանի, Տ. Սեպուհ եպս. Չուլջյանի և Տ. Նավասարդ եպս. Կոնյանի, օծվեցին Ս. Հարություն եկեղեցու բոլոր սյուները, մկրտության ավազանը:

«Ս. Հարությունը կառույցվեց որպես վկայություն ապրելու և հարատևելու մեր կամքի, որպես վկայություն արարող մեր ոգու, ստեղծագործ և շինարար մեր բազկի: Այս եկեղեցին միաժամանակ գեղեցկագույն հուշարձանն է բոլոր այն սպիտակեցիների, որ դարձան գոհ ահավոր երկրաշարժի», - շնորհավորեց լով ներկաներին եկեղեցու օծման առիթով, ասաց Վեհափառ Հայրապետը, պատգամելով նրանց ականջալուր լինել հոգու չայնին և մշտական աղոթքնեցողությամբ կենդանի պահել սբ. եկեղեցին: Նորակառույց եկեղեցուն Վեհափառ Հայրապետը հանձնեց նաև իր նվերը՝ սկիհ, որտեղից կբաշխվի Թրիստոսի կենարար մարմինն ու արյունը և որով հավատավոր ժողովուրդը կհաղորդակցվի երկնային Տիրոջ հետ:

«Աստծո օրհնությունը սրբալույս մյուռոնով իջավ սպիտակեցիների վրա», խոսքերով հավատավոր սպիտակեցիներին շնորհավորեց նաև Տ. Սեպուհ եպս. Չուլջյանը:

Երկրաշարժից հետո վեր հառնած Ս. Հարությունը Եկեղեցիների Համաշխարհային Խորհրդի նվերն է աղետյալ սպիտակցիներին, որի կառույցումը սկսվեց երկու տարի առաջ՝ երջանկահիշատակ Գարեգին Ա Կաթողիկոսի օրհնությամբ:

Ծման արարողությունից հետո Վեհափառ Հայրապետը, ի հիշատակ երջանկահիշատակ Գարեգին Ա Վեհափառի, Սպիտակի նախկին քաղաքապետ նորոգ հանգույցյալ Սուրեն Ավետիսյանի և Սպիտակի երկրաշարժի բոլոր փոհերի, կատարեց հոգեհանգստյան մասնավոր պաշտոն:

Ապա Ս. Հարություն եկեղեցում մատուցվեց առաջին Ս. Պատարագը: Պատարագիչն էր Տ. Արտակ վրդ. Տիգրանյանը:

Սպիտակի Վեհափառ Հայրապետը մեկնեց Երևան, ուր կառույցվում են հավատքի նոր տաճարներ: Նորին Սրբությունն այցելեց նախ Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ տաճարի և ապա՝ Ս. Սարգիս եկեղեցու շինհրապարակներ, հերթական անգամ ծանոթանալու շինարարական աշխատանքների ընթացքին:

ՄԱՍԼԱ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ

«ԱՌԱՔԵԼՈՅ ԱՂԱՒՆՈՅ»,
ՎԵՆԱՓԱՍ ՆԱՅՐԱՊԵՏԵՏԸ ՄԴԻՏԱԿԻ Ս. ՆԱՐԵԹՅՈՒՆ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ՕԾՄԱՆԸ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՕՐՆՈՒԹՅԱՐ ԲԱՅՎԵՑ ՈՒՍՈՒՅԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱԴԱՏՐԱՍՏԱՆ ՎԱՅՈՑ ՁՈՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԸ

Ղեկտեմբերի 27-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ու ՀՀ վարչապետ Արամ Սարգսյանն այցելեցին Շեդգնաշոր, ուր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ բացվեց ուսույցիչների վերապատրաստման Վայոց Ձորի կենտրոնը:

Վեհափառ Հայրապետն ու ՀՀ վարչապետը մի պահ կանգ առան քաղաքի Ս. Աստվածածին հնամենի եկեղեցում, ուր հնչեց աղոթք առ Աստված: Ապա Նորին Սրբությունը և Արամ Սարգսյանն ուղղվեցին եկեղեցու հարևանությամբ գտնվող նորաբաց կենտրոն:

Ուսույցիչների վերապատրաստման Վայոց Ձորի կենտրոնը Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու Սյունյայ թեմի և ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության համատեղ ծրագրի արդյունք է: Ըստ կրթության և գիտության նախարարության կողմից մշակված եռամյա ծրագրի, Հայաստանի մարպերում իր տեսակի մեջ առաջինը դարձած այս կենտրոնում 12 առարկաների գծով վերապատրաստման կուրսեր կանցնեն մարպի բոլոր դպրուցների ուսույցիչները: Ծրագրի ծախսերը հոգում է Հայ Եկեղեցին, որի համար գումարներ է տրամադրելու Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում գործող Եկեղեցիների Համաշխարհային Խորհրդի Հայաստանին նվիրված «Կյոր Սեդանը»: Ուսույցիչների վերապատրաստման գործին աջակցելույ պատ, Սյունյայ թեմի հովանավորությամբ նորաստեղծ կենտրոնում գործելու է նաև բարեգործական ճաշարան, իրականացվելու են սոցիալական այլ ծրագրեր: Նշենք, որ շենքի վերանորոգման աշխատանքները նույնպես իրականացվել են Սյունյայ թեմի հովանավորությամբ՝ բարերարներ Փոստաշյանի, Բարբարա Լորենսի, Թյուֆենթյանի և Ծիրվանյանի նվիրատվություններով:

«Ուսույանում է որդուն, նախանչն է շարժում թշնամու և հպարտանում նրա կրթությամբ իր բարեկամների առջև», - անդրադառնալով իմաստուն այս կրթությամբ իր բարեկամների առջև, որ կրթության և ուսման չգտումն է պատգամին, Նորին Սրբությունը փաստեց, որ կրթության և ուսման չգտումն է պատգամին, Նորին Սրբությունը փաստեց, որ կրթության և ուսման չգտումն է պատգամին, Նորին Սրբությունը փաստեց, որ կրթության և ուսման չգտումն է պատգամին, Նորին Սրբությունը փաստեց, որ կրթության և ուսման չգտումն է պատգամին:

մեջ հայրենասիրության, հայրենապաշտության, հավատքի ոգին՝ ի շահ հայ ժողովրդի բարօր կյանքի և հավերժության:

Կենտրոնի բացման առիթով իր ուրախությունը եղեգնաշորյիների հետ կիսեց նաև վարչապետ Արամ Սարգսյանը:

«Աղոթենք առ Աստված, որ հռչակավոր Գլխորի ավանդույթները մի նոր ուղղություն ստանան այս կենտրոնում», - գրչին ու գրչությանը դարավոր արմատներով կապված Սյունյաց ժողովրդին իր մաղթանքը հղեց Սյունյաց թեմի առաջնորդ Տ. Աբրահամ եպս. Սկրտչյանը:

Երախտագիտության և շնորհավորանքի խոսք ասացին նաև Վայոց Ձորի մարզպետ Պանդուխտ Մանուկյանը, մարզի ուսույիչները:

Ապա հատվեց կարմիր ժապավենը:

Ինչպես նշեց Վեհափառ Հայրապետը, Եկեղեցու և պետության համագործակցությամբ կյանքի կոչված առաջին այս ծրագիրը կունենա իր շարունակությունը: Ոստ Վեհափառ Հայրապետի, համանման կենտրոններ կհիմնվեն նաև Հայաստանի 6 այլ մարզերում:

Կենտրոնի հանդիսավոր բացմանը ներկա էին ՀՀ տարածքային կառավարման նախարար Խոսրով Հարությունյանը, կրթության և գիտության նախարար Էդուարդ Ղազարյանը, Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու թեմակալ առաջնորդներ:

ՄԱՍՆԱ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ

ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ ՆՈԳԵՎՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆՈՒՄ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱՎ ՆԱՆԴԻՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ՝ ՆՎԻՐՎԱԾ Ս. ԹԱԴԵՈՍ ԵՎ Ս. ԲԱՐԴՈՂԻՄԵՈՍ ԱՌԱՔՅԱՆՆԵՐԻՆ

Ռեկտեմբերի 3-ին, ժամը 18.00-ին, Գևորգյան Հոգևոր Ճեմարանի հանդիսությունների սրահը բազմամարդ էր: Բարձր նախագահությամբ Գերաշնորհ Տ. Տաթև արքեպս. Սարգսյանի տեղի ունեցավ հայոց առաջին լուսավորիչներ Ս. Թադեոս և Ս. Բարդուղիմեոս առաքյալներին նվիրված հանդիսություն:

Միջոցառումն սկսվեց Տերունական աղոթքով, ապա խմբավար Ռ. Ծարբաթյանի ղեկավարությամբ Ճեմարանի երգչախումբը կատարեց Հոգևոր Ճեմարանի քայերգը: Բայցման խոսքով հանդես եկավ Ե լսարանի սան Արմեն Պետրոսյանը: «Ս. Թադեոս առաքյալի առաքելության ոգին» վերտառությամբ բանախոսություն կարդաց Ե լսարանի սան Արթուր Կարապետյանը: Չեկույ-ման մեջ բանախոսը ներկայացրեց Նան Առաքելական-ի իր ըմբռնումը՝ նշելով. «Մխաված և մեղանշած չենք լինի, եթե ասենք, որ մեր Մայր Եկեղեցու կողմից իր անվան համար որդեգրած միակ բաղադրիչը՝ Առաքելական ստորոգելին, իր մեջ ամփոփում է և՛ մեկ լինելու իմաստը, և՛ ընդհանրականություն, և՛ սրբություն, և՛ անսխալականություն, և՛ ուղղափառություն, և՛ հավիտենականություն»: Դ լսարանի սաներ Դավիթ Մարգարյանը և Արտակ Նաչիկյանն արտասանեցին «Թադեոս և Բարդուղիմեոս» և «Սուստովանանք ներանշնական» բանաստեղծությունները: Երեկույթի երկրորդ բանախոսը Ե լսարանի սան Գևորգ Մակարյանն էր, որի բանախոսությունը վերնագրված էր «Ս. Բարդուղիմեոս առաքյալ. ավանդությունների համեմատություն»: Նա խոսեց Բարդուղիմեոս առաքյալի կյանքի, քարոզության ու նահատակության վերաբերյալ եղած զանազան ավանդությունների, դրանց նմանությունների և տարբերությունների մասին: Ապա Բ լսարանի սան Չոհրապ Կարապետյանը դաշնամուրով կատարեց Ս. Բաբաջանյանի «Էքսպրոմտ»-ը, որից հետո Բ լսարանի սաներ Մանուկ Մալխայանը և Հարություն Համբարձումյանը կարդացին Նարեկացու «Մատյան ողբերգության» ԶԶ գլուխը: Ապա երգչախումբը կատարեց Կոմիտասի «Առավոտ լուսաբեր»-ը:

Հավարտ հանդիսության գեղարվեստական մասի Գերաշնորհ Տ. Տաթև արքեպս. Սարգսյանն օրհնության խոսք հղեց ներկաներին. «Առաջին իսկ առիթով, պիտի ուզեի, որ, տեսուչ Հայր Սուրբ, տեսչության անդամներ, դասախոսներ, սիրելի սաներ և հյուրեր, իմ խնդակցությունը հայտնել չեք բոլորին, որ այսօր Ճեմարանում՝ մեր Հոգևոր Ճեմարանում, մենք անգամ մը ևս անդրադարձանք և ոգեկոչեցինք հիշատակը մեր առաջին լուսավորիչների:

Հայաստանում, Սփյուռքում, ո՞ր, ե՞րբ և որո՞նց կողմն ալսօր մեր առաքյալները կհիշատակվին, ես չեմ գիտեր, բայց կենթադրեմ, որ քիչ է թիվը այն մարդոց, որոնք այսպես կհավաքվին և արժանի հարգանքը կմատուցանեն մեր Եկեղեցվի առաջին մեծ սուրբերուն, որոնց մեր ժողովուրդը «Լուսավորիչ» անուն է տվել՝ զիրենք պատվելու համար:

Այրի՛ք, Հոգևոր Ծեմարանի սաներ և հատկապես այս հայտագրին մասնակցող ուսանողներ, որ գնացիք, գրքերը կարդացիք, ուսումնասիրեցիք, երգ սովորեցիք, Նարեկացի բացիք, ավանդության մասին մտածեցիք և եկաք չեր բանաստեղծություններով, ասմունքներով և երգերով այս ոգեկոչական հանդեսը մեզի շնորհեցիք:

Թե՛ իբրև գնահատանքի և թե՛ մանավանդ իբրև թելադրանքի մեկ-երկու խոսք կուզեմ ըսել նաև հայտագրի բոլոր մասնակիցներուն: Պիտի երբեք չմոռնալ, որ Հոգևոր Ծեմարանը այն տեղը չէ, ուր մենք պարզ ուսումնասիրություններ ենք անում մարդոց մասին կամ գիտական այս կամ այն ճյուղին մասին, մենք ծանոթություններ ամբարող մարդիկ չենք, որ երթանք թեզ պաշտպանենք: Հոգևոր Ծեմարանն այն տեղն է, ուր հայկական ավանդությունը պիտի պահվի, հայկական ավանդությունը պիտի քարոզվի, այդ թվում և հայոց պատմությունը պիտի տարածվի: Այս պատճառով ես գնահատանքի խոսք ունիմ բոլոր այն ճիգերուն համար մեր բանախոսներին, որոնք պատմիչներ կարդացել են, գիտնականների ամբողջ տեսություններ վերլուծել են, որպեսզի կարենան հայկական ավանդությունը ամրագրել պատմական իրական տվյալներով: Այս է Հոգևոր Ծեմարանի ամենակարևոր առաքելություններեն մեկը, և անոր համար ես կուզեի միշտ, որ այստեղ դասախոսություն եղած պահուն ամեն մարդու համար հստակ դառնար, թե ո՞վ էր մեր առաքյալը, ուրկե՞ն եկավ, բայց մանավանդ ի՞նչ արեց Հայաստանում. ի վերջո մեր առաքյալները այստեղ նահատակվեցին և իրենց կյանքը մեզ ավանդ են թողել, և այդ ավանդը մենք պիտի անպայման պահենք սուրբ՝ հաճախ պատմելով իրենց այստեղ անցուցած կյանքը, այստեղ կատարած քարոզչությունը, և մանավանդ մեր առաջին նահատակների խոստովանանքն իրենցն է:

Եվ այս սիրով կուզեմ ըսել՝ ինչ լավ կըլլա, եթե այսօր մեկ-երկու ուսանողի երևակայության մեջ և կամ հոգու մեջ անոնց արտասանած մեկ-երկու խոսքը, մեկ-երկու աղոթքը այստեղ հնչեին, որպեսզի մենք ոգևորվեինք իրենց անչնական օրինակով և այսօր երեկոյան անկողին երթալու մեկ պահուն մենք հոգեկան մի մեծ թոփշով կապվենք իրենց հետ և հաղորդակից լինենք այդպիսով Սուրբ Հոգու առաջնորդության, որով իրենք եկան և Աստծու խոսքը մեր ժողովրդին բերին»: Այնուհետև Սրբազան Հայրը ևս, անդրադառնալով առաքելության գաղափարին՝ ասաց. «Միրելի ուսանողներ, առաքյալը այն մարդն է, որ պատգամ ունի աշխարհին տալու, որ աշխարհին խոսք է բերել,

բայց իր բերածը իրենը չէ, իր պատգամը իրենը չէ, ուրիշինն է, ուրիշն է իրեն այդ պարտականությունը տվել և ինքը այդ ավանդը իրեն տվողի անունով և իր ամբողջ կյանքի գերագույն պարտականությունն է դարձնում, այդ ավանդը ապահով տեղ հասցնել: Դրա համար հին ատեն առաքյալները պատիվ ունեին և առաքյալներն իրավունք ունեին և առաքյալները դեսպանների կարգավիճակ ունեին:

Աղոթքս է, որ մենք այսօր ևս Ս. Թադեոսի և Ս. Բարդուղիմեոսի պես առաքելությունը իրագործենք, եթե կուզեք, նվիրագործենք: Մեր ժողովուրդը Ս. Թադեոսի և Ս. Բարդուղիմեոսի լույսը նկատել է իր կյանքի հիմնական էությունը, հիմնական սկզբունքը և աշխարհը բացահայտելու իր աշխարհայացքը և կեցվածքը: Այսօր, այս տոնակատարությունը մեզի պիտի հիշեցնե, որ մենք այդպես մարդիկ ենք, մենք այդպես ժողովուրդ ենք, լուսավորիչ ունեցել ենք, բայց այսօր կրնանք բոլոր նույն հավատքով ըսել, որ ահա այս է լույսը, այս է ամենամեծ ճշմարտությունը, որ կբացատրե մեզի աշխարհի մյուս բոլոր իրականությունները և հարաբերությունները:

Եվ կկարծեմ, որ այդ կամքը, այդ հավատքը, այդ համոզմունքը այսօր ամբողջ աշխարհի մեջ տկարացել է, բայց հայության քով չպետք է տկարանա: Եվ անոր համար մեզմե յուրաքանչյուրին ճիգը, յուրաքանչյուրին աշխատանքը, վեց տարիներու ուսմունքը պետք է մեզի համար առիթ հանդիսանա, որ այդ մեկ կամքը կերտենք մեր մեջ, այդ համոզմունքը ունենանք և այլևս չպբաղինք աշխարհի մեջ փնտրելու ուրիշ բաներ, որ մեր կյանքը արժևորեն, մեզ համար լույս բացեն ուրիշ աշխարհի իրականություններուն: Ես կհավատամ, որ անոր համար է մեր պրկված կյանքը, և ամեն օր կտեսնեմ, թե ինչպես ուսանողներուն մեջ կամաց-կամաց հետպիտե կավելանա այն իմաստությունը, այն փորձառությունը, որոնցով իրենք ալ կզգան, թե իսկական Ավետարանի լույսն է, որ մեր ճամփան պիտի լուսավորե ապագային և իրապես Զրիստոս և Աստված Ինքն է աշխարհի լույսը, որ այս երկու առաքյալների միջոցով նաև փոխադրվեց Հայաստան աշխարհի, և որոնց սքանչելի տոնակատարությունը դուք կատարեցիք այսօր:

Այդ լույսը չեզ ավանդ, երեխե՛ք, լավ պահեք, այդ լույսը չեք փառքն է, փառավորվեցեք դրանով, այդ լույսը չեք կյանքը քաղցրացնող ամենամեծ ուժը պիտի ըլլա ապագային, լավ պահեցեք, վարձքերդ ի կատար»:

Ն ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ

Ս. ԹԱԴԵՈՍ ԵՎ Ս. ԲԱՐԴՈՒԴԻՄԵՈՍ

ԱՌԱՔՅԱԼՆԵՐԻ ՏՈՆԸ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

Ղեկտեմբերի 4-ին Հայ Առաքելական Եկեղեցին տոնում էր Հայաստանում քրիստոնեության առաջին ուսուցիչների՝ Ս. Թադեոս և Ս. Բարդուղիմեոս առաքյալների տոնը։ Որպես քարոզչության խորհրդի ոգեկոչում, արդեն հինգերորդ տարին է, ինչ երջանկահիշատակ Գարեգին Ա Կաթողիկոսի հատուկ պատգամով սբ. առաքյալների տոնը հռչակված է նաև քրիստոնեական դաստիարակության օր։

Այդ օրը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, ի հիշատակ հայոց առաջին լուսավորիչների, մատուցվեց Ս. Պատարագ։ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի բարձր նախագահությամբ տոնակատարությունը շարունակվեց Էջմիածնի մշակույթի տանը, ուր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ քրիստոնեական կրոն դասավանդող ուսուցչի վկայական հանձնվեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Զրիստոնեական Դաստիարակության և Զարուգչության Կենտրոնի երկամյա դասընթացներն ավարտած 228 ուսուցչի։

Արագածոտնի թեմի նորանշանակ առաջնորդական տեղապահ Տ. Վապգեն վրդ. Միրզախանյանը, որ չորս տարի շարունակ ղեկավարում էր ԶԴԶԿ-ի աշխատանքները, կարևորելով քրիստոնեական դաստիարակությունը, նշեց, որ կենտրոնի կարևորագույն նպատակներից մեկը կրոնի ուսուցիչների պատրաստումն է։ Ինչպես տեղեկացրեց Հոգեշնորհ Հայրը, վերջին հինգ տարիների ընթացքում կրոն դասավանդող ուսուցիչների երկամյա դասընթացներ են կազմակերպվել Արարատյան Հայրապետական, Արմավիրի, Արագածոտնի, Գուգարայ և Սյունյայ թեմերի 11 քաղաքներում։ Երկու տարի առաջ կրոն դասավանդող ուսուցչի որակավորում է ստացել ևս 335 ունկնդիր։ Այսօր կրոնի ուսուցիչները դասավանդում են Հայաստանի շուրջ 50 կիրակնօրյա և հարյուրից ավելի հանրակրթական դպրոցներում։

Գոհունակությամբ նշելով, որ կրոն առարկան պետականորեն արդեն ընդգրկված է Արցախի և Զառթաղի շրջանի հանրակրթական դպրոցների ծրագրում, Հայր Վապգենը բացառիկ իրադարձություն համարեց Արցախի թեմի Ստեփանակերտ և Ծուշի քաղաքներում վերջին երկու տարիներին կազմակերպված կրոնի շուրջ 180 ուսուցիչների պատրաստման ուսումնական

հավաքները, ինչի արդյունքում Արցախի 150 և Քաշաթաղի 30 դպրոցներ պահպանվեցին կրոնի ուսույնչներով:

Իր օրհնության խոսքն ուղղելով հանդիսությանը ներկա մանկավարժներին, Վեհափառ Հայրապետը բարի առաքելություն մաղթեց նրանց՝ նշելով, որ նրանք են այսօր առաքյալների գործի ժառանգորդը: «Մենք հավատում ենք, որ չե՛ր առաքելությունը պետք է պակսվի հաջողությամբ, որ անաղարտ մնա մեր հավատքը, որ ոչ ոք չկարողանա սասանել հիմքերը մեր հավատքի», - ասաց Վեհափառ Հայրապետը:

Հանդիսության ընթացքում բանախոսությամբ հանդես եկավ և ուսույնչներին իր բարեմաղթանքը հայտնեց նաև Երևանի պետական համալսարանի Աստվածաբանական ֆակուլտետի դեկան Գեորգ. Տ. Ծահե արքեպս. Աճեմյանը: Իսկ ցուրտ դահլիճի սառնությունն իրենց գեղեցիկ գեղարվեստական հայտագրով ջերմացրին ԲՂԲԿ-ի մանկական երգչախումբն ու ջութակահարների կամերային համույթը:

ՄԱՍՆԱ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԾՈՌԻ

ՄԱՍՆԱ ՂԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԾՈՌԻ

ՄԻՋԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ

ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՄԻ ԶՐԻՍՏՈՍԻ Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ 2000-ԱՄԵԱԿԻ ՅՈՒՆԵՍԿՈ ԲԱՅՄԱՆ ԱՂՕԹԱԺՈՂՈՎ

Հինգշաբթի, 30 Ղեկտեմբերի 10.00-ի երեկոյեան, Գահիրէի Յահեր թաղամասի Զոլեժ Տը Լա Սալի ընդարշակ կաթողիկէ եկեղեցիին մէջ յատուկ հրաւերով, տեղի ունեցաւ Յիսուսի Զրիստոսի Ս. Ծննդեան 2000-ամեակի յորելինական հանդիսութիւններուն առաջին յեռնարկը, ներկայութեամբ Նորին Ամենապատօնութիւն Շնուտա Գ. Ոսպտոց Պատրիարքի եւ Ոսպտի Կաթողիկէ Ստեֆանոս Բ. Պատրիարքի: Ներկա էին Անկլիքան եւ Աւետարանական Եկեղեցւոյ պետերը: Յոյն Ուղղափառ Պատրիարքի փոխանորդ Արքեպիսկոպոսը, Հայ Առաքելական Ուղղափառ, Ասորի Ուղղափառ, Յոյն Կաթողիկէ եւ այլ Եկեղեցիներու հոգեւոր պետերը, բազմաթիւ վարդապետներ եւ մայրապետներ:

Երեկոյեան ժամը 6-ին Ն. Ամեն. Պատրիարքները ժամանեցին: Կաթողիկէ համայնքի Արիներն ու Արեւմտէները թմբկահարութեամբ եւ փողերու նուագով դիմաւորեցին հիւրերը: Ուշագրաւ էր բազմահազար ժողովուրդի կարգ-կանոնը պահելու համար ոստիկաններու առատութիւնը:

Դպրաց դասերու երգեցողութեամբ եւ թափօրով, տասնեակներով հոգեւորականներու խումբը յառաջացաւ դէպի Սուրբ Եկեղեցի, ուր ժողովուրդը ծափողջոյններով ընդունեց թափօրապետ Պատրիարքներն ու բարձրաստիճան հոգեւորականները:

Ն. Ամեն. Շնուտա Գ. Պատրիարք գոհաբանական աղօթքով բացուած յայտարարեց յորելինական հաւաքը: Ապա Ն. Ամեն. Ստեֆանոս Բ. Պատրիարք հանդէս եկաւ բացման խօսքով եւ բացատրութիւններով: Դպրաց դասերը մէջընդմէջ շարականներ երգեցին եւ ընթերցուածներ կարդացուեցան մարգարեական Գիրքերէ եւ Նոր Կտակարանէն: Ի միջի այլոց Գերշ. Տ. Չաւեն Արքեպիսկոպոս Արաբերէն լեզուով կարդաց Կողոսայւոյ ուղղուած նամակի Ա գլուխի առաջին համարէն մինչեւ 20-րդ համարը:

Ս. Աւետարանի ընթերցումէն ետք, Ամեն. Տ. Շնուտա Գ. Պատրիարք հրաւիրուեցաւ քարոզ խօսելու: Յետոյ հոգեւորականներուն եւ ժողովուրդին մոմեր բաժնուեցան: Յորելինական այս առաջին յեռնարկին եւ Էկումենական մթնոլորտին մէջ, հաւատացեալները ունեին հոգեւոր ուրախութեան ապրումներ:

Տերունական աղօթքով փակուեցաւ հաւաքը, ժամը 8-ին, երբ Պատրիարքներ առաքելական օրհնութիւն բաշխեցին հաւատացեալներուն:

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔ.

ԼՈՒՐԵՐ

ՎՆԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՆԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԲԱՅՈՒՄԸ ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ

Դեկտեմբերի 6-7-ը Մոսկվայում գումարվեց Համաշխարհային Ռուսական Ժողովրդական Համագումարի հերթական՝ թվով 5-րդ ժողովը, որին մասնակցում էին Ռուսաստանի Դաշնության կառավարության բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, տարբեր կուսակցությունների առաջնորդներ և ներկայացուցիչներ, հասարակական և մշակութային կապակերպությունների նախագահներ, Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու բարձրաստիճան հոգևորականներ, քույր եկեղեցիների և այլ կրոնների ներկայացուցիչներ: Ժողովին մասնակցելու նպատակով Մոսկվա էին ժամանել նաև պատվիրակություններ Ռուսաստանի 20 շրջաններից, ինչպես նաև ներկայացուցիչներ Բելոռուսիայից, Ղազախստանից, Ուկրաինայից, Լիտվայից, Հայաստանից և Ֆրանսիայից: Ժողովականների առջև խոսքով հանդես եկավ Նորին Սրբություն Ալեքսիյ Բ-ն, հույս հայտնելով, որ «Սուրբ Օմնոյան 2000-ամյակի նախօրեին տեղի ունեցող այս երկխոսությունը» գերազույն նպատակ կունենա Հայրենիքի բարօրությունը և կրթաբանա փոխըմբռման և խաղաղության մթնոլորտում: Ժողովի վերջում ընդունվել է «Ռուսաստանը քրիստոնեության 2000-ամյակի շեմին» վերնագրված ընդհանուր հայտարարագիրը:

**ԱԼԹԱՅԻ ԹԵՄԸ ՆՏՐՔՈՒՄ Է ՊԵՏՏՐՈՒՄԱՅԻ
ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ԹԵԿՆԱԾՈՒՆԵՐԻ
ՆԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ՝ ԿԱՊՎԱԾ ՌՈՒՄ ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ՆՈՎԱՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՆԵՏ**

Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու Ալթայի թեմը հանդես է եկել մի հայտարարությամբ, որով հերքում է Պետդումայի պատգամավորության որոշ թեկնածուների այն հայտարարությունները, թե ուղղափառ հոգևորականությունը պաշտպանում է իրենց: Թեմի մամլո ծառայության հայտարարության մեջ ասվում է, որ Սուրբ Սիևոդի համապատասխան որոշման համաչայն Եկեղեցին չի խառնվում քաղաքական պայքարի մեջ՝ պահպանելով իր չեզոքությունը: Մինչդեռ Ալթայի շրջանի պատգամավորության որոշ թեկնածուներ օգտագործում են Եկեղեցու հեղինակությունն իրենց անչնական շահերի նպատակով, որը միանգամայն անթույլատրելի է:

**ԵԿԱՏԵՐԻՆՔՈՒՐԳԻ ՆՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆՆԵՐՆ
ԱՂՈԹՈՒՄ ԵՆ ՁԻԱՀ-ՈՎ ՆԻՎԱՆԴՆԵՐԻ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ
ՆԱՄԱՐ**

Դեկտեմբերի 1-ին, Եկատերինբուրգի թեմի հոգևորական Վիտալի Պոպովը տեղի ՁԻԱՀ-ի դեմ պայքարի կենտրոնում հիվանդների առողջության համար Պատարագ մատուցեց: Հավարտ Պատարագի, դիմելով ներկաներին, Հայր Վիտալին ասել է. «Ճիշտ չէ ՁԻԱՀ-ը նկատել իբրև Աստծո պատիժ: Զրիստոնեական Աստված՝ Ողորմած Աստված է: Տերն այսպիսի հիվանդություններ է թույլ տալիս ոչ միայն մեր մեղքերի պատճառով, այլև՝ մեր փորձության և դարչի համար»: «Աստված մահաբեր հիվանդությունները թույլ է տալիս, որպեսզի մարդ մահվան և օրավուր մոտեցող հավիտենության դեմ շտկի իր կյանքը, դարչի գա, ապաշխարի և առաքինի կյանք վարի», - ավելացրել է նա:

ԱՆԵՔՍԻՅԵ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ ՆԱԼԴԻՊՈՒՄԸ ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ԴԵՄՊԱՆՆԵՐԻ ՆԵՏ

Ռեկտեմբերի 21-ին պատրիարքական նստավայրում Նորին Սրբություն Ալեքսիյ Բ-ն, հանդիպում է ունեցել Ռուսաստանում հավատարմագրված արաբական երկրների դեսպանների հետ: Հանդիպմանը մասնակցել են Արաբական պետությունների Լիգայի դեսպանը, Պաղեստինի, Իրաքի, Եգիպտոսի, Լիբանանի, Սաուդյան Արաբիայի, Լիբիայի, Ալժիրի, Թունիսի, Միացյալ Արաբական Էմիրությունների, Բախրեյնի, Հորդանանի, Զուվեյթի, Մավրիտանիայի և Սոմալիի դեսպանները: Հանդիպմանը քննարկվել է Երուսաղեմի կարգավիճակը և հույս հայտնվել, որ այն դառնալու է խաղաղության քաղաք: Միևնույն ժամանակ արաբական երկրների դեսպանների կողմից բարձր է գնահատվել Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու դիրքորոշումը Մերձավոր Արևելքի խաղաղ բանակցային գործընթացում: Անդրադառնալով Չեչնիայում տիրող հակամարտությանը՝ դեսպանները մեկ անգամ ևս շեշտել են, որ դա հակասություն չէ իսլամի և քրիստոնեության միջև, որովհետև համաշխարհային այս երկու կրոններն ունեն այն ընդհանուր սկզբունքները, որոնք համագործակցության հիմք են ծառայում:

ԿՈՒՐԱՅԻ ՆՈՐ ՆՇԱՆԱԿՎԱԾ ԴԵՄՊԱՆԸ ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՒՄ

Կուրբայի նոր նշանակված դեսպան Իսիդոր Առմես Սանթոսը ռեկտեմբերի 2-ին հանդիպում է ունեցել Հովհաննես-Պողոս Բ Պապի հետ, որի ընթացքում Նորին Սրբությանն է հանձնել իր հավատարմագրերը: Պապը հանդիպման ժամանակ անդրադարձել է նաև Կուրբայում խղճի ապատության օրենքի ոչ լիարժեք կիրառմանը, որն իր հերթին նպաստում է «բարոյական և նյութական չքավորությանը»՝ միևնույն ժամանակ կարևորելով Եկեղեցի-պետություն համագործակցության կարևորությունը: Իր պատասխան խոսքում դեսպանը շեշտել է, որ մինչև օրս ուժի մեջ է Միացյալ Նահանգների կողմից խրախուսվող միջազգային էմբարգոն, որը «ագրեսիա» է ընդդեմ Կուրբայի: «Ես վստահեցնում եմ Ձեզ, Ձերդ Սրբություն, որ Կուրբան միշտ բայ է եղել աշխարհի համար», - ավելացրել է նա:

ՀՈՌՄԻ ՊԱՊԸ ՀԱՆՐԱԳԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԲԵՆԵՑԵԼ ԴՈՄԻՆԻԿԱՆ ՀԱՆՐԱԳԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆԵՐԻ ՀԵՏ

Դեկտեմբերի 11-ին Նորին Սրբությունը հանդիպում է ունեցել Դոմինիկյան Հանրապետության եպիսկոպոսներ հետ՝ առաջնորդությամբ Սանտո Դոմինգոյի կարդինալ Նիկոլաս դե Ջիպուպ Լոպես Ռոդրիգեսի: Անդրադառնալով Դոմինիկյան Հանրապետությանը հույզող այնպիսի հարցերին, ինչպիսիք են չքավորությունը, գործազրկությունը, ապահարպանների ու արհեստական վիժումների բարձր տոկոսը, Պապը եպիսկոպոսներին կոչ է արել ակտիվացնել Եկեղեցու հասարակական աշխատանքները: Դոմինիկյան Հանրապետությունն ունի շուրջ ութ միլիոն բնակչություն, որից 95 %-ը կաթոլիկ են:

ՊԱՊԻ ԱՅՅԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ԻՐԱՔ ԴԵՌԵՎՍ ՀԱՐՅԱԿԱՆԻ ՏԱԿ Է

Պաշտոնական Վատիկանը տակավին վստահ չէ, որ հնարավոր կլինի կազմակերպել Հովհաննես-Պողոս Բ Պապի այցելությունը Իրաք, որտեղ Աբրահամ նախահոր ծննդավայրն է: Մի քանի ամիս տևած բանակցությունները Վատիկանի և Իրաքի միջև առաջմ ոչ մի դրական արդյունք չեն տվել: Լրագրողներին տված իր հարցազրույցում Վատիկանի պետական քարտուղար կարդինալ Սոդանոն ասել է, որ, համաձայն նախնական պայմանավորվածության, այցելությունը պետք է տեղի ունենար 1999 թ. դեկտեմբերին: Հիշեցնենք, որ Միայլալ Նահանգներն առաջինը բողոքեցին այս այցելության դեմ, սակայն միջադեպը շտկվեց, երբ Վաշինգտոնի պաշտոնյաներին բացատրվեց, որ Նորին Սրբության այցելությունը զուտ հոգևոր ուխտագնացություն է, և որ ուղևորության ընթացքին ոչ մի քաղաքական հայտարարություններ չեն արվելու: Սակայն որքան էլ դա տարօրինակ թվա, բարդությունները հարույցվել են ոչ թե Միայլալ Նահանգների, այլ հենց Իրաքի կառավարության կողմից: Այնուամենայնիվ Վատիկանը դեռևս հույս ունի, որ հնարավոր կլինի կյանքի կոչել Հռոմի Թահանայապետի այս ուխտագնացությունը:

ՆՈՍԻ ՊԱՊԸ ՄԱՀԱՊԱՏԻԺՆ ԻԲՐԵՎԱՐԶՐԱԳՈՒՅՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ՊԱՏԻԺ ՎԵՐԱՅՆԵԼՈՒ ՆՈՐ ԿՈՉ Է ԱՐԵԼ

Ղեկտեմբերի 12-ին իր կիրակնօրյա ավանդական ելույթում Պապը կոչ է արել երկրի բոլոր իշխանություններին միանալ՝ արգելելու համար մահապատիժն իբրև դատական վճիռ: «Մարդկությունն այսօր ի վիճակի չէ,- ասել է նա,- այլ միջոցներով պայքարելու հանցագործների դեմ»: Նույն օրերին Սուրբ Էգիդիո համայնքը Հռոմում մի շարք միջոցառումներ էր կազմակերպել՝ հասարակության ուշադրությունն այս կարևորագույն խնդրին գրավելու նպատակով:

ՊԱՊԻ ՅԱՎԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՎԵՆԵՍՈՒԵԼԱՅԻ ԺՈՂՈՎՐԴԻՆ

Նորին Սրբությունը ցավակցական հեռագիր է հղել Վենետիկյան ժողովրդին՝ աղետաբեր ջրհեղեղի կապակցությամբ: Նա հավաստիացրել է նրանց, որ աղոթելու է գոհերի և տուժածների համար: Միևնույն ժամանակ Հռոմի Զահանայապետը կոչ է արել բոլոր մարդասիրական կազմակերպություններին և «բարի կամք ունեցող մարդկանց»՝ աջակցել և անել հնարավոր ամենը՝ այս բնական աղետից տուժածների տները վերականգնելու համար:

ՊԱՊԻ ԿՈՉԸ ՆԱՎԱՏԱՅՅԱԼՆԵՐԻՆ ԱՄԱՆՈՐԻ ԿԱՊԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ

Նորին Սրբություն Հովհաննես-Պողոս Բ Պապն իր խոսքն ուղղելով Կաթոլիկ Եկեղեցու հավատալիքներին՝ կոչ է արել Տիրոջ Օնունդը տոնել «պարզ և արթուն» կերպով: Թեև նվերներ տալը հին և գովելի սովորություն է, սակայն այն երբեք չպետք է գերիշխի Հիսուս Բրիստոսի Օննդյան հրաշափառ խորհրդի վրա: Փողոցների և այլ վայրերի գույնզգույն լույսերն ու վարդաբանքները Սուրբ Օննդյան միայն արտաքին դրսևորումներն են և անհրաժեշտ է փորձել հասու լինել Հաշտության անմեկնելի խորհրդին:

ՉԵԽԻԱՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆՎԵՐԸ ՎԱՏԻԿԱՆԻՆ

Չեխիայի Հանրապետությունը Նոր տարվա և Սուրբ Ծննդյան կապակցությամբ Վատիկանին էր նվիրել 85 ոտնաչափ երկարություն ունեցող մի եղևնի, որը տեղադրվել էր Սուրբ Պետրոս տաճարի առջև: Բայցման հանդիսավոր արարողությանը մասնակցում էին հատուկ այս առիթով Վատիկան ժամանած Չեխիայի Հանրապետության նախագահ Վաչլավ Հավելը և չեխ կարդինալներ Միրոսլավ Կլեյր և Էդմունդ Սկոկան:

ՀՈՐԵՆՅԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐՎԱ ՎԵՐՋՆԱԿԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ռեկտեմբերի 23-ին Վատիկանի պաշտոնյաները հայտարարեցին Հոբելյանական տարվա վերջնական նախապատրաստությունների մասին: Ստացվել են շուրջ 62.000 խնդրագրեր Սուրբ Պետրոս տաճարում տեղի ունեցող Ղոնքայեքի արարողությանը մասնակցելու համար, սակայն միայն 8.200 հոգի հնարավորություն կունենան մուտք գործել տաճար: 44.000 նստատեղիներ են պատրաստվել անմիջապես Սուրբ Պետրոս տաճարի դիմաց: Բայց այդ, քաղաքի հատուկ վայրերում տեղադրվել են մեծ չափերի հեռուստա-եկրաններ, որոնք հնարավորություն կընձեռեն ցանկացողներին մասնակից լինել արարողությանը: Ոնդհանուր հաշվարկով Ղոնքայեքի արարողությունը հեռարձակվելու է շուրջ 58 երկրներում: Իրականում, սակայն, միայն 300 հոգի են անմիջապես Պապին մոտիկ գտնվելու այդ բացառիկ արարողությանը, որոնց թվում են երգչախմբի անդամները, կարդինալական դասը, Իտալիայի նախագահը, քաղաքապետը, երկրի ակնառու քաղաքական գործիչները և Վատիկանում հավատարմագրված օտարերկրյա դիվանագիտական անձնակազմը: Ղոնքայեքի արարողությանը կմասնակցի նաև Կ. Պոլսո Հայոց Պատրիարք Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Սուրբաֆյանը:

ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԱՇԽԱՐՏ

ՄԱՆԱԿԱՐԱ ՍԻՐԻԱԿԱՆ ՈՒՂԱՎՓԱՌ ԵՎԵՂԵՅԻ

17-րդ դարի կեսին, խիստ դժգոհ պորտուգալացիների կողմից իրենց Սեկեդեյու լատինականացման իրողությամբ, Հնդկաստանի Թովմասական քրիստոնյաները (Thomas Christian, 15-րդ դարում, երբ պորտուգալացիները մտնում են Հնդկաստան, այստեղ արդեն գոյություն ունեւ քրիստոնեական համայնք, որը, համաչայն համայնքի անդամների, հիմնվել էր Թովմաս Առաքյալի կողմից) բաժանվում են Կաթողիկ Սեկեդեյուց: Բաժանվածների առաջնորդը թերևս փորձել է վերականգնել հաղորդությունը Արևելքի Ասորական Սեկեդեյու հետ, սակայն դա նրան չի հաջողվել: Համայնքը ղեկավարելու նպատակով 1665 թ. Սիրիայի Պատրիարքը համաչայնում է եպիսկոպոս ուղարկել՝ պայմանով, որ առաջնորդն ու իր հետևորդներն ընդունեն Սիրիական քրիստոսաբանությունն ու Արևմտա-Սիրիական ծիսակարգը: Այս խումբը Սիրիական Պատրիարքության հովանու ներքո ի վերջո սկսում է գործել իբրև ինքնավար Սեկեդեյի:

Այնուամենայնիվ, 1912 թ. համայնքում պառակտում է տեղի ունենում, երբ Սեկեդեյու պգալի մի մասն իրեն ավտոկեֆալ է հռչակում և հայտարարում Հնդկաստանում Արևելքի հնագույն Կաթողիկոսության վերահաստատման մասին: Սա չի ընդունվում Սիրիայի Պատրիարքին հավատարիմ մնացածների կողմից: Երկու կողմերը հաշտվեցին 1958 թ., երբ Հնդկաստանի Պապականության Դատարանը հայտարարեց, որ միայն ավտոկեֆալ Կաթողիկոսն ու իր հետ հաղորդության մեջ եղող եպիսկոպոսներն իրավական հիմք ունեն: Սակայն 1975 թ. Սիրիայի Պատրիարքը հաղորդությունից պրկում և գահընկեց է անում Կաթողիկոսին՝ փոխարենը նշանակելով հակառակորդ մեկին. մի է արարք, որը համայնքի նոր պառակտման պատճառն է դառնում: 1995 թ. սկզբին Հնդկաստանի Պապականության Դատարանը պատասխան է պահանջում վիճահարույց որոշման համար:

Այս երկու համայնքների անդամների ճշգրիտ թիվը որոշելը չափապանյ դժվար է և երկու կողմերն էլ մեծապես վիճարկում են այն: Չեպոք դիտորդ-ների կարծիքով ընդհանուր թիվով 2.000.000 հասնող Հնդկաստանի արևել-

յան ուղղափառ քրիստոնյաների մոտավորապես կեսը հիշյալ ավտոկեֆալ Եկեղեցու մասն են կազմում, մինչդեռ մնացյալը մաս են կազմում Սիրիական Ուղղափառ Պատրիարքության հոգևոր իշխանության ներքո գտնվող ինքնավար Եկեղեցու:

Կեռավայրում գոյություն ունեն երկու այլ Եկեղեցիներ ևս, որոնք առաջացել են մալանկարա ուղղափառ համայնքից ներս: Մասամբ անգլիկան քարոզչների ծավալած գործունեության պատճառով 19-րդ դարում այս Եկեղեցու ներսում առաջ է գալիս բարենորոգչական շարժում: Նրանք, ովքեր հարում են այս շարժմանը, ի վերջո հիմնում են Մալաբար Մար Թովմաս Սիրիական Եկեղեցին, որն ընդհանուր առմամբ պահպանում է արևելյան ծիսակարգի կիրառությունն ու բարոյականության ուսմունքը: Սիրիական Ուղղափառ Եկեղեցուց իր եպիսկոպոսական հաջորդականությունն առնող այս Եկեղեցին հակված է, սակայն, ընդունել բողոքական աստվածաբանությունը: 1974 թ. այն հաղորդության մեջ է անգլիկան նահանգների հետ: Այն այժմ ունի շուրջ 700.000 անդամ:

18-րդ դարի վերջին Երուսաղեմի սիրիական առաջնորդը մի վանականի եպիսկոպոս է չեղնադրում, որը, սակայն, չի ճանաչվում Մալանկարա Միտրոպոլիտության կողմից: Այս եպիսկոպոսը հետագայում փախչում է հյուսիս և Թհոզիյոր (Thozhiyoor) գյուղում հիմնում հավատացյալների իր սեփական խումբը: Թհոզիյորի Մալաբար Անկախ Սիրիական Եկեղեցի անունը կրող Եկեղեցին ունի 10.000-ից քիչ անդամներ: Պահպանելով իր արևելյան ժառանգությունը, այն կապեր է հաստատել Մար Թովմասի Եկեղեցու ու առավել ևս՝ անգլիկան համայնքի հետ:

Մալանկարա Սիրիական Ուղղափառ Եկեղեցին Քոթայամում ունի ուղղափառ աստվածաբանական ճեմարան, որը հիմնվել է 19-րդ դարի սկզբին և այժմ ունի շուրջ 75 ուսանող: Վերջին շրջանում նոր մասնաշենքեր են կառույվել, ներառյալ «Սոֆիա Կենտրոնը», աշխարհականների ուսումնառության համար: Այս Եկեղեցին ունի նաև մի քանի քոլեջներ, դպրոցներ, հիվանդանոցներ և որբանոցներ:

Այն ունի նաև համեստ վանական ավանդություն: Գոյություն ունեն տղամարդկանց 4 համայնքներ, որոնք առաջնորդվում են վանական օրենքներով, և առանց որոշակի վանական սահմանադրության գործող 11 այլ համայնքներ՝ կուսակրոն հոգևորականների և աշխարհականների համար: Կան նաև 10 կուսանոցներ, որտեղ պաշտամունքի և ծառայության նվիրյալ կյանք են ապրում բազմաթիվ կույսեր:

ԷՐԻԹԵՐԻԱԿԱՆ ՈՒՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՅԻ

Կարմիր Օռլի հարավ-արևմտյան ափին գտնվող Էրիթերիան հիմնված է քրիստոնեական հնագույն Աքսում թագավորության տեղում: Իբրև հետևանք մահմեդական արշավանքների, 7-րդ դարում այն սկսում է անկում ապրել, և նրա տարածքում հիմնվում է Եթովպական նոր թագավորությունը: Մինչև 16-րդ դարը՝ Օսմանյան լծի տակ ընկնելը, տարածաշրջանը որոշակի անկախություն էր պահպանում: 1890-1941 թթ. Էրիթերիան Իտալիայի գաղութն էր, ապա այն նվաճվում է անգլիացիների կողմից: 1952 թ. Էրիթերիան դաշնության մեջ է մտնում Եթովպիայի հետ, իսկ 1962-ին դառնում է Եթովպիայի նահանգ: Ինքնավարության երկարատև պայքարն ավարտվում է 1993 թ. մայիսի 24-ին՝ երկրի անկախության հռչակումով:

Եթովպական Ուղղափառ Եկեղեցու բաժանվելու և ավտոկեֆալության կարգավիճակ չեղք բերելու նպատակով, 1993 թ. հուլիսին երկրի եպիսկոպոսը (կառավարության օժանդակությամբ) դիմում է Ղպտի Ուղղափառ Եկեղեցու Ծեմուդա III Պապին: 1993 թ. սեպտեմբերի 28-ին ղպտի սուրբ սինոդը դրական պատասխան է տալիս և թույլատրում Էրիթերիական Եկեղեցու ապագա 10 եպիսկոպոսների ուսումնառությունը ղպտի վանքերում: 1994 թ. հունիսի 19-ին Կահիրեում Ծեմուդա Պապը նրանցից 5-ին չեռնադրում է եպիսկոպոս:

Էրիթերիական Ուղղափառ Եկեղեցին անկախություն է չեղք բերել Եթովպական Ուղղափառ Եկեղեցու համաշայնությամբ: 1993 թ. սեպտեմբերի սկզբներին Պաուլոս Պատրիարքն ու Փիլիպոս Արքեպիսկոպոսը (Էրիթերիայի առաջնորդը) վավերացնում են իրենց Եկեղեցիների բաժանումը՝ ընդգծելով, սակայն, սերտ համագործակցության իրենց ցանկությունը: 1994 թ. փետրվարին Ադիս Աբեբայում ստորագրվում է մի համաշայնագիր, որը վերահաստատում էր Եթովպական և Էրիթերիական Ուղղափառ Եկեղեցիների ավտոկեֆալությունը և ճանաչում էր Աֆրիկայում գտնվող Արևելյան Ուղղափառ Եկեղեցիների մեջ՝ Ղպտի Եկեղեցու առաջնության պատիվը:

Էրիթերիական Ուղղափառ Եկեղեցին ունի 1. 500 եկեղեցի, 22 վանք և 15.000 հոգևորական:

Ronald G. Roberson - ի «THE EASTERN CHRISTIAN CURCHES»
գրքից հայերեն փոխադրեց ԲԱԲԿԵՆ ՄՐԿ. ՆԱՆՅԱՆԸ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԲԵՄ. ԼՈՒՐԵՐ

Նոկրեմբերի 3-ին, կիրակի.- Դ. կիրակի զկնի Ս. Խաչի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պապարագ մարտոցեց Մայր Աթոռի Սկրպարանի ծխակապար քահանա Ս. Խաչատուր ավագ քին. Ֆրանկյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզ խոսեց Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս. Ներսես արքեպս. Պողապալյանը՝ «Փորձեցեք զանձինս ձեր, եթե կայցեք ի նոյն հաւաքս» (Բ Կորնթ. ԺԳ 5) բնաբանով:

Ս. Պապարագին ներկա էին Ս. Արսեն արքեպս. Բերբերյանը, Ս. Դավիթ արքեպս. Սահակյանը, Ս. Գրիգորիս արքեպս. Բունիաթյանը, Ս. Հակոբ եպս. Գըլընճյանը և այլ միաբան Հայրեր:

Նոկրեմբերի 8-ին, ուրբաթ.- Պաշք:

Այսօր Հայաստանի Հանրապետությունում Մեծ Բրիտանիայի և Հյուսիսային Իռլանդիայի Միացյալ Թագավորության արքայկարգ և լիազոր դեսպան Ջոն Միլքինները, որն ավարտում է իր դիվանագիտական առաքելությունը Հայաստանում, այցելեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին՝ հրաժեշտ փալու Կաթողիկոսական Տեղապահ Ամենապատիվ Ս. Ներսես արքեպս. Պողապալյանին:

Տեղապահ Սրբազանը բարձր գնահատեց պարոն Միլքինների դիվանագիտական գործունեությունը Հայաստանում՝ գոհունակությամբ մարնանշելով երկու երկրների միջև զարգացող կապերը: Միաժամանակ Սրբազան Հայրը փաստեց, որ Հայ Առաքելական և Անգլիկան Եկեղեցիների միջև գոյություն ունեն սերտ կապեր: Հրաժեշտ փալով դեսպանին, Սրբազան Հայրը վերջինիս նորանոր հաջողություններ մաղթեց իր հեղափոխ դիվանագիտական գործունեության մեջ:

Նույն օրը Գևորգյան Հոգևոր Ճեմարանի հանդիսությունների դահլիճում, Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս. Ներսես արքեպս. Պողապալյանի նախագահությամբ, տեղի ունեցավ վարդապետական թեզերի բանավոր պաշտպանություն:

Պաշտպանությանը ներկա էին Մայր Աթոռի միաբանները, Նոգևոր Ճեմարանի դասախոսական կազմը, ուսանողները և բազմաթիվ հյուրեր (Տե՛ս էջ 90):

Նուկրեմբերի 9-ին, շաբաթ.- Սրբոց Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց՝ Մեսրոպբայ, Եղիշէի, Մովսիսի Քերթոռի, Դաւթի Անյաղթ փիլիսոփային, Գրիգորի Նարեկացւոյն և Ներսիսի Կոյսեցոյն:

Այսօր Կաթողիկոսական տեղապահ Ամենապարիվ Ս. Ներսես արքեպս. Պողապալյանը, ուղեկցությամբ Ս. Արսեն արքեպս. Բերբերյանի, Ս. Վիգեն եպս. Այբազյանի և Ս. Նայկազուն ծ. վրդ. Նաջարյանի, մեկնեց հայոց մեծ բանաստեղծ Նովհաննես Թումանյանի ծննդավայր՝ Դսեղ, Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու վերածոմը կապարելու (Տե՛ս էջ 96):

Նուկրեմբերի 10-ին, կիրակի.- Ե. կիրակի զկնի Ս. Խոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պապարազ մապուցեց Մայր Աթոռի միաբան Ս. Մոմիկ վրդ. Սարգսյանը: «Նայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Նայր Սուրբը քարոզ խոսեց՝ «Երանի որոց ոչ իցէ փեսեալ՝ և հաւաքասցեն» (Նովհ. Ի 29) բնաբանով:

Ս. Պապարագին ներկա էին Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս. Ներսես արքեպս. Պողապալյանը, Ս. Արսեն արքեպս. Բերբերյանը, Ս. Դավիթ արքեպս. Սահակյանը, Ս. Գրիգորիս արքեպս. Բունիաթյանը, Ս. Նակոր արքեպս. Գըլընճյանը և այլ միաբան Նայրեր ու հյուրեր:

Նույն օրը, երեկոյան, Մայր Տաճարում, ձեռամբ Կաթողիկոսական Տեղապահ Ամենապարիվ Ս. Ներսես արքեպս. Պողապալյանի, տեղի ունեցավ մասնավոր վարդապետական ասփիճանի փակցություն:

Վարդապետական թեզերի հաջող պաշտպանությունից հետո վարդապետական ասփիճան շնորհվեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի երիտասարդ միաբաններ Ս. Մակար արեղա Նովհաննիսյանին, Ս. Արփակ արեղա Տիգրանյանին, Ս. Գուրգեն արեղա Աղաբաբյանին և Ս. Զարեհ արեղա Կաբաղ-յանին: Բոլոր Նայր Սուրբերը սրացան վարդապետական գավազան և հետպայտու Սուրբ Գիրքը քարոզելու և ուսուցանելու իշխանություն:

Արարողությանը ներկա էին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի բարձրաստիճան հոգևորականներ, միաբան Հայրեր, Գևորգյան Հոգևոր Ճեմարանի սաներ, հրավիրյալներ:

Նոկրենքերի 15-ին, ուրբաթ.- Պահք:

Այսօր Գևորգյան Հոգևոր Ճեմարանում, Կաթողիկոսական Տեղապահ Ամենապատիվ Ս. Ներսես արքեպս. Պողոսյանի բարձր նախագահությամբ, քննիչ ունեցավ հանդիսություն՝ նվիրված Ճեմարանի բազմավաստակ դասախոս և շնորհալի բանաստեղծ Վաչագան Հովհաննիսյանի հիշատակին:

Իր խորին ցավակցությունը հայտնելով բանաստեղծի հարազատներին՝ Տեղապահ Սրբազանը մերեմիկ հուշեր պատմեց նրա մասին:

Վաչագան Հովհաննիսյանի նախկին սաները՝ Հոգևոր Ճեմարանի 4-րդ լսարանի ուսանողները, որպես հիշատակի փոքր իրենց նախկին ուսուցչին, հանդես եկան գրական-գեղարվեստական հայտագրով, նրա բանաստեղծությունների արտասանությամբ կենդանացրին ուսուցչի հիշատակը:

Նոկրենքերի 17-ին, կիրակի.- 2. կիրակի զկնի Ս. Խաչի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Մեղանի վրա, Ս. Պատարագ մատուցեց Մայր Աթոռի միաբան Ս. Զարեհ վրդ. Կաթողյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պատարագիչ Հայր Սուրբը քարոզ խոսեց՝ «Եւ յուսացեալ եղիցուք մեք ի նա և նա եղիցի մեզ ի փրկութիւն, զի Աստուած ընդ մեզ է» (Ժամագիրք) բնաբանով:

Ս. Պատարագին ներկա էին Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս. Ներսես արքեպս. Պողոսյանը, Ս. Շահե արքեպս. Աճեմյանը, Ս. Արսեն արքեպս. Բերբերյանը և այլ միաբան Հայրեր ու հյուրեր:

Նոկրենքերի 19-ին, երեքշաբթի.- Սրբոցն Թեոդորոսի քահանային, Զենոնի զինաւորին, Մակարայ, Եղորեսայ և Ռամեսայ:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին ժամանեցին Երուսաղեմի հայոց Պարիրարք Ս. Թորգոմ արքեպս. Մանուկյանը և Կ. Պոլսո հայոց Պարիրարք Ս. Մեսրոպ արքեպս. Մուրաֆյանը:

Նոկտեմբերի 21-ին, հինգշաբթի.- Սրբոցն Խարիթեանցն և սրբոց վկայիցն Արտեմնայ և Քրիստափորի, և երկուց կանանցն Կալինիկեայ և Ալիսիկեայ:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, հավարտ առավոտյան ժամերգության, Կաթողիկոսական Տեղապահ Ամենապատիվ Ս. Ներսես արքեպս. Պողոսապլյանի նախագահությամբ և Երուսաղեմի ու Թուրքիոյ հայոց Պատրիարքներ Ամենապատիվ Ս. Թորգոմ արքեպս. Մանուկյանի և Ամենապատիվ Ս. Մեսրոպ արքեպս. Մուրաֆյանի ընթերակայությամբ, փեղի ունեցավ հոգեհանգստյան մասնավոր պաշտոն Ամենայն Հայոց երջանկահիշարակ Գարեգին Ա Կաթողիկոսի նոր փեղադրված փապանաքարի առջև:

«Եւ թող այս շիրմաքարը դառնա ուխտափեղի հավաքավոր հայ ժողովրդի համար», - դիմելով բոլոր ներկաներին ասաց Տեղապահ Սրբազանը:

Սպիրակ մարմարյա փապանաքարի վրա փորագրված են հանգուցյալ Վեհափառ Հայրապետի անունը, ծննդյան ու մահվան թվականները և Վեհափառ Հայրապետի սիրած խոսքերից՝ «Մարդ է որ գործէ գերկիր»:

Արարողությանը ներկա էին բարձրաստիճան հոգևորականներ, միաբան Հայրեր և բազմաթիվ հավաքացյալներ:

Նույն օրը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս. Ներսես արքեպս. Պողոսապլյանի նախագահությամբ, Երուսաղեմի հայոց Պատրիարք Ս. Թորգոմ արքեպս. Մանուկյանի և Կ. Պոլսոյ հայոց Պատրիարք Ս. Մեսրոպ արքեպս. Մուրաֆյանի արեւնապետությամբ, իր աշխատանքն սկսեց Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի նիստը:

Նիստը կշարունակվի մինչև հոկտեմբերի 22-ը, որի ընթացքում կքննարկվեն Ազգային-եկեղեցական ժողովին վերաբերող կազմակերպչական հարցեր:

Նոկտեմբերի 22-ին, ուրբաթ.- Պահք:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս. Ներսես արքեպս. Պողոսապլյանի նախագահությամբ, Երուսաղեմի հայոց

Պարրիարք Տ. Թորգոմ արքեպս. Մանուկյանի և Կ. Պոլսո հայոց Պարրիարք Տ. Մեսրոպ արքեպս. Մութաֆյանի արենապետությամբ, իր աշխատանքն ավարտեց նախորդ օրն սկսված Գերագույն Նոգևոր Խորհրդի ժողովը:

Երկօրյա նիստերի ընթացքում քննարկվեցին Ամենայն Հայոց 132-րդ Կաթողիկոսի ընտրության նպատակով հոկտեմբերի 26-30-ը կայանալիք Ազգային-եկեղեցական ժողովի կազմակերպման մանրամասները, հասարակվեց ժողովի օրակարգը: Զննարկվեցին նաև այլ հարցեր:

Նոկտեմբերի 24-ին, կիրակի.- Է. կիրակի զկնի Ս. Խոսի:
Գիւր Խոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պարարագ մարտոցեց Տ. Դավիթ արքեպս. Սահակյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պարարագիչ Սրբազանը քարոզ խոսեց՝ «Զի ճառ խաչին կորուսելոցն յիմարութիւն է, այլ փրկելոցս մեզ գօրութիւն Աստուծոյ» (Ա Կորնթ. Ա 18) բնաբանով:

Ս. Պարարագին ներկա էին Կաթողիկոսական Տեղապահ Տ. Ներսես արքեպս. Պոզապալանը և այլ Սրբազան Հայրեր:

Նոկտեմբերի 25-ին, երկուշաբթի.- Սրբոցն Անաստասայ քահանային, և Վարդուի, և Թէոդորիարենայ և որդւոց նորա, և որք ընդ նմա կարարեցան:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Կաթողիկոսական Տեղապահ Տ. Ներսես արքեպս. Պոզապալանի նախագահությամբ, Երուսաղեմի հայոց Պարրիարք Տ. Թորգոմ արքեպս. Մանուկյանի և Կ. Պոլսո հայոց Պարրիարք Տ. Մեսրոպ արքեպս. Մութաֆյանի արենապետությամբ, գումարվեց Եպիսկոպոսաց Ժողովի խորհրդակցական նիստ:

Ժողովի ընթացքում լսվեցին Առաջարկությունները բանաձևող և Հայ Առաքելական Եկեղեցու կանոնադրության մշակման հանձնախմբերի տեղեկաբությունները: Զննարկվեցին նաև Գերագույն Նոգևոր Խորհրդի և Եպիսկոպոսաց Ժողովի հեղափոխ գործունեությանը վերաբերող հարցեր, որի առիթով առաջարկվեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում հասարակել Եպիսկոպոսաց Ժողովի մնայուն գրասենյակ:

Քննարկվեցին նաև Եկեղեցի-պետություն հարաբերությանը վերաբերող մի շարք հարցեր: Քննարկման նյութ դարձան նաև կրթական հարցերը, որի առիթով Սրբազան Հայրերի կողմից կարևորվեց Հայաստանի Հանրապետության հանրակրթական դպրոցներում կրոնագիություն և Հայ Եկեղեցու պատմություն առարկաների ուսուցման խնդիրը:

Նոկրեմբերի 26-ին, երեքշաբթի.- Սրբոց Տապիրիքեանցն, որք ի Սամուսայր կապարեցան:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պարարագ մարուցեց Տ. Վիգեն եպս. Այբազյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պարարագիչ Հայր Սուրբը քարոզ խոսեց՝ «Որ սիրե գեղբայր իմ՝ ի լոյս բնակե, և գայթազդութիւն ի նմա չիք» (Ա Նովհ. Բ 10) բնաբանով: Ս. Պարարագի ընթացքում Ազգային-եկեղեցական ժողովի պարգամավորները Ս. Հաղորդություն սրացան ճաշակելով Բրիստոսի Մարմինն ու Արյունը:

Հավարտ Ս. Պարարագի Կաթողիկոսական Տեղապահի նախագահությամբ և Պարրիարք Սրբազան Հայրերի ընթերակայությամբ հոգեհանգստյան մասնավոր պաշտոն կատարվեց հանգուցյալ Գարեգին Ա Կաթողիկոսի շիրիմի առաջ:

Հոգեհանգստից հետո բոլոր պարգամավորները հավաքվեցին Ս. Էջմիածնի Հոգևոր Ճեմարանի նախկին շենքում սիրո ճաշի:

Ժամը 14.00-ին Վեհարանի ԱԵԺ-ի նախապարտասպման գրասենյակում սկսվեց պարգամավորների հաշվառումը, որի ընթացքում արձանագրվեցին 31 երկրներից ժամանած 451 պարգամավոր:

Երեկոյան ժամը 20.00-ին Ազգային-եկեղեցական ժողովի պարգամավորները ֆիլիարմոնիայի փոքր դահլիճում ներկա գրնվեցին Հարություն Թովիկյանի ղեկավարած Երևանի կամերային երգչախմբի հոգևոր համերգին, որից հետո մասնակցեցին նաև «Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գրույցները Ջիովանի Կուայրայի հեղ» գրքի շնորհանդեսին, հանդիպում ունեցան հեղինակի և թարգմանչի հետ:

Նոկտեմբերի 27-ին, չորեքշաբթի.- Պահք:

Այսօր, առավոտյան ժամը 10.00-ին, Վեհարանի հանդիսությունների դահլիճում աղոթասացությամբ փնդի ունեցավ Ազգային-եկեղեցական ժողովի հանդիսավոր բացումը, որից հետո այն շարունակեց իր աշխատանքները: Երեկոյան հայրնի դարձավ ընտրյալ 132-րդ Հայրապետի՝ Գարեգին արքեպս. Ներսիսյանի անունը:

Նոկտեմբերի 28-ին, հինգշաբթի.- Սրբոցն Սևեռիանոսի Սերասպրացոյն, Բարեկայ ծերոյն և ութսուն և չորից աշակերտաց նորին:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում գումարվեց Ազգային-եկեղեցական ժողովի երկրորդ նիստը՝ նախագահությամբ նորընտրի Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի:

Նիստի սկզբում Գարեգին Բ Կաթողիկոսը ընթերցեց ՀՀ նախագահին և համայն հայ ժողովրդին ուղղված իր ցավակցական ուղերձը:

Այս առնչությամբ Ազգային-եկեղեցական ժողովը, Գարեգին Բ Կաթողիկոսի նախագահությամբ, որոշում կայացրեց հոկտեմբերի 31-ին նախօրոք նախապեսված Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օծման և գահակալության արարողությունները հետաձգել:

Ազգային-եկեղեցական ժողովը լիազորեց եպիսկոպոսներից և բոլոր թեմերից մեկական պատգամավորներից բաղկացած Ներկայացուցչական ժողովին՝ քննարկել և ընդունել Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու կանոնադրության նախագիծը:

Ազգային-եկեղեցական ժողովը փափագ հայրանեց, որ այդ աշխատանքը կավարտվի մինչև 2000 թ. հոկտեմբեր ամիսը:

Կանոնակարգային հարցի քննարկումից հետո, Ազգային-եկեղեցական ժողովը հայտարարվեց փակված:

Նոկտեմբերի 29-ին, ուրբաթ.- Պահք:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին ժամանեց Մեծի Տանն Կիլիկիո Արամ Ա Կաթողիկոսը՝ Գարեգին Բ ընտրյալ Կաթողիկոսի օծման արարողությունը գլխավորելու նպատակով:

Օդանավակայանում Արամ Ա Կաթողիկոսին դիմավորեց Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ Կաթողիկոսը: Կիլիկիո Կաթողիկոսին ողնկցում էին Տ. Եփրեմ արքեպս. Թափաքյանը, Տ. Կորյուն արքեպս. Պապայանը, Տ. Խաժակ եպս. Նակոբյանը և Տ. Մուշեղ եպս. Մարտիրոսյանը:

Հասնելով Մայր Աթոռ՝ նորընտիր Գարեգին Բ և Կիլիկիո Կաթողիկոսները առաջնորդվեցին Մայր Տաճար: Բարիգալստյան խոսքերից հետո Կիլիկիո Կաթողիկոսն իր գորակցությունը հայրնեց նորընտիր Կաթողիկոսին և հայրենի պետությանը:

Նոկոսեմբերի 31-ին, կիրակի.- Ը. կիրակի զկնի Ս. Խուչի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պապարագ մարտիկ Տ. Տարոն արքեպս. Ճերեճյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պատարագիչ Սրբազանը քարոզ խոսեց՝ «Չիք ինչ ծածուկ՝ որ ոչ յայտ լիցի, և ոչ գաղտնի՝ որ ոչ ծանիցի և եկեացէ ի յայտ» (Ղուկ. Ը 17) բնաբանով:

Նույն օրը Ընտրյալ Ամենայն Հայոց Հայրապետը Մեծի Տանն Կիլիկիո Արամ Ա Հայրապետի հետ մասնակցեց հոկտեմբերի 27-ին զոհված պետական այրերի թաղման արարողությանը:

Նոյեմբերի 4-ին, հինգշաբթի.- Սրբոց հայրապետացն Մերքորտիանոսի, Աղէքսանդրոսի և Պողոսի խոստովանողին և սրբոց նօսրարացն Մարկիանոսի և Մարտիրոնի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պապարագ մարտիկ Տ. Տարոն արքեպս. Ճերեճյանը: Ս. Պապարագից ընտրյալ Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ Հայրապետը: Ս. Պապարագի ընթացքում, Մեծի Տանն Կիլիկիո Արամ Ա Կաթողիկոսի նախագահությամբ, կարարվեց ընտրյալ Հայրապետի ձեռնադրության և օծման սրբազան արարողությունը: Արարողության ավարտին Վեհափառ Հայրապետին իրենց շնորհավորական խոսքերն ուղղեցին Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսը, Երուսաղեմի և Կ. Պոլսո հայոց Պապրիարքները: Շնորհավորանքներից հետո ներկաներին դիմեց Մեռնաբույր Հայրապետը, որը գոհաբանական քարոզ խոսեց՝ «Այլ ինձ բա լիցի պարծել, բայց միայն ի խաչն Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիսարոսի» (Գաղ. Զ 14) բնաբանով:

Պարարագի ավարտին հոգևորականաց թափորը Վեհափառ Հայրապետին ուղեկցեց Վեհարանի գահասրահ, որպեղ կարարվեց գահակալության արարողությունը: Արարողության ավարտին Վեհափառ Հայրապետին իր շնորհավորանքի խոսքն ուղղեց ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը (Տե՛ս «Էջմիածին» ամսագիր, 1999 թ., № Ժ-ԺԱ, էջ 22):

Այնուհետև, ժամը 16.00-ին, Մայրավանքի սեղանադանը սիրո ճաշ արվեց, որին իրենց մասնակցությունը բերեցին նաև Հայրապետի օժան սրբազան արարողությանը ներկա քույր Եկեղեցիների ներկայացուցիչները, որոնք իրենց շնորհավորանքի խոսքերն ուղղեցին օծյալ Հայրապետին: Հավարտ ամենայնի, եզրափակիչ խոսքով հանդես եկավ Վեհափառ Հայրապետը՝ իր ջերմագին շնորհակալությունները հայտնելով քույր Եկեղեցիների ներկայացուցիչներին՝ անկեղծ ու եղբայրական զգացումների համար:

Նոյեմբերի 6-ին, շաբաթ.- Սրբոց հրեշտակապետացն Գաբրիելի և Միքայելի և ամենայն երկնային զորացն:

Այսօր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց նորընտիր Կաթողիկոսին շնորհավորելու նպատակով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեցին ՀՅԴ Հայաստանյան Գերագույն Մարմնի ներկայացուցիչներ Հրանտ Մարգարյանն ու ԱԺ պարզամավոր Արմեն Ռոստոմյանը և ՀՅԴ բյուրոյի անդամ Վիգեն Հովսեփյանը՝ Կրոնի գործերի պետական խորհրդի նախագահի պաշտոնակատար Լևոն Մկրտչյանի ուղեկցությամբ:

Հանդիպման ընթացքում ցավով նշվեց, որ կաթողիկոսական ընտրությունը համընկավ Ազգային ժողովում կարարված արյունալի դեպքերի հետ: Սակայն այս դժվարին օրերին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրությունը ժողովրդի համար Վեհափառ Հայրապետը նկատեց որպես մխիթարություն:

Գարեգին Բ Կաթողիկոսն ընդգծեց, որ Հայ Եկեղեցու կարևորագույն առաքելությունը շարունակում է մնալ ժողովրդի քրիստոնեական դաստիարակությունն ու նրա հոգևոր-բարոյական նկարագրի կերպումը: Այս առնչությամբ Նորին Սրբությունն իր համոզվածությունը հայտնեց, որ Մայր Եկեղեցին մշտապես զգալու է պետության աջակցությունը: Վեհափառ Հայրապետը կարևորեց նաև քաղաքական կուսակցությունների դերը:

Զրույցի ընթացքում երկուսս քննարկում են հայրենիքի մասին, նաև Հայաստանում աղանդների տարածման կապակցությամբ:

Նոյեմբերի 7-ին, կիրակի.- Թ. կիրակի զկնի Ս. Խաչի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պարարագ մարտիկացի Կանադայի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Նովնան արքեպս. Տերտերյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պարարագից Սրբազանը քարոզ խոսեց՝ «Մի՛ երկնչիր, միայն հաւատա, և կեցցէ: ...Եւ դարձաւ ոգի նորա, և կանգնեցաւ վաղվադակի» (Ղուկ. Ը 51, 56) բնաբանով:

Ս. Պարարագին ներկա էր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Հայրապետը:

Նոյեմբերի 8-ին, երկուշաբթի.- Սրբոցն՝ Մելիքոսի Անարիտքայ հայրապետին և Մինասայ Եգիպտացուն և միւս Մելիքոսի եպիսկոպոսին, Բուրայ քահանային և Շինու սարկուսագին:

Այսօր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին շնորհավորելու նպատակով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեցին ՏՏ Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայի նախագահության անդամները՝ նախագահ Ֆադեյ Սարգսյանի գլխավորությամբ:

Վեհափառ Հայրապետը, շնորհակալություն հայտնելով ակադեմիկոսներին, կարևորեց գիտության դերը երկրի զարգացման և ամրապնդման գործում: Իր հերթին պրն. Սարգսյանը երախտագիտությամբ հիշատակեց, որ Վեհափառ Հայրապետը, լինելով Արարապյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ, բազմիցս գիտությանը ցուցաբերել է գործնական աջակցություն: Ֆ. Սարգսյանը միաժամանակ հույս հայտնեց, որ այսուհետև ևս կշարունակվեն կապերը Եկեղեցու և ակադեմիայի միջև:

Հանդիպման ընթացքում արծարծվեցին նաև կրթական խնդիրներին առնչվող հարցեր: «Եկեղեցին իրապես պարասխանաբար է ժողովրդի բարոյական նկարագրի ձևավորման համար», - կարևորելով երիտասարդ սերնդի դաստիարակության հարցը, ասաց Նորին Սրբությունը:

Զրույցի ընթացքում մտախոհություն հայտնվեց նաև հանրակրթական դպրոցներ ներթափանցած զանազան կրոնական աղանդների առնչությամբ:

**Նոյեմբերի 9-ին, երեքշաբթի.- Սրբոցն Դեմնարեւոյ վկային
և Բասիլիսկոսի քահանային:**

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց ՆՍԱՀԱՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ դպարարանի անդամներին՝ դպարարանի նախագահ Գագիկ Հարությունյանի գլխավորությամբ:

Շնորհավորելով Վեհափառ Հայրապետին, պրն. Հարությունյանը համոզվածություն հայտնեց, որ Նորին Սրբության ընտրությամբ Հայ Առաքելական Եկեղեցին կշարունակի կապարել իր սրբազան առաքելությունը: Նա միաժամանակ հավաստեց Սահմանադրական դպարարանի, որպես օրենքի մարմնի, աջակցությունը Վեհափառ Հայրապետին ու Եկեղեցուն:

Հանդիպման ընթացքում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հյուրերին ներկայացրեց Հայ Եկեղեցու առջև ծառացած ներկայիս խնդիրներն ու հրամայականները: «Եկեղեցին վերադարձնել հայ տուն, հայ օջախ, հայ հոգուց ներս: Սա է մեր Եկեղեցու ներկայիս առաքելությունը», - ասաց Վեհափառ Հայրապետը՝ վստահությամբ, որ այդ առաքելության մեջ Մայր Աթոռն ունենալու է Հայ Առաքելական Եկեղեցու բոլոր նվիրապետական Աթոռների աջակցությունն ու զորակցությունը:

Նույն օրը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Կաթողիկոսն ընդունեց Երևանի պետական համալսարանի ռեկտոր Ռադիկ Մարտիրոսյանին և մի խումբ դասախոսների:

Ողջ համալսարանականների անունից Վեհափառ Հայրապետի ընտրությունը ողջունելով՝ պրն. Մարտիրոսյանը փաստեց, որ համալսարանն իր հիմնադրման օրվանից կապված է եղել Ս. Էջմիածնին: Համալսարանում դասախոսել են Հայ Եկեղեցու հոգևորականներ և աջակցել համալսարանի հիմնադրմանը:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը կարևորեց համալսարանի առաջնային դերը երիտասարդ սերնդի ուսման և դաստիարակման գործում՝ միաժամանակ հավաստելով, որ Հայ Եկեղեցին նախանձախնդրորեն կշարունակի իր լուսման բերել այս գործին:

Նոյեմբերի 14-ին, կիրակի.- Ժ. կիրակի զկնի Ս. Խոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պապարագ մարուցեց Տ. Սասուն ծ. վրդ. Զմրուխայանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պատարագիչ Հայր Սուրբը քարոզ խոսեց՝ «Որ ոք ընկալցի զմանուկս զայս յանուն իմ՝ զիս ընդունի» (Ղուկ. Թ- 48) բնաբանով:

Ս. Պապարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

Նոյեմբերի 19-ին, ուրբաթ.- Պահք:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Հայաստանում Հունաստանի Հանրապետության արքայակարգ և լիազոր դեսպան Պանայոտիս Զոգրաֆոսին:

Հույն դեսպանն իր շնորհավորանքն ու ուրախությունը հայրենեց Հայոց Ս. Աթոռի նոր գահակալի ընտրության առիթով: Ցավով նշելով, որ Վեհափառ Հայրապետի ընտրությունը համընկավ Հայաստանի համար ողբերգական դեպքերի հետք, պրն. Զոգրաֆոսը Հայոց Կաթողիկոսի ընտրությունը նկատեց իբրև մխիթարություն այդ դժվարին պահին:

Նորին Սրբությունը, շնորհակալություն հայրենելով բարի մաղթանքների համար, գոհունակությամբ նշեց, որ հայ ժողովուրդը խոհեմությամբ փարավ այս նոր փորձությունը, վերահասարակեց երկրի կայունությունը, ինչին նպաստեց նաև եղբայրական պետությունների, այդ թվում՝ Հունաստանի սրբազան և բարեհոգի մտերցումը:

Հանդիպման ընթացքում խոսվեց հայ և հույն ժողովուրդների և Եկեղեցիների դարավոր բարեկամության մասին: Վեհափառ Հայրապետը վստահ համոզվածություն հայրենեց, որ երկու քրիստոնյա ժողովուրդների եղբայրական կապերը կշարունակեն էլ ավելի զարգանալ, որին իրենց նպաստը կարող են բերել նաև Հայ Առաքելական և Հույն Ուղղափառ Եկեղեցիները: Այս առիթով Վեհափառ Հայրապետը հիշարակեց Կոստանդնուպոլսի Այս առիթով Վեհափառ Հայրապետը հիշարակեց Կոստանդնուպոլսի հունաց Տիեզերական Պապրիարքի և երջանկահիշարակ Գարեգին Ա Կաթողիկոսի փոխադարձ այցելությունները:

Նորին Սրբությունը շնորհակալություն հայրենեց նաև մարդասիրական այն օգնության համար, որ փրամադրվում է Հունաստանի կառավարության

կողմից հայաստանին և հայոց Եկեղեցուն: Իր հերթին պրն. Ջոզրաֆոսը հայրենեց հունաստանի կառավարության պարարաստականությունը՝ առաջիկայում ևս հայաստանին և Մայր Աթոռին բազմաբնույթ աջակցություն ցուցաբերելու հարցում:

Հանդիպմանը ներկա էին հունաստանի դեսպանատան ռազմական կցորդ Գեորգիոս Ռիզանակոսը և դեսպանի խորհրդական Էլենի Սորենին:

Նոյեմբերի 21-ին, կիրակի.- ԺԱ. կիրակի զկնի Ս. Խաչի: Ընծայումն Ս. Աստուածածնի երից ամաց ի Տաճարն:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պարարագ մարտցեց Մայր Աթոռի միաբան Ս. Մակար վրդ. Հովհաննիսյանը: Պարարագիչ հայր Սուրբը «հայր մեր»-ից առաջ քարոզ խոսեց՝ «Խնդրեցէք՝ և քաջի ձեզ, հայցեցէք՝ և գրջիք, բախեցէք՝ և բացցի ձեզ» (Ղուկ. ԺԱ 9) բնաբանով:

Ս. Պարարագին ներկա էր Վեհափառ հայրապետը:

Նույն օրը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսին գահակալության առիթով շնորհավորելու, ինչպես նաև Վեհափառ հայրապետի օրհնությունը սրանալու նպատակով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեց հայաստանի հանրապետության ներքին գործերի նորանշանակ նախարար հայկ հարությունյանը:

Նորին Սրբությունն իր հերթին ևս շնորհավորեց նոր նախարարին՝ պարասխանատու պաշտոնի սրանձման առիթով, և մաղթեց նրան ամուր կամք ու օգրաշար աշխատանք՝ հանուն հայ ժողովրդի և պետության խաղաղ ու բարօր կյանքի:

Նոյեմբերի 22-ին, երկուշաբթի.- Ա. օր Յիսնակաց Պառոց:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց հայաստանում Ռումինիայի դեսպան Պավել Պլավոնային: Ռումինիայի դեսպանը շնորհավորեց Վեհափառ հայրապետին գահակալության առիթով և հույս հայրենեց, որ հայոց նորընտիր Կաթողիկոսը կշարունակի նպատել հայ և ռումին ժողովուրդների ու Եկեղեցիների բարեկամությանն ու հեղազա մերձեցմանը:

Վեհափառ Հայրապետը վկայեց, որ ռումինահայ համայնքի դարավոր պայքարության ընթացքում արդեն իսկ ձևավորվել են սերտ հարաբերություններ երկու ժողովուրդների և Եկեղեցիների միջև, որոնք առավել ջերմացան երջանկահիշապակ Վազգեն Ա Վեհափառի գահակալության փարիներին: Նորին Սրբությունը հավասարեց, որ ինքը ևս կշարունակի աջակցել Հայ և Ռումին Եկեղեցիների ավանդական կապերի ամրապնդմանը:

Հանդիպման ընթացքում խոսվեց նաև ռումինահայ կյանքին առնչվող փարբեր հարցերի շուրջ: Պրն. Պլատոնան նշեց, որ ռումինահայերը, երկու ժողովուրդների բարեկամության կարևորագույն գրավականը լինելուց զատ, նշանակալի դեր ունեն նաև Ռումինիայի հասարակական և մշակութային կյանքում: Նրանցից շատերը երկրի բարձրագույն իշխանություններում զբաղեցնում են պապասխանապուր պաշտոններ:

Նոյեմբերի 23-ին, երեքշաբթի.- Բ. օր Յիսնակաց պահոց:

Այսօր, երեկոյան ժամը 19.00-ին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Ս.Ս. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Գևորգյան Հոգևոր Ծննդարանի փեսայությանն ու ուսանողությանը:

Տեսուչ Հայր Սուրբը նախ շնորհակալություն հայտնեց Վեհափառ Հայրապետի նման գեղեցիկ անակնկալի համար, ապա ներկայացրեց Ծննդարանի ընդհանուր վիճակը:

Այնուհետև իր օրհնության խոսքն ու պատգամը ներկաներին հղեց Վեհափառ Հայրապետը: Նորին Սրբությունը գնահատանքի խոսքեր ուղղեց փեսական կազմին, որից հետո ուսանողներին ներկայացրեց այսօրվա եկեղեցականի իր պատկերացումները՝ առաջնային համարելով հոգևորականի հավաքը:

Նոյեմբերի 24-ին, չորեքշաբթի.- Գ. օր Յիսնակաց պահոց:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Ս.Ս. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց ԱՊՀ երկրների միջխորհրդարանական վեհա- ժողովի խորհրդի գլխավոր քարտուղար Միխայիլ Կրոտովին՝ վեհաժողովում ՀՀ ԱԺ-ի ներկայացուցիչ Ֆելիքս Ղուշյանի և ՀՀ ԱԺ-ի արտաքին

հարաբերությունների մշտական հանձնաժողովի նախագահ Նովիաննես Նովիաննիսյանի ուղեկցությամբ:

Պրն. Կրուտովը շնորհավորեց Վեհափառ Հայրապետին գահակալության առիթով: Զրույցի ընթացքում գլխավոր քարտուղարը Վեհափառ Հայրապետին ներկայացրեց կազմակերպության միջնորդական ջանքերը փարաժաշրջանում, մասնավորապես Լեռնային Ղարաբաղում խաղաղության և կայունության հաստատման, ինչպես նաև պատանդների ազատարձակման գործում:

Ուղշունելով հյուրերին, Նորին Սրբությունը բարձր գնահատեց վեհաժողովի խաղաղարար առաքելությունը: Գոհունակությամբ նշելով այն դրական փեղաշարժը, որ նշմարվում է ղարաբաղյան հակամարտության լուծման գործընթացում, Վեհափառ Հայրապետը դրվապանքով մատնանշեց նաև միջխորհրդարանական կազմակերպության դերը:

Պրն. Կրուտովն իր հերթին կարևորեց Եկեղեցիների հոգևոր դերը խաղաղության ամրապնդման գործում՝ հայտնելով, որ այս ասպարեզում միջխորհրդարանական վեհաժողովը նախապես ունի է կապեր հաստատել նաև ԱԳՏ երկրների Եկեղեցիների հետ: Այս առիթով Վեհափառ Հայրապետը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի և Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցու անունից իր պարաստականությունը հայտնեց մշտապես աջակցել և իր նպաստը բերել վեհաժողովի խաղաղարար աշխատանքներին:

Նույն օրը, երեկոյան, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նախագահությամբ, Վեհարանում միաբանական հավաք փեղի ունեցավ, որին միաբանները իրենց սրբի ջերմ խոսքերն ու շնորհավորանքներն ուղղեցին Վեհափառ Հայրապետին՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրվելու կապակցությամբ:

Այնուհետև Վեհափառը դիմեց միաբաններին՝ նրանց ներողամտությունը հայցելով, ընտրությունից հետո, զբաղվածության պարճառով, որոշ ժամանակ միաբանական հավաք չգումարելու համար: Որից հետո իր առաջիկա որոշ ծրագրերը ներկայացրեց միաբանների ուշադրությանը:

Նոյեմբերի 26-ին, ուրբաթ.- Ե. օր Յինասկաց պահոց:

Այսօր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Հայաստանում Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության արտակարգ և լիազոր դեսպան Չժու Չժաո Չունին:

ԶԺՀ դեսպանն իր և բազմամիլիոն չին ժողովրդի անունից շնորհավորեց Վեհափառ Հայրապետին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրվելու առիթով և մաղթեց հոգևոր վեհ առաքելություն՝ ի շահ հայ ժողովրդի խաղաղ և ապահով կյանքի:

Շնորհակալություն հայտնելով բարի մաղթանքների համար, Նորին Սրբությունը նշեց, որ հայ ժողովուրդը, նաև օրար երկրների սրբացավ վերաբերմունքի շնորհիվ, կարողանում է հաղթահարել իրեն բաժին հասած փորձություններն ու դժվարությունները:

Զրույցի ընթացքում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ու պրն. Չժու Չժաո Չունն անդրադարձան հայ-չինական դարավոր կապերին ու բարեկամությանը: Նշվեց, որ Խարբինում առ այսօր կանգուն է հայկական մի եկեղեցի՝ մեկը Չինաստանում գոյություն ունեցած հայկական եկեղեցիներից: Հայ-չինական կապերի և չինահայ համայնքի մասին մի շարք վկայություններ կան նաև Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի թանգարաններում: Վեհափառ Հայրապետը հպարտությամբ հայտնեց, որ Ասրվածաշնչի չինարեն առաջին թարգմանությունը նույնպես պատկանում է չինաստանաբնակ մի հայի:

Հանդիպման ավարտին Վեհափառ Հայրապետը համոզմունք հայտնեց, որ երկու երկրների միջև հաստատված ներկայիս դիվանագիտական ջերմ հարաբերությունները նոր շունչ են հաղորդում հայ-չինական դարավոր կապերին:

Նոյեմբերի 27-ին, շաբաթ.- Սրբոցն Գրիգորի Սրանչևազործին, Նիկողայոսի Հայրապետին և Միւռնույ եպիսկոպոսին:

Այսօր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր անդրանիկ ուխտագնացությունը կատարեց Օշական՝ հայոց առաջին ուսուցիչ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի շիրիմին (Տե՛ս էջ 3):

Նոյեմբերի 28-ին, կիրակի.- Ա. կիր. Յիսնակաց:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պապարագ մապուցեց Մայր Աթոռի միաբան Տ. Արշեն արեղա Սանոսյանը: «Նայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Նայր Սուրբը քարոզ խոսեց՝ «Խնդրեցէք զարթայութիւն Ապրուոճոյ, և այն յաւելցի ձեզ» (Ղուկ. ԺԲ 31) բնաբանով:

Ս. Պապարագին ներկա էր Վեհափառ Նայրապետը:

Նոյեմբերի 30-ին, երեքշաբթի.- Սրբոցն Ղունկիանոսի քահանային, Տարագրոսի, Պրօպոսի, Մեղրոնիկոսի, Ոնեսիմեայ և այլոց աշակերտացն Սրբոյն Պօղոսի:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի նախագահությամբ, Կեղի ունեցավ Գերագոյն Նոգևոր խորհրդի նիստ, որի ընթացքում Նորին Սրբությունը հրապարակեց հայրապետական փնտրիւթյունները Նայաստանայոց Առաքելական Եկեղեցու թեմերում և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում կարարված փոփոխությունների և նոր նշանակումների մասին (Տե՛ս էջ 18):

Դեկտեմբերի 1-ին, չորեքշաբթի.- Պահր:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Նայաստանում Եգիպտոսի Արաբական Նանրապետության արտակարգ և լիազոր դեսպան Բաքրի Ռուշարի Էլ Ամմարիին:

Նորանշանակ դեսպանը շնորհավորեց Վեհափառ Նայրապետին Ամենայն Նայոց Կաթողիկոս ընտրվելու առիթով՝ ուրախությամբ նշելով, որ Ղպարի Եկեղեցու ներկայացուցիչների հետ մեկտեղ ներկա է եղել Նորին Սրբության օծման և գահակալության արարողությանը: Եգիպտոսի դեսպանը միաժամանակ իր ցավակցությունը հայրնեց հոկտեմբերի 27-ի ողբերգական դեպքերի առիթով՝ հայրնելով, որ Եգիպտոսի ժողովուրդն անկեղծորեն կիսում է հայ ժողովրդի ցավը:

Նորին Սրբությունը, բարեմաղթանքների համար շնորհակալություն հայրնելով, իր հերթին շնորհավորեց նոր դեսպանին՝ Նայաստանում դիվանագիտական աշխատանքի անցնելու կապակցությամբ: Վեհափառ

Հայրապետը հույս հայտնեց, որ դեսպանն իր օգտաշար աշխատանքով կնպաստի երկու երկրների դարավոր կապերի առավել զորացմանը, ուր իրենց դրական դերն ունեն նաև Եգիպտոսի հայ համայնքն ու Հայոց Եկեղեցին:

Նույն օրը, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Բ Կաթողիկոսին ընտրության և գահակալության առիթով շնորհավորելու և Վեհափառ Հայրապետի օրհնությունը ստանալու նպատակով, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեց Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվանագության նորանշանակ նախարար Կառլոս Պետրոսյանը:

Նորին Սրբությունն իր հերթին ևս շնորհավորեց նոր նախարարին՝ պարասխանալու պաշտոնի ստանձման առիթով, և մաղթեց նրան արդյունավետ ու ազգօգուտ աշխատանք: Հայրապետական օրհնությունը փալով պրն. Կառլոս Պետրոսյանին, Նորին Սրբությունը վստահություն հայտնեց, որ նոր նախարարն իր հայրենանվեր աշխատանքով կնպաստի երկրի կայունության և անվանագության պահպանմանն ու զորացմանը:

Դեկտեմբերի 3-ին, ուրբաթ.- Պահք:

Այսօր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հրավերով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում փեղի ունեցավ Հայաստանի ու Արցախի թեմակալ առաջնորդների և ՀՀ փարաժքային կառավարման նախարար Խոսրով Հարությունյանի գլխավորությամբ Մայր Աթոռ այցելած Հայաստանի մարզպետների հանդիպում (Տե՛ս էջ 12):

Դեկտեմբերի 4-ին, շաբաթ.- Տօն Սրբոց Առաքելոցն և առաջին լուսաւորչացն մերոց Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդակի վրա, ի հիշարակ հայոց առաջին լուսավորիչ առաքյալների, Ս. Պարարագ մաքուցեց Մայր Աթոռի միաբան Տ. Զարեհ վրդ. Կարադյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պատարագիչ Հայր Սուրբը քարոզ խոսեց՝ «Ո՛վ է մարդ՝ որ գիտիցէ զխրհուրդս Աստուծոյ, Հայր Սուրբը քարոզ խոսեց՝ «Ո՛վ է մարդ՝ որ գիտիցէ զխրհուրդս Աստուծոյ, կամ ո՛վ ածիցէ զմարա՝ թէ զինչ կամիցի Տէր» (Իմաստ. Սող. Թ. 13) բնաբանով:

Որպես քարոզչության խորհրդի ոգեկոչում, արդեն հինգերորդ փարին է, ինչ երջանկահիշարակ Գարեգին Ա Կաթողիկոսի հատուկ պարգամով այս երկու Ս. Առաքյալների փոնը հռչակված է նաև քրիստոնեական դաստիարակության օր (Տե՛ս էջ 104):

Դեկտեմբերի 5-ին, կիրակի.- Բ. կիրակի Յիսնակաց:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պարարագ մարուցեց Տ. Շահե արքեպս. Աճեմյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պարարագիչ Սրբազանը քարոզ խոսեց՝ «Քանզի ոչ կոչեաց զմեզ Աստուած ի պղծութիւն՝ այլ ի սրբութիւն» (Ա Թ-ես. Դ 7) բնաբանով:

Ս. Պարարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

***Դեկտեմբերի 7-ին, երեքշաբթի.- Սրբոց հարցն եզիպ-
րացոց՝ Պողոսի, Պողայ, Մակարայ, Եւագրի, Յովհաննու
Գրնեցոյն, Յովհաննու Կարճահասակին, Նեղոսի, Արսէնի,
Միսիսանու, Դանիէլի, Սրսպիոնի, Մակարիոսի, Պիմէնի և
այլոց սրբոց հարցն:***

Այսօր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, իբրև հարգանքի փութք, իր անդրանիկ այցը կարարեց Սպիտակ և Գյումրի՝ 1988 թ. աղեպալի երկրաշարժի հազարավոր զոհերի հիշարակին:

Վերադարձին Վեհափառ Հայրապետն այցելեց նաև Մուղնու Ս. Գևորգ եկեղեցի, ծանոթացավ վերանորոգման աշխարանքներին:

Դեկտեմբերի 8-ին, չորեքշաբթի.- Պուհր:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեց Հայաստանում Ուկրաինայի արտակարգ և լիազոր դեսպան Ալեքսանդր Բոժկոն՝ իր շնորհավորանքները հայրենելու Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին: Շնորհակալություն հայտնելով բարենաղթանքների համար՝ Վեհափառ Հայրապետն իր հերթին շնորհավորեց Ուկրաինայի դեսպանին՝ երկրի նախագահի վերընկրության առիթով:

Հանդիպման ընթացքում խոսվեց հայ-ուկրաինական դարավոր կապերի, Հայ Առաքելական և Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցիների պարմական առնչությունների մասին: Պրն. Բոժկոն նշեց, որ Հայ Առաքելական Եկեղեցու

արմարներն Ուկրաինայում ձգվում են մինչև Կիևյան Ռուսիա և առավել վաղ ժամանակներ, իսկ ուկրաինացի ժողովուրդը մշտապես սիրով է վերաբերվել հայ ժողովրդին և Հայ Եկեղեցուն:

Վեհափառ Հայրապետը գոհունակությամբ նկատեց, որ երկու երկրների բարեկամությունն այսօր ևս շարունակում է ամրանալ, որում մեծ է ավանդը հայ ժողովրդի լավ բարեկամ պրն. Բոժկոյի և Հայաստանում Ուկրաինայի դեսպանապրն:

Դեկտեմբերի 11-ին, շաբաթ.- Սրբոյն Նիկողայոսի Զմիռնացոյ Սրանչեւագործ Հայրապետին:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեց ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը: Հանրապետության նախագահը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին իր ավստասնքը հայրնեց՝ ողբերգական դեպքերի պարզառով փոքր-ինչ ուշացած այցի համար (Տե՛ս էջ 9):

Նույն օրը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Իռլանդիայի Հանրապետության արտակարգ և լիազոր դեսպան Դեյվիդ Դոնահյունին:

Ողջունելով դեսպանի անդրանիկ այցը հայոց հոգևոր կենտրոն՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, Վեհափառ Հայրապետը շնորհավորեց հյուրին դեսպան նշանակվելու առիթով և հույս հայրնեց, որ երկու երկրների միջև կգարգանան ջերմ փոխհարաբերություններ:

Պրն. Դոնահյուն նշեց, որ միմյանցից անջափ հեռու գտնվող երկու երկրներն ունեն մի շարք ընդհանրություններ: Համաձայնելով դեսպանի հետ, Վեհափառ Հայրապետն իր ջերմ զգացմունքներն ու հարգանքն արտահայտեց Իռլանդիայի արի ու սրելոճագործ ժողովրդի հանդեպ:

Հանդիպման ընթացքում Նորին Սրբությունը, դեսպանի խնդրանքով, համառոտ ներկայացրեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի պարամությունը, անդրադարձավ Հայ Առաքելական Եկեղեցու թեմական կառուցվածքին:

Նույն օրը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Լեռնային Ղարաբաղի հարցով ԵԱՀԿ

Մինսկի խմբի ամերիկյան պարզվիրակությանը՝ խմբի համանախագահ Քերի Քեյնոյի գլխավորությամբ: Պարզվիրակությանն ուղեկցում էր Հայաստանում ԱՄՆ արտակարգ և լիազոր դեսպան Մայքլ Լեմոնը:

Վեհափառ Հայրապետը, ողջունելով ամերիկյան ներկայացուցիչների այցը հայոց հավաքի նվիրական կենտրոն, բարձր գնահատեց Մինսկի խմբի միջնորդական ջանքերը՝ ուղղված փարաձաշրջանում կայուն խաղաղության հաստատմանը:

Պրն. Քեյնոն հավաստիացրեց, որ, չնայած առկա դժվարություններին, փարաձաշրջանային խնդիրները կլուծվեն միայն խաղաղ բանակցությունների սեղանի շուրջ:

Օգտվելով պարեն առիթից՝ Վեհափառ Հայրապետը ողջունեց նաև ԱՄՆ դեսպանի այցը Մայր Աթոռ և իր գնահատանքը հայրենեց Հայաստանի նկատմամբ ԱՄՆ իշխանությունների և մասնավորապես դեսպանի ունեցած ազնիվ վերաբերմունքի համար:

Դեկտեմբերի 12-ին, կիրակի.- Գ. կիրակի Յիսնակաց:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պարարագ մարտցեց Մայր Աթոռի միաբան Տ. Արշակ արեղա Խաչատրյանը: Պարարագիչ Հայր Սուրբը «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզ խոսեց՝ «Արա այսր մարանել» (Ղուկ. ԺԴ 23) բնաբանով:

Ս. Պարարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

Դեկտեմբերի 13-ին, երկուշաբթի.- Պահք: Սրբոցն Մինասայ, Երմոգինեայ, Գրսրոսի և կամաւոր աղքատացն՝ Յովհաննու և Եղբրսնոսի:

Այսօր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց ղարաբաղյան հարցով ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի պարզվիրակությանը՝ համանախագահներ Նիկոլայ Գոլիբովի և Ժան Ժակ Գայարդի գլխավորությամբ:

Մինչ Հայաստանից մեկնելը պարզվիրակությունը եկել էր Մայր Աթոռ՝ իր համակրանքն ու հարգանքն արտահայտելու Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հանդեպ, ինչպես նաև ցավակցելու հոկտեմբերյան ողբերգական դեպքերի առիթով:

Նյութերին ողջունելով՝ Վեհափառ Հայրապետը հանուն Հայ Առաքելական Եկեղեցու իր գնահատանքը հայրենեց Մինսկի խմբի ներկայացուցիչներին, որոնք նախանձախնդրորեն շարունակում են հեղափոխական լինել դարաբաղյան խնդրի խաղաղ կարգավորմանը:

Անդրադառնալով ողբերգական հայրենի դեպքերին, Նորին Սրբությունը գոհունակությամբ նշեց, որ հայ ժողովրդին հաջողվեց շրջանցել երկրի կայունությանն ու խաղաղությանը սպառնացող վտանգը, ինչը կարելի է նկատել իբրև վկայություն այն բանի, որ Հայաստանում ձևավորված են քաղաքական ու պետական իրապես գործող և առողջ կառույցներ:

«Սա հույս է ներշնչում, որ միջևորդ պետությունների հեղափոխական կգործեն նաև խաղաղ ճանապարհներ դարաբաղյան հարցի լուծման համար», - ասաց Վեհափառ Հայրապետը:

Նույն օրը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Նորին Սրբություն Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հանդիպումներ ունեցավ Հայաստանում հավաքարմագրված օպարերկրյա ղեկավարների հետ:

Վեհափառ Հայրապետին, ընտրության և գահակալության առիթով անձամբ շնորհավորելու համար, առավոտյան Մայր Աթոռ այցելեց Միրիայի Արաբական Հանրապետության գործերի ժամանակավոր հավաքարմագրված ղեկավար, ղեկավարող ղոկորո Համեդ Հասանը: Ժողովուրդների բարեկամության ամրապնդման գործում Եկեղեցու դերը կարևորելով՝ ղեկավարը հույս հայրենեց, որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր առաքելությամբ կնպաստի երկու երկրների ժողովուրդների կապերի առավել սերտացմանը:

«Աղոթում ենք, որպեսզի Տերը գորացնի սերը պետությունների և ազգությունների միջև, որպեսզի 3-րդ հազարամյակը մարդկության կյանքում դառնա խաղաղության, բարեկամության և առաջընթացի հազարամյակ», - ասաց Վեհափառ Հայրապետը:

Նույն օրը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին իր անդրանիկ այցը կատարեց Հայաստանում Մեծ Բրիտանիայի արտակարգ և լիազոր դեսպան Թիմոթի Էյդան Ջոնսը: Ընդունելով ղեկավարի շնորհավորանքները Ամենայն Հայոց

Կաթողիկոսի ընտրության առիթով, Վեհափառ Հայրապետն իր հերթին բարեմաղթանքներ հայտնեց նորանշանակ դեսպանին:

Հանդիպման ընթացքում Նորին Սրբությունը գոհունակությամբ նշեց, որ երկու երկրների միջև սրելովել են սերտ հարաբերություններ: Անդրադառնալով Հայ Առաքելական ու Անգլիկան Եկեղեցիների եղբայրական կապերին, Վեհափառ Հայրապետը հայտնեց, որ այսօր էլ բազմաթիվ հայ հոգևորականներ իրենց աստվածաբանական գիտելիքներն են հարստացնում Անգլիայի համալսարաններում:

Նույն օրը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեց նաև Հայաստանում Վրաստանի արքայկարգ և լիազոր դեսպան Նիկոլոզ Նիկոլոզիշվիլին:

Հանդիպման ընթացքում խոսվեց երկու հարևան քրիստոնյա ժողովուրդների և Եկեղեցիների դարավոր բարեկամության մասին:

Դեկտեմբերի 14-ին, երեքշաբթի.- Պահք: Սրբոցն Կուռնելիոսի հարիւրապետին և Շնաւոնի ազգականին Քրիստոսի՝ որ իսաչեցաւ յԵրուսաղէմ, Պօղիկարպոսի հայրապետին Զմիռնիոյ և սրբոց վկայիցն, որք յարևելս կարարեցան:

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հանդիպումներ ունեցավ Հայաստանում Գերմանիայի և Լիբանանի արքայկարգ և լիազոր դեսպաններ Ֆոլկեր Զայթցի և Թոնի Բադաուիի հետ:

Ընդունելով դեսպանների շնորհավորանքները Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրվելու առիթով, Վեհափառ Հայրապետը փոխադարձաբար շնորհավորեց նրանց՝ Հայաստանում դիվանագիտական աշխատանքի անցնելու կապակցությամբ:

Պրն. Զայթցի հետ ունեցած հանդիպման ընթացքում Վեհափառ Հայրապետը հույս հայտնեց, որ նորանշանակ դեսպանը կնպաստի հայ-գերմանական կապերի, ինչպես նաև երկու Եկեղեցիների հարաբերությունների առավել սերտացմանը՝ դրանք դարձնելով առավել արգասաբեր:

Վեհափառ Հայրապետը ջերմությամբ վերհիշեց 17 տարիներ առաջ Գերմանիայում Բոննի համալսարանում իր ուսումնառության և հայ համայնքում հոգևոր սպասավորության տարիները:

Հանդիպելով Լիբանանի արարակարգ և լիազոր դեսպան Թոնի Բադաուիի հետ, Վեհափառ Հայրապետն իր գոհունակությունը հայտնեց այն ջերմ վերաբերմունքի համար, որ մշտապես դրսևորում են լիբանանյան իշխանությունները՝ Լիբանանում իրենց երկրորդ հայրենիքը վերագրած հազարավոր հայերի հանդեպ: Գոհունակությամբ նշելով նաև հայ-լիբանանյան ջերմ կապերը՝ երկուստեք կարևորվեց լիբանանահայ համայնքի, ինչպես նաև Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության դերը այդ կապերի սերտացման գործում:

Նույն օրը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Հայաստանում հրեական համայնքի հոգևոր առաջնորդին՝ ռաբբի Գերշ. Մեյեր Բուռշտեյնին:

Վեհափառ Հայրապետի ընտրությունը շնորհավորելով՝ հրեական համայնքի առաջնորդը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին ներկայացրեց ներհամայնքային կյանքը:

Նույն օրը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի և ՀՀ փարաժքային կառավարման նախարար Խոսրով Հարությունյանի մասնակցությամբ, տեղի ունեցավ Հայաստանի թեմակալ առաջնորդների և Հայաստանի մարզպետների երկրորդ հանդիպումը (Տե՛ս էջ 13):

Դեկտեմբերի 15-ին, չորեքշաբթի.- Պահք:

Այսօր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Հայաստանի եզդիների հոգևոր խորհրդի նախագահ Հասան Հասանյանին և եզդիների «Էգդիլիսանա» հասարակական-քաղաքական կազմակերպության պատվիրակությանը:

Արարհայտելով իրենց խորը ակնածանքը Հայ Առաքելական Եկեղեցու և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հանդեպ, հյուրերը գոհունակությամբ նշեցին, որ Հայաստանն այն երկրներից է, որտեղ չեն ուրանհարվում եզդիների կրոնական զգացմունքները, և նրանք շարունակում են պահպանել իրենց հավատքը:

Դեկտեմբերի 18-ին, շաբաթ.- Սրբոցն Յակովբայ Մծբնայ Նայրապետին, Մարուզէի ճգնաւորին և Մեխիդոսի եպիսկոպոսին:

Այսօր, երեկոյան ժամերգոյան ընթացքում, Իջման Ս. Սեղանի առջև հանդիսավոր կերպով երդումնագրեր ընթերցեցին և, ի հավաքարմութիւն իրենց եպիսկոպոսական ուխտին և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնին, այն ստորագրեցին հաջորդ օրը եպիսկոպոս ձեռնադրվող ընծայացուները՝ Երուսաղեմի լուսարարապետ Տ. Նուրիան ծ. վրդ. Մանուկյանը և Կ. Պոլսի Կրօնական ժողովի արքեմապետ Տ. Արամ ծ. վրդ. Աթեշյանը:

Դեկտեմբերի 19-ին, կիրակի.- Դ. կիրակի Յիսնակաց:

Այսօր Մայր Տաճարում, Իջման Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պապարագ մապուցեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Հրեթացս Պապարագի Նորին Սրբութիւն Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի բարեհաճ փնտրիւթեամբ փեղի ունեցավ Տ. Նուրիան ծ. վրդ. Մանուկյանի և Տ. Արամ ծ. վրդ. Աթեշյանի եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը:

Եկեղեցական արարողութիւններից հետո, ի պատիւ նորընծա եպիսկոպոսների, Մայր Աթոռի միաբանական սեղանապարհը ընդունելութիւն փեղի ունեցավ: Վեհափառ Հայրապետը նորած եպիսկոպոսներին հանձնեց եպիսկոպոսական պանակներ, որ իբրև եպիսկոպոսական աստիճանի խորհրդանիշ իրենց կրծքին են կրելու:

Դեկտեմբերի 20-ին, երկուշաբթի.- Սրբոց հայրապետացն Իգնատիոսի, Ադդէի և Մարութայի և Թէոպոմպայ եպիսկոպոսացն, և Թէովնայ վկային, և չորից զինուորացն՝ Բաստի, Եւսեբի, Եւրիզի և Բասիլիդէայ:

Այսօր Մայր Տաճարում, Իջման Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պապարագ մապուցեց նորոգ ձեռնադրյալ Տ. Արամ եպս. Աթեշյանը:

***Դեկտեմբերի 21-ին, երեքշաբթի.- Մոբոյն Արգարու նախա-
վկայ և ի Քրիստոս անդրանիկ հասարացեալ թագաւորին
մերոյ:***

Այսօր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Նորին Սրբություն Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ Կաթողիկոսն ընդունեց Հայաստանի Ազգությունների միության ներկայացուցիչներին՝ միության նախագահ Վլադիմիր Չապունի գլխավորությամբ:

Վեհափառ Հայրապետին ներկայացնելով միության անդամ 12 ազգային-հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներին, պրն. Չապունը նշեց, որ Հայաստանն իրենց համար վաղուց դարձել է հայրենիք, իսկ Ս. Էջմիածինը՝ հարազատ փուն:

«Տարբեր ազգությունների ներկայությունը մեր երկրում մեծ հարստություն է», - նկատեց Վեհափառ Հայրապետը՝ նշելով, որ հայաստանաբնակ ռուս, հույն, ասորի և մյուս բոլոր ազգերը ոչ միայն բերում են իրենց ազգային մշակույթն ու սովորույթները, այլև դառնում են հասարակության կամուրջ ժողովուրդների և երկրների բարեկամության համար:

Հանդիպման ավարտին Վեհափառ Հայրապետն իր օրհնությունը փվեց Հայաստանի ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին և իր բարեմաղթանքը գրանցեց միության հուշամատյանում:

Նույն օրը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց մեկօրյա այցով Հայաստան ժամանած ԱՊՀ գործադիր քարտուղար Յուրի Յարովին՝ ԱՊՀ-ում Հայաստանի ներկայացուցիչ Սուրեն Հարությունյանի և այլ պատվիրակների ուղեկցությամբ:

Զրույցի ընթացքում պրն. Յարովը Վեհափառ Հայրապետին ներկայացրեց ԱՊՀ կարևորագույն խնդիրները՝ ուղղված ԱՊՀ երկրների միջև փոխհասկան կապերի վերականգնմանն ու խաղաղության և միասնական ոգու վերականգնմանը:

Հրաժեշտ փախով մեծարգո հյուրին, Վեհափառ Հայրապետն ուժ և կարողություն մաղթեց նրան իր բարի և կարևոր առաքելության մեջ:

Դեկտեմբերի 22-ին, չորեքշաբթի.- Պահք:

Նույն օրը, երեկոյան, Վեհաբանում միաբանական հավաք տեղի ունեցավ: Վեհափառ Հայրապետի վաթառոդջության պարճառով այն նախագահեց Արգենտինայի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Գիսակ արքեպս. Մուրադյանը: Հավաքին խոսվեց ծխախոտի քահանաների առաքելության, ինչպես նաև Ամերիկայի ու Հայաստանի թեմերում հոգևոր հովիվների կարարած գործունեության մասին: Այնուհետև հարց ու պատասխանի փոխանակություն տեղի ունեցավ միաբանների և Ս. Գիսակ արքեպս. Մուրադյանի միջև:

Դեկտեմբերի 23-ին, հինգշաբթի.- Սրբոցն Դավթի մարգարեին և Յակովբայ Տեսառնեղբայր առաքելոյն:

Այսօր Ն.Ս.Ռ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի նախագահությամբ տեղի ունեցավ Սպիտակի Ս. Հարություն նորակառույց եկեղեցու օծումը: Օծման արարողությանը ներկա գտնվելու նպատակով Սպիտակ էր ժամանել նաև Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը (Տե՛ս էջ 97):

Դեկտեմբերի 25-ին, շաբաթ.- Սրբոյն Սյրեփաննոսի նախավկային և առաջին մարտիրոսին:

Այսօր Մայր Տաճարում, նախավկա սարկավագի հիշատակը ոգեկոչելով, Ս. Սյրեփաննոսի Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պատարագ մատուցեց Գևորգյան Հոգևոր Ճեմարանի փոխտեսուչ Ս. Բաբկեն արեղա Սալբիյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզ խոսեց Ճեմարանի տեսուչ Ս. Հայկազուն ծ. վրդ. Նաջարյանը՝ «Այր ոմն ազնուական գնաց յաշխարհի հեռի՝ առնուլ իր թագաւորութիւնն» (Ղուկ. ԺԹ 12) բնաբանով:

Դեկտեմբերի 26-ին, կիրակի.- Ե. կիրակի Յիսնակաց:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պատարագ մատուցեց Ս. Անուշավան արեղա Ժամկոչյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզ խոսեց Ս. Ներսես արքեպս. Պողապալյանը՝ «Ամենայն որ բարձրացուցանէ զանձն իր՝ խոնարհեսցի, և որ խոնարհեցուցանէ զանձն՝ բարձրացի» (Ղուկ. ԺԸ 14) բնաբանով:

Նույն օրը, Ս. Պարարագին մասնակցելու և Արարապյան Հայրապետական թեմի նորանշանակ Առաջնորդական փոխանորդին ներկայացնելու նպատակով, Երևանի Ս. Սարգիս եկեղեցի այցելեց Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը:

Դեկտեմբերի 27-ին, երկուշաբթի.- Սրբոց առաքելոցն Պեպրոսի և Պողոսի:

Այսօր Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ու ՆՇ վարչապետ Արամ Սարգսյանն այցելեցին Եղեգնաձոր, ուր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ բացվեց ուսուցիչների վերապատրաստման Վայոց Ձորի կենտրոնը:

Կենտրոնի հանդիսավոր բացմանը ներկա էին ՆՇ տարածքային կառավարման նախարար Խոսրով Հարությունյանը, կրթության և գիտության նախարար Էդուարդ Ղազարյանը, Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու թեմակալ առաջնորդներ:

Դեկտեմբերի 31-ին, ուրբաթ.- Բ. օր Ծննդեան պահոց:

Այսօր, երեկոյան ժամը 20.00-ին, Գևորգյան Հոգևոր Ճեմարանի նախկին շենքում տեղի ունեցավ ամավերջյան հանդիսություն:

Կեսգիշերից հետո, ժամը 00.30-ին, Մայր Տաճարում Հանրապետական Մաղթանք կատարվեց՝ Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ Կաթողիկոսի նախագահությամբ: Մաղթանքին ներկա էին բարձաստիճան հոգևորականներ, միաբան Հայրեր և բազում հավաքացյալ հայորդիներ:

ՑԱՆԿ
«ԷԶՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐՈՒՄ 1999 ԹՎԱԿԱՆԻ
ԸՆԹԱՅՔՈՒՄ
ՏՊԱԳՐՎԱԾ ՆՅՈՒԹԵՐԻ

Ա. ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը դոկտոր
 Վարդան Գրիգորյանին «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանով պարգևա-
 տրելու մասին, Ա 28:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը տիար Կարպիս
 Փափապյանին «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանով պարգևատրելու
 մասին, Ա 30:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը Զարկ
 սարկավագ Փինաճյանին «Ս. Ներսես Շնորհալի» շքանշանով
 պարգևատրելու մասին, Ա 31:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը խմբավար
 Հովհաննես Զեքիջյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևա-
 տրելու մասին, Ա 32:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը Զարկ
 (Գալուստ) և Էմմա Սողոյաններին «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանով
 պարգևատրելու մասին, Գ 25:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը դոկտ.
 Հարություն Սաղըրյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևա-
 տրելու մասին, Գ 26:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը Տիգրան և
 Դիանա Հաճեթյաններին «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանով պարգևա-
 տրելու մասին, Դ 25:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը
 բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկյանին «Ս Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքա-
 նշանով պարգևատրելու մասին, Դ 27:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը Արփինե
 Փեհլիվանյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևատրելու
 մասին, Դ 28:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը տիար Մորիս Պեննեքյանին «Ս. Ներսես Ընորհալի» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Դ 29:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը տիար Վայեն Ավետիսյանին «Ս. Ներսես Ընորհալի» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Դ 30:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը տիկին Ռոպ Հակոբյան Ռենդլտյին «Ս. Ներսես Ընորհալի» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Դ 31:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը Արցախի թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Պարզե եպիսկոպոս Մարտիրոսյանին արքուքյան պատիվ և տիտղոս շնորհելու մասին, Ե-Չ 16:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը Նորայր (Պոպ) Տեր- Գևորգյանին «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Ե-Չ 31:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը Ծառլ Ազնավուրին «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Ե-Չ 32:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը Լևոն Սայանին «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Ե-Չ 34:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը Սուրեն Նարայեյ Պայրամյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Ե-Չ 35:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը պրոֆ. Գեորգ Խրլոպյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Ե-Չ 36:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը ֆրանսիացի հայագետ Ժան Միշել Թիերիին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Ե-Չ 38:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը տիար Գեղամ Թորոսյանին «Ս. Ներսես Ընորհալի» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Ե-Չ 40:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը տիար Անդրանիկ Գազարյանին «Ս. Ներսես Ընորհալի» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Ե-Չ 42:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը տիար Ժակ Մինասյանին «Ս. Ներսես Շնորհալի» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Ե-Չ 43:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ Կոնդակը տիար Կարպիս Սուլաքյանին «Ս. Ներսես Շնորհալի» շքանշանով պարգևատրելու մասին, Ե-Չ 44:

ԱՄՏԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ օրհնության և գնահատանքի Կոնդակը տիար Սեդրակ Սամվելյանին՝ ծննդյան 85-ամյակի առիթով, Ե-Չ 45:

Ամենայն Հայոց Հայրապետ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Կաթողիկոսի պատգամը Ս. Շննդյան առիթով, Ա 3:

Հայրապետական խօսք Ամանորի առիթով, Ա 16:

Կաթողիկոսական Ղնդհանուր Փոխանորդ Տ. Գարեգին արքեպս. Ներսիսյանի Տարեմուտի և Սուրբ Շննդյան մաղթանքը: ... Որ 1999-ը սիրո հաղթանակով դառնա արիության ու նվաճումների տարի, Ա 19:

Նոր տարվա և Սուրբ Շննդյան տոների առթիվ Նորին Սուրբ Օծություն Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի և քրիստոնյա Եկեղեցիների պետերի, Հայ Եկեղեցու նվիրապետական Աթոռների, պետական պաշտոնական անչանց միջև փոխանակված ողջույնի և բարեմաղթանքների նամակներ, բացիկներ ու հեռագրեր, Ա 21:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ենթարկվեց նոր վիրահատության, Ա 8:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ապաքինման շրջանն անցկացնում է Նյու Յորքում, Ա 8:

Բարեմաղթանքներ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, Ա 10:

Տ. Ներսես արքեպիսկոպոս Պոպապայանի շնորհավորական հեռագիրը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, Վարդանանց տոնի առիթով, Ա 11:

Շնորհավորական հեռագիր Ալեքսիյ Ա Պատրիարքին, Ա 12:

ՀՀ նախագահը հանդիպեց Կաթողիկոսական Ղնդհանուր Փոխանորդ Տ. Գարեգին արքեպս. Ներսիսյանի հետ, Ա 13:

Տ. Ներսես արքեպիսկոպոս Պոպապայանի շնորհավորական հեռագիրը Ամենապատիվ Տ Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանին՝ ծննդյան 80 և քահանայական չեռնադրության 60-ամյակների առիթով, Ա 14:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը վերադարձավ Հայաստան, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, Գ 9:

Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Կաթողիկոսի Օրհնության գիրը Հ.Մ.Ձ.Մ.-ի Մարսելի մասնաճյուղին՝ հիմնադրության 75-ամյակի առթիվ, Գ 27:

Հայրապետական գնահատություն (Վեհափառ Հայրապետի 2 և 5 մարտ թվակիր կոնդակներով ֆրանսահայ մի շարք ազգային-եկեղեցական գործիչների «Ս. Ներսես Շնորհալի» շքանշանով պարգևատրելու և մի քանի քահանա Հայերի Ավագության պատիվ և տիտղոս և Զահանայական լանջախաչ ու ծաղկյա սև փիղոն կրելու իրավունք շնորհելու մասին), Գ 28:

Կաթողիկոսական Ոնդհանուր Փոխանորդ Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանի ցավակցական նամակը Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու Պատրիարք Պավլե արքեպիսկոպոսին, Գ 29:

Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Չատկական պատգամը. «Յայրութեան իմաստը այսօրուան մեր կենսքին մեջ», Գ 3:

Հայրապետական խօսք Ապրիլեան եղեռնի ոգեկոչման առիթով, Գ 8:

Փրկչի Հրաշափառ և Սուրբ Հարության տոնի առթիվ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Հայրապետի և քույր Եկեղեցիների, Հայ Եկեղեցու նվիրապետական Աթոռների, պետական պաշտանական անշանց միջև փոխանակված ողջույնի ու բարեմաղթանքների նամակներն ու հեռագրերը, Գ 10:

Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Կաթողիկոսի շնորհավորական ուղերձը Ռոբերտ Քոչարյանին, Գ 19:

Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը Նորավանքի օման ժամանակ, «Նորոգող հնութեանց, Նորոգեա- և զիս, Նորոգ պարդարեա», Գ 20:

Հայրապետական խօսք գնահատանքի, Գ 22:

Հայրապետական պատգամ ամերիկահայոց Արևելեան թեմի հոգևորականաց համագումարին, Գ 23:

Հայրապետական պատգամ ամերիկահայոց Արևելեան տարեկան պատգամաւորական ժողովին, Գ 24:

Կաթողիկոսական Ոնդհանուր Փոխանորդ Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանի խոսքը Միլվա Կապուտիկյանի ծննդյան 80-ամյակի առիթով Ազգային օպերայի և բալետի թատրոնի դահլիճում կազմակերպված հանդիսության ժամանակ, Գ 32:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Կաթողիկոսի ողջույնի խոսքը Հունաստանի Նախագահ Կոնստանտինոս Ստեֆանուպոլոսին, Ե-Չ 7:

Նորին Սուրբ Օծություն Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պատգամը նորընտիր Ազգային ժողովին, Ե-Չ 9:

Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Կաթողիկոսի շնորհավորանքները նորընտիր Ազգային ժողովի Նախագահ Կարեն Դեմիրճյանին և վարչապետ Վազգեն Սարգսյանին, Ե-Չ 11:

Վեհափառ Հայրապետն իր օրհնությունը տվեց Ազգային ժողովի նորընտիր Նախագահին, Ե-Չ 12:

Հայաստանի Հանրապետության վարչապետը ստացավ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությունը, Ե-Չ 12:

Հռոմի Պապի՝ Հայաստան ծրագրած այցելության մասին, Ե-Չ 13:

Հռոմի Պապի այցը Հայաստան հետազգվեց, Ե-Չ 14:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Պապական Նվիրակին, Ե-Չ 14:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին այցելելու է Կաթոլիկ Եկեղեցու Պետը, Ե-Չ 15:

Հռոմի Պապի անցնական այցելությունը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին հետազգվել է, Ե-Չ 15:

Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Կաթողիկոսի ուղերշը «Հավատք և ժառանգություն» շարժման մասնակիցներին, Ե-Չ 18:

Հայրապետական խօսք «Արտերկրի հայկական պատմամշակութային ժառանգության ուսումնասիրման և պահպանության խնդիրները» միջազգային գիտաժողովի բացման առթիւ, Ե-Չ 20:

Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Կաթողիկոսի օրհնության գիրը Դամասկոսի Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միության և Հայ Երիտասարդաց Ընկերակցությանը, Ե-Չ 23:

Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Կաթողիկոսի պատգամը Ավստրալիայի հայոց թեմի երեսփոխանական-պատգամավորական ընդհանուր ժողովին, Ե-Չ 25:

Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Կաթողիկոսի պատգամը Կանադայի հայոց թեմի թեմական պատգամավորական ժողովին, Ե-Չ 27:

Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Կաթողիկոսի օրհնության գիրը Նյու Յորքի Իրանահայ Միությանը, Ե-Չ 30:

Կաթողիկոսական Ընդհանուր Փոխանորդ Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանի խոսքը Խոր Վիրապում Ս. Գրիգոր Լուսավորչի Վիրապիչ ելնելու տոնին, Ե-Չ 46:

Կաթողիկոսական Ոնդհանուր Փոխանորդ Ս. Գաբեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանի բացման խոսքը «Աստվածաշնչյան Հայաստան» գիտաժողովում Օշականի Ս. Մեսրոպ Դպրատանը, Ե-Չ 47:

Հանրապետական մաղթանք Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Ե-Չ 66:

Արցախի թեմի առաջնորդ և Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ Ս. Պարզև եպիսկոպոս Մարտիրոսյանին շնորհիվեյ արքության պատիվ, Ե-Չ 67:

Նորայր (Բոք) Տեր-Ղևորգյանին հանձնվեյ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանը, Ե-Չ 68:

Կաթողիկոսական Տեղապահ ընտրվեյ Ս. Ներսես արքեպիսկոպոս Պոպապայանը, Ե 5:

ՀՀ նախագահն ընդունեյ Կաթողիկոսական Տեղապահին, Ը-Թ 5:

ՀՀ նախագահի շնորհավորական ուղերձը Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս.

Ներսես արքեպիսկոպոս Պոպապայանին, Ը-Թ 6:

Կաթողիկոսական Տեղապահը, Երուսաղեմի և Կ. Պոլսո հայոց Պատրիարքները եպիսկոպոսաց դասի ուղեկցությամբ այցելեցին ՀՀ վարչապետին, Ը-Թ 7:

Կաթողիկոսական Տեղապահի շնորհավորական ուղերձը Հայաստանի Հանրապետության նախագահին, Ը-Թ 9:

Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս. Ներսես արքեպիսկոպոս Պոպապայանի խոսքը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Ս Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի քառասնօրյա պաշտոնին, Ը-Թ 10:

Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս. Ներսես արքեպիսկոպոս Պոպապայանի խոսքը՝ ուղղված ուղտավորներին, Ը-Թ 13:

Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս. Ներսես արքեպիսկոպոս Պոպապայանի խոսքը՝ ուղղված քահանա հայրերին՝ քահանայական հավաքի ժամանակ, Ը-Թ 14:

Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս. Ներսես արքեպիսկոպոս Պոպապայանի ողջույնի խոսքը՝ ասված Հայաստան-Սփյուռք համահայկական ժողովի բացմանը, Ը-Թ 17:

Կաթողիկոսական Տեղապահի շնորհավորական նամակը ԼՂՀ անկախության 8-րդ տարեդարձի առիթով, Ը-Թ 21:

Կաթողիկոսական Տեղապահի ցավակցական հեռագիրը ՌԴ նախագահին և Համայն Ռուսիո Պատրիարքին, Ը-Թ 22:

Կ. Պոլսո նորընտիր Պատրիարք Ամենապատիվ Ս. Մեսրոպ արքեպ. Սուրբաֆյանի անդրանիկ կոնդակը, Ը-Թ 41:

Գարեգին Բ Հայրապետի ուղերձը հոկտեմբեր 27-ին Ազգային ժողովում տեղի ունեցած ողբերգության առիթով, Ժ-ԺԱ 12:

Գարեգին Բ Հայրապետի ցավակցական խոսքը Հայաստանի Հանրապետության պոփլադ պետական այրերի թաղման առիթով, Ժ-ԺԱ 14:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր հարգանքի տուրքը մատուցեց երկրաշարժի պոհերի հիշատակին, ԺԲ 6:

Գարեգին Բ Կաթողիկոսի շնոհավորական հեռագիրը ՀՀ վարչապետ Արամ Սարգսյանին, ԺԲ 16:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ցավակցական հեռագիրը Սերգեյ Բադալյանի մահվան կապակցությամբ, ԺԲ 17:

Նոր նշանակումներ Հայ Առաքելական Եկեղեցու թեմերում և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, ԺԲ 18:

Հայ Եկեղեցու երկու քահանաներ կարգաւոյծ հոչակվեցին, ԺԲ 20:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը՝ ասվադ Մայր Տաճարում եպիսկոպոսական շեռնադրության առիթով, ԺԲ 85:

Բ. ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա ԱՄԵՆԱՅՆ ՎԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԱՀՎԱՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ՆՅՈՒԹԵՐ

Հանգիստ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Է 3:

Հաղորդագրություն, Է 6:

Հաղորդագրություն Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հուղարկավորության վերաբերյալ, Է 7:

Հայաստանի Հանրապետության նախագահի հրամանագիրը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Առաքինի հուղարկավորության պետական միջոցառումների մասին, Է 8:

Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի որոշումը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Առաքինի հուղարկավորության պետական միջոցառումների մասին, Է 10:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս. կյանքը և գործունեությունը, Է 11:

Կաթողիկոսական Տեղապահ Տ. Ներսես արքեպիսկոպոս Պոպապալյանի դամբանական խոսքը՝ ասվադ Մայր Տաճարում Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց հանգույյալ Հայրապետի հիշատակին, Է 16:

Մեծի Տանն Կիլիկիո Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա Կաթողիկոսի դամբանական խոսքը՝ ասված Մայր Տաճարում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց հանգույցյալ Հայրապետի հիշատակին, է 21:

Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարք Ամենապատիվ Տ. Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանի դամբանական խոսքը՝ ասված Մայր Տաճարում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց հանգույցյալ Հայրապետի հիշատակին, է 24:

Կ. Պոլսո Հայոց Պատրիարք Ամենապատիվ Տ. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Սուրբաֆյանի դամբանական խոսքը՝ ասված Մայր Տաճարում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց հանգույցյալ Հայրապետի հիշատակին, է 27:

Նայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու նվիրապետական Աթոռների պետերի ցավակցական գրերը

Մեծի Տանն Կիլիկիո Արամ Ա Կաթողիկոսի ցավակցական գիրը, է 29:

Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարք Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանի ցավակցական գիրը, է 29:

Հաղորդագրություն Կ. Պոլսո Հայոց Պատրիարքության Դիվանից, է 29:

Նայաստանի Նանրապետության ղեկավարության ցավակցական հեռագրերը

ՀՀ նախագահի ցավակցական գիրը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի մահվան կապակցությամբ, է 31:

ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահի ցավակցական գիրը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի մահվան կապակցությամբ, է 32:

ՀՀ վարչապետի ցավակցական գիրը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի մահվան կապակցությամբ, է 33:

ԼՂՀ նախագահի ցավակցական գիրը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի մահվան կապակցությամբ, է 34:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Վեհափառ Հայրապետի վախճանման առիթով հոգևոր պետերից և եկեղեցական առաջնորդներից ստացված ցավակցական գրեր, է 35:

Պետական ղեկավարներից, պաշտոնատար անձանցից, հայկական և միջազգային տարբեր կազմակերպությունների ղեկավարներից ստացված ցավակցական գրեր, է 47:

ԱՐԹՈՒՐ ԴՊԻՐ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ - Ի Տեր հանգյալ Նորին Սուրբ Օծություն
Տեր Տեր Գարեգին Ա Սրբապնագուն Կաթողիկոսն Ամենայն Հայոց, Է 57:

Նիշապակի խոսքեր Գարեգին Ա Վեհափառի վախճանման առիթով

ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹՅՈՒՆ ԲԱՐԴՈՒՂԻՄԵՆՍ Ա Կ. ՊՈԼՍԻ ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԶ - Խոսք հիշատակի, Է 78:

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԶԵՊԻՍԿՈՊՈՍ Գ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ - Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա.
Վեհափառ Հայրապետի յիշատակին, Է 80:

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԶԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱԾՃՅԱՆ - Ի հուշ Գարեգին Վեհափառին, Է
84:

ԽԱԺԱԿ ԱՐԶԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ - Գարեգին Ա Կաթողիկոս
Ամենայն Հայոց, Է 96:

ՀՈՎՆԱՆ ԱՐԶԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐՏԵՐՅԱՆ - Սրտի խօսք երջանկայիշատակ
Հայրապետ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի սուրբ
յիշատակին, Է 102:

ԲԱԳՐԱՏ ԱՐԵՂԱ ԳԱԼՍՏՅԱՆ - Հայրը, Է 104:

ԱՐԾԱԿ ԱՐԵՂԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ - «Տուր պօրութիւն ծառայի քոյ», Է 109:

ՍԻԼՎԱ ԿՍՊՈՒՏԻԿՅԱՆ - Խոսք ցավի ու ափսոսանքի, Է 113:

ՊՐՈՖ. ՊԻՈՆ ՀՄԿՈՐՅԱՆ - Համապգային վիշտ ու ողբերգություն, Է 115:

ԳԱՌՆԻԿ ՄՆԱՆՅԱՆ - Ափսո՛ւ, Է 117:

ԱՍՏՂԻԿ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ - «Հայ գիրքը՝ ճանապարհի հայուն, Հայ գիրքը՝
քաղաքան հայուն», Է 119:

ՀԱՅԿԱՆՈՒԾ ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ - Վեհափառ Հայրապետի լեզվական
աշխարհում, Է 122:

ՀԵՐՄԱՆ ԳՈԼՅ - Ծայրագուն Պատրիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս
Գարեգին Ա-ի մահվան կապակցությամբ, Է 128:

ԿԱՐՊԻՍ ԳՈՐԳՅԱՆ - Ի նշան բարեկամության և հարգանքի, Է 134:

Վեհափառի խոսքերից

Վերջին պատգամը, Է 137:

Նշան Սարկավազ (Գարեգին Ա Կաթողիկոս) - Հայրը, Է 140:

Բաղվածքներ Գարեգին Ա Վեհափառի գործերից, Է 144:

Մտածումներ՝ ծնված հայրենիքում, Է 152:

Միջնկեղեցական

Քաղվածքներ Գարեգին Ա Վեհափառի վախճանման առիթով ստացված
ցավակցություններից և մամուլում տպագրված հիշատակի խոսքերից, Է
165:

Անվանացանկ Վեհափառ Հայրապետի հուղարկավորության առիթով
վետեղված ծաղկեպսակների, Է 174:

Գ. ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ

Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԱՀԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ

Հաղորդագրություն Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրության,
Ժ-ԺԱ 3:

Կենսագրություն Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Ժ-ԺԱ
5:

Գարեգին Բ Հայրապետի ուխտի խոսքը Իջման Ս. Սեդանի առջև ընտրու-
թյունից հետո, Ժ-ԺԱ 6:

Գարեգին Բ Հայրապետի գոհաբանական քարոզը կաթողիկոսական չեռնա-
դրության և օծման սրբազան արարողության ժամանակ, Ժ-ԺԱ 8:

ԾՆՈՐՀԱՎՈՐՄԱՆՔՆԵՐ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ, ՕԾՄԱՆ ԵՎ ԳԱՀԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍՈՒԹՈՎ

Հայոց Եկեղեցու նվիրապետական Աթոռների գահակալների շնորհավորական
խոսքերը՝ ասված Մայր Տաճարում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոսի օծման առիթով

Մեծի Տանն Կիլիկիո Արամ Ա Կաթողիկոսի խոսքը, Ժ-ԺԱ 18:

Երուսաղեմի հայոց Պատրիարք Տ. Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանի
խոսքը, Ժ-ԺԱ 20:

Կոստանդնուպոլսոյ հայոց Պատրիարք Ս. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Մուրաֆ-յանի խոսքը, Ժ-ԺԱ 21:

Նայասփանի և Լեոնային Ղարաբաղի ղեկավարների շնորհավորական խոսքերը Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրության առիթով

ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի խոսքը՝ ասված Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Կաթողիկոսի օծման առթիվ Գահասարահում, Ժ-ԺԱ 22:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի նախագահ Գագիկ Հարությունյանի շնորհավորական գիրը, Ժ-ԺԱ 23:

Լեոնային Ղարաբաղի Հանրապետության նախագահ Արկադի Ղուկասյանի շնորհավորական գիրը, Ժ-ԺԱ 24:

Լեոնային Ղարաբաղի Հանրապետության վարչապետ Անուշավան Դանիել-յանի շնորհավորական գիրը, Ժ-ԺԱ 25:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրության առիթով հոգևոր պեղերից, եկեղեցական առաջնորդներից և միջեկեղեցական կազմակերպությունների ղեկավարներից սպացված շնորհավորական գրեր, Ժ-ԺԱ 26:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրության առիթով պետությունների ղեկավարներից, պաշտոնապար անձանցից, հայկական և միջազգային փարբեր կազմակերպությունների ղեկավարներից սպացված շնորհավորական գրեր, Ժ-ԺԱ 46:

ԱՐՇԱԿ ԱՐԵՂԱ ՆԱԶՍՏՐՅԱՆ

Ազգային-եկեղեցական սրբագումար ժողովը, Ժ-ԺԱ 59:

Օծում և գահակալություն նորընտիր Գարեգին Բ Կաթողիկոսի, Ժ-ԺԱ 71:

Քույր Եկեղեցիների ներկայացուցիչների շնորհավորական խոսքերը Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրության, օծման և գահակալության առիթով՝ ասված Մայր Աթոռի միաբանական սեղանապանը, Ժ-ԺԱ 80:

Կաթողիկոսական Տեղապահ Ամենապատիվ Ս. Ներսես արքեպս.

Պոպապայանի պեկույցը Ազգային-եկեղեցական ժողովում, Ժ-ԺԱ 85:

Ցանկ 1999 թվականի հոկտեմբերի 26-28-ը տեղի ունեցած Ազգային-եկեղեցական ժողովի պատգամավորների, Ժ-ԺԱ 98:

ԳՆԱՀԱՏԱՆՔԻ ԽՈՍՔԵՐ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ
ՍՈՒԹՈՎ

ՇԱՀԵ ԱՐԹԵՊԻՍԿՈՂՈՍ ԱԾԵՄՅԱՆ - «Երգեցեք Տեառն երգ նոր», Ժ-ԺԱ 114:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐԹԵՊԻՍԿՈՂՈՍ ԲԵԶՅԱՆ - 132-րդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ-ի ընտրության առթիվ, Ժ-ԺԱ 117:

ԽԱԺՄԿ ԱՐԹԵՊԻՍԿՈՂՈՍ ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ - Միշտ հաւատարիմ Մայր Աթոռին, Ժ-ԺԱ 119:

ԳԻՍՄԿ ԱՐԹԵՊԻՍԿՈՂՈՍ ՍՈՒՐԱԳՅԱՆ - Կաթողիկոսական ընտրութենէն ետք, Ժ-ԺԱ 122:

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՂՈՍ ԶԱԶԱՐՅԱՆ - Սրտի խօսք Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գահակալութեան առիթով, Ժ-ԺԱ 125:

ՆԱՐԵԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՊԵՐՊԵՐՅԱՆ - «Ուրախ լեր, Սուրբ Եկեղեցի», Ժ-ԺԱ 128:

ԱՐՇԱԿ ԱԲԵՂԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ - Ժամանակի ոգով, Ժ-ԺԱ 130:

ՖԱՂԵՅ ՍԱՐԳՍՅԱՆ - Սրտի խօսք նորընտիր Գարեգին Բ Հայրապետին, Ժ-ԺԱ 133:

ՍԵՐԳԵՅ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ - Արդյունաշատ գահակալության հավատով և սպասումով, Ժ-ԺԱ 134:

ԳԵՎՈՐԳ ԲՐՈՒՏՅԱՆ - հույսով և հավատով, Ժ-ԺԱ 136:

ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ - Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ Վեհափառին, Ժ-ԺԱ 137:

ՎԱՐԱՉՈՒՏ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ - Նորընտրյալին՝ բարի երթ, Ժ-ԺԱ 138:

ԽՈՀՔ ԵՎ ԽՈՍՔ

ՎԵՒԱՓԱՐԻ մտածումների, Ժ-ԺԱ 140:

Յանկ ստացված շնորհավորական հեռագրերի, Ժ-ԺԱ 160:

Դ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը մասնակցեց Նյու Յորքի հայ համայնքի կազմակերպած Ամանորյա հանդիսությանը, Ա 33:

Նյու Յորքում հանդիպեցին Հայ և Ղպտի Եկեղեցիների հոգևոր առաջնորդները, Ա 34:

Հաղորդագրություն, Ղ 3:

ՄԻԶԱՅԵԼ Ծ. ՎՐԴ. ԱԶԱՊԱՀՅԱՆ - Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ.

Գարեգին Ա Վեհափառ Հայրապետի այցը Վատիկան, Ղ 14:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Հայրապետը Ամերիկայի հայոց Արևելյան թեմի Առաջնորդարանում ընդունեց ԼՂՀ նախագահ Արկադի Ղուկասյանին, Ղ 24:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի անդրանիկ ուխտը Մաշտոցի շիրմին, ԺԲ 3:

Ե. ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի նիստ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Ե-Չ 13:

Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի ընդլայնված նիստը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Ե-Չ 49:

Կաթողիկոսական Ոնդհանուր Փոխանորդ Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանի ամփոփ պեկույցը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի գործունեության, ներկայացված Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի ընդլայնված նիստին, Ե-Չ 51:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի հերթական նիստ «Հայկաշեն»-ում, Ը-Թ 8:

Խորհրդակցական ժողով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Ը-Թ 39:

Զ. ԴԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ

Հանգիստ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Ե-Չ 3:

Է. ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՆԵՐ

Նոր տարի, հին մարտահրավերներ, Ա 11:

Պահեցողությունը՝ հաղթանակ մեղքի, Բ 3:

Պատմությունը՝ մարդկային ստեղծագործ մտքի հուշարչան, Ղ 4:

Ը. ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ

ՄԱՐԻԱՍ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ - Սուրբ Ծնունդ և Աստվածահայտնություն, Ա 24:
 ԳԵՎՈՐԳ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, ՎԱՐԱՇԱԿ ՇԱՏՈՒԹՅԱՆ - Ամանորը Մայր
 Աթոռում, Ա 90:

Եկեղեցական քեմ. լուրեր, Ա 114, Բ 109, Գ 116, Դ 136, Ե-Զ 173, Ը-Թ 145, ԺԲ
 116:

ՀՐԱՆՏ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ - Տյունդնդառացի խարույկ Մայր Աթոռում, Բ 97:
 ՄԱՐԻԱՍ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ - «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշան՝ Հովհաննես
 Ծեփեջանին, Բ 100:

ԱՐՇԵՆ ԱՐԵՂԱ ՍԱՆՈՍՅԱՆ - Կյանքի կոչվեց նոր՝ Հովվական Գործունե-
 ությունը Համակարգող Գրասենյակը, Բ 102:

Համաժողով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, Բ 107:

Տեր և տիկին Սողոյաններին հանչակեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության
 «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանը, Գ 30:

Ավագ Ծաբաթը Մայր Աթոռում, Դ 13:

Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Կաթողիկոսին շնորհվեց Վանաչորի Վապգեն
 Սոաջինի անվան կրթահամալիրի մեդալը, Դ 36:

Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոս Արամ Ա Վեհափառ Հայրապետի այցը
 Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, Դ 37:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գահակալության 4-րդ
 տարեդարձը, Դ 38:

Ամենայն Հայոց Գարեգին Ա Կաթողիկոսն ընդունեց Համաշխարհային բանկի
 նախագահին, Ե-Զ 69:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեց Ջոն Հանթսմանը, Ե-Զ 69:

Հոգեհանգստյան արարողություն՝ ի հիշատակ Սերգեյ Փարաջանովի, Ե-Զ
 141:

Սարկավագական յեռնադրություն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Ե-Զ 142:

Ս. Պատարագ՝ ի հիշատակ Վեհափառ Հայրապետի մահվան քառասունե-
 րորդ օրվա, Ը-Թ 23:

Հոգեհանգստյան կարգ՝ ի հիշատակ հոգեւոյս Վապգեն Ա Վեհափառ
 Հայրապետի, Ը-Թ 24:

Կաթողիկոսական Տեղապահն ընդունեց ՀՀ Սոցիալական ապահովության նախարարին, Ը-Թ 25:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեց Իտալիայի պատվիրակությունը, Ը-Թ 25:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեցին Ամերիկյան կոնգրեսականները, Ը-Թ 26:

Կաթողիկոսական Տեղապահն ընդունեց Սամարայի նահանգապետին, Ը-Թ 26:

Կաթողիկոսական Տեղապահն ընդունեց ԱՄՆ կոնգրեսական Ջեյմս Ռոզանին, Ը-Թ 27:

Կաթողիկոսական Տեղապահն ընդունեց ՄԱԿ-ի պատվիրակությանը, Ը-Թ 27:

Կաթողիկոսական Տեղապահն ընդունեց Ֆրանսիայի ԱԳՆ պատվիրակությանը, Ը-Թ 28:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեցին Ֆրանց Վերֆելին նվիրված գիտաժողովի մասնակիցները, Ը-Թ 29:

Կաթողիկոսական Տեղապահն ընդունեց ԵԱՀԿ պատվիրակությանը, Ը-Թ 29:

Բահանայից ժողով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Ը-Թ 30:

1700-ամյակի եկեղեցական հանչնաժողովի նիստ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, Ը-Թ 37:

Եկեղեցիների Համաշխարհային Խորհրդի «Կլոր սեղանի» խորհրդաժողով Մայր Աթոռում, Ը-Թ 40:

Բահանայական յեռնադրություն և վեղարի տվչություն Ս. Գայանե եկեղեցում, Ը-Թ 115:

Հոգեհանգստյան պաշտոն պետական այրերի մահվան քառասունքի առիթով, ԺՐ 4:

ՀՀ նախագահն այցելեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, ԺՐ 9:

ՀՀ վարչապետն այցելեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, ԺՐ 10:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեց Սահմանադրական դատարանի նախագահ Գազիկ Հարությունյանը, ԺՐ 11:

Մշակվում են Ամանորի և Սուրբ Ծննդյան համատեղ նշման ծրագրեր, ԺՐ 12:

Հոգեհանգստյան արարողություն Գարեգին Ա Վեհափառի նոր տեղադրված տապանքարի առջև, ԺՐ 15:

ՍՐԹՈՒՐ ԳՊԻՐ ԿՍՐԱՊԵՏՅԱՆ - Եպիսկոպոսական յեռնադրություն Մայր Տաճարում, ԺՐ 81:

ՀՐԱՆՏ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ - Մասնավոր վարդապետական գավազանի տվչություն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, ԺՐ 90:

Ս. Թադեոս և Ս. Բարդուղիմեոս առաքյալների տոնը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, ԺՐ 104:

Թ. ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆՈՒՄ

ՀՐԱՆՏ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ - Վարդանանց տոնին նվիրված հանդիսություն Ս. Էջմիածնի Գևորգյան Հոգևոր ճեմարանում, Բ 92:

ԳԵՎՈՐԳ ՄԱԿԱՐՅԱՆ - Ամավերջի հանդիսություն Գևորգյան Հոգևոր ճեմարանում, Ե-Չ 138:

Գևորգյան Հոգևոր ճեմարանում նշվեց Պարոյր Սևակի 75-ամյա հոբելյանը, Ե-Չ 141:

ՀՐԱՆՏ ՈՒՐՍՐԱԿԻՐ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ - Գևորգյան Հոգևոր ճեմարանի նոր ուսումնաշրջանի բացումը, Ը-Թ 104:

Հ. ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ - Գևորգյան Հոգևոր ճեմարանում տեղի ունեցավ հանդիսություն՝ նվիրված Ս. Թադևոս և Ս. Բարդուղիմեոս առաքյալներին, ԺԲ 101:

Ժ. ԿՐՈՆԱ - ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՎԱՐՈԱՊԵՏ ՅՈՎԱԵԺԵԱՆ - Ընդհատոր Նոր տարի (Խմբագրական 1899 թ. «Արարատ»-ի հունվարյան համարի), Ա 9:

ՎԱՐՈԱՆ ԱՐԱԳ ԶՍՀԱՆԱՅ ՏԻՐԼԿԵՐԵԱՆ - Նոր հաւատքին հիմնադիրը. Նորածին Արքան և մանկասպան Հերովդեսը, Ա 38:

Տ. ՆԵՐՍԵԱ արքեպիսկոպոս Պոպապալյանի քարոզը՝ խոսված Մայր Տաճարում Ամառնորի առիթով, Ա 41:

Տ. ՄԻՔԱՅԷԼ Ծ. ՎՐԴ. Աջապահյանի քարոզը՝ խոսված Ս. Ծննդյան և Աստվածահայտնության ճրագալույցի Պատարագին, Ա 43:

Տ. ՄԻՔԱՅԷԼ Ծ. ՎՐԴ. Աջապահյանի քարոզը՝ խոսված Կոտայքի թեմի Ջրվեժ գյուղի Սուրբ Կաթողիկե եկեղեցում, Ա 46:

Տ. ՀԱՅԿԱԿՈՆ Ծ. ՎՐԴ. Նաջարյանի քարոզը՝ խոսված Մայր Տաճարում, Ա 50:

Տ. ԱՐԶԵՆ աբեղա Սանոսյանի քարոզը՝ խոսված Մայր Տաճարում, Ա 52:

ՖՐԱՆՑԻՍԿՈՍ ԴԸ ՍԱԼԻ - Ուղեցույց բարեպաշտ կյանքի, մաս Դ՝ Ա 54, Բ 43, մաս Ե՝ Գ 45:

Տ. ՆԵՐՍԵԱ արքեպիսկոպոս Պոպապալյանի քարոզը՝ խոսված Մայր Տաճարում Տյառնընդառաջի տոնի առիթով, Բ 16:

- Կանադայի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Հովնան արքեպս. Տերտերյանի քարոզը՝ խոսված Մայր Տաճարում, Բ 18:
- Տ. Միքայել Ծ. վրդ. Աջապահյանի քարոզը՝ խոսված Ս. Հռիփսիմե եկեղեցում, Բ 20:
- Տ. Վազգեն վարդապետ Միրվախանյանի քարոզը՝ խոսված Մայր Տաճարում, Բ 24:
- Տ. Հայկապուն Ծ. վրդ. Նաջարյանի քարոզը՝ խոսված Մայր Տաճարում, Բ 27:
- ՄԻՔԱՅԵԼ Ծ. ՎՐԴ. ԱԶՍՊԱՀՅԱՆ - Մեծի Պահոց պատմական հիմքը, Բ 31:
- ԱՐԹՈՒՐ ԴՊԻՐ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ - Տյառնընդառաջի խարույկը, Բ 35:
- ԲԱՐԿԵՆ ՆԱՆՅԱՆ - Սուրբ Երրորդության անցերի հատկությունները դավաճանական համակարգում, Բ 38:
- Տ. Միքայել Ծ. վրդ. Աջապահյանի քարոզը՝ խոսված Մայր Տաճարում, Գ 32:
- ԳՐԻԳՈՐԻԱ արքեպիսկոպոս Բունիաթյանի քարոզը՝ խոսված Մայր Տաճարում Ծաղկապարդի տոնի առիթով, Գ 36:
- ՎԱՐԴԱՆ ԱՅԳԵՎՅԻ - Խրատ՝ ասված Գորեքշաքթի և Ուրբաթ օրերի խորհրդի վերաբերյալ, Գ 39:
- Տ. Ներսես արքեպիսկոպոս Պոպապյանի քարոզը՝ խոսված Մայր Տաճարում Հարության ճրագալույցին, Դ 50:
- Տ. Միքայել ծայրագույն վարդապետ Աջապահյանի քարոզը՝ խոսված Մայր Տաճարում Ավագ Հինգշաքթի, Հսկման գիշերը, Դ 53:
- Տ. ԾԱՀԵ ԲԱՀԱՆԱ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ - Ավագ Ծաբաթ, Դ 56:
- ԱՐԹՈՒՐ ԴՊԻՐ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ - Հոգևոր բարեպաշտական ավանդություններ, Դ 62:
- Կ. Պոլսոյ Ամենապատիւ Տ. Մեսրոպ Պատրիարք Սուրբաֆեանի քարոզը՝ խօսուած Մայր Տաճարում Երկրորդ Ծաղկապարդի տօնին, Ե-Չ 70:
- Կանադահայոց թեմի առաջնորդ Ս. Հովնան արքեպիսկոպոս Տերտերյանի քարոզը՝ խոսված Խոր Վիրապի Ս. Աստվածածին եկեղեցում Գրիգոր Լուսավորչի ելն ի Վիրապեն տոնի առիթով, Ե-Չ 76:
- Համառոտ ակնարկ «Սուրբ հոգու բլաման հունական և լատինական ավանդությունները» գործի մասին (Ներածական մասը գրեց և արգելեցնի ու ողորդեցնի համադրությամբ հայերեն թարգմանեց Բաբկեն սրկ. Նանյանը), Ե-Չ 79:
- ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՅՈՎԱԵՓԵՍՆ - Կաթողիկոսական յուզարկաւորութիւն և թաղում, Ե 161:
- ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՅՈՎԱԵՓԵՍՆ - Կաթողիկոսական ընտրութիւն և Ս. Օծում, Ժ-ԺԱ 150:

ԱՐՇԱԿ ԱՐԵՂԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ - Հրավեր ողջամտության, ԺԲ 21:

ԺԱ. ՄԱՅՐ ՆԱՅՐԵՆԻ-ՔՈՒՄ

ՍԱՐԻԱՍ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ - «Օրենքը բարին հաստատելու համար է...»:

Պաշտոնի կոչվելուց առաջ հանդիսավորաբար երգվեցին նոր կշանակված 123 դատավորները, Ա 35:

Կաթողիկոսական Ընդհանուր Փոխանորդը մասնակցեց ՀՀ Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայի տարեկան ընդհանուր ժողովին, Ղ 31:

Մեծ եղեռնի 84-րդ տարելիցը, Ղ 34:

Կաթողիկոսական Ընդհանուր Փոխանորդ Տ. Գարեգին արքեպս. Ներսիսյանը մասնակցեց Հ. Մորգենթաուի գերեզմանահողի տեղափոխության արարողությանը, Ղ 35:

ԳԱՅԱՆԷ ՄԻՍՈՆԵԱՆ - Երևանի պետական համալսարանի Աստուածաբանության ֆակուլտետը տուեց իր առաջին շրջանաւարտները, Ը-Թ 108:

ԺԲ. ԹԵՄԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔ

ՍԱՐԻԱՍ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ - Սուրբ Ծննդյան և Աստվածահայտնության մեծահանդես տոնախմբությունը քաղաքամայր Երևանում, Ա 97:

Այցելություն Արովյանի՝ կանանց և անչափահասների գաղութ-համալիր. Տնօրինների արարողություն գաղութում, Ա 101:

ՄԵՏԱԶՍՅԱ ԽԵՉՅԱՆ - Սուրբ Ծննդյան հանդիսություն Արմավիրում, Ա 102:

ՍԱՐԻԱՍ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ - Նորովի ղողանջեցին Սուրբ Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցու կանգերը, Ա 103:

ՎԱՀԵ ՂՊԻՐ ԲԵԳՈՅԱՆ - Տյառնընդառաջը՝ համաքաղաքային տոն Չարենցավանում, Բ 98:

Ուսանելի նախաչեռություն, Բ 104:

Այցելություններ Սփյուռքի թեմեր և Հայաստան, Բ 105:

Արարատյան Հայրապետական թեմում. Ծաղկազարդը՝ մանուկների օրինության օր, Ղ 109:

Հ. ՄԿՐՏՉՅԱՆ - Կալկաթայի Մարդասիրական ճեմարանը կշարունակի իր առաքելությունը: Ճեմարանը հանչվեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության տնօրինությանը, Ղ 111:

ԱՐԱՄ ՍՐԿ. ԲԵԹԵՆՃԵՄՆ - Բահանայական յեռնադրություն Իրաքահայ թեմեն ներս, Գ 113:

ԿԱՐԵՆ ՄԱՌԵՎՈՍՅԱՆ - Նորավանքի օծումը, Դ 47:

ՄԱՍՎԵԼ ՍՐԿ. ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ - Ապրիլի 23-ը՝ նահատակ հոգևորականների ողբելիցման օր, Դ 113:

Լուրեր Գերմանիայի հայոց թեմից, Դ 119:

ՖԼՈՐԱ ԿԱՐԱՎՅԱՆ - Մկրտություն Ծավ գետում, Դ 121:

ՖԼՈՐԱ ԿԱՐԱՎՅԱՆ - Կարոտի կանչ, Դ 123:

ՅՈՎԱՆՍ ԱՐԹՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐՏԵՐԵՄՆ - Ուխտագնացություն Հայ Երուսաղեմ, Դ 125:

Ուխտագնացություն դեպի Օշուն, Դ 128:

ՖԼՈՐԱ ԿԱՐԱՎՅԱՆ - «Հավատք և ժառանգություն», Ե-Չ 126:

ՖԼՈՐԱ ԿԱՐԱՎՅԱՆ - Մկրտություն Չվարթնոցում, Ե-Չ 128:

Միջազգային գիտաժողով Երևանում, Ե-Չ 130:

«Ասվածաշնչական Հայաստան», Ե-Չ 131:

Հարգանքի մատուցում Հայոց Լուսավորչի հիշատակին, Ե-Չ 136:

ՄԱՀԱԿ ՄԱՐԿԱՎԱԳ. ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ - Բահանայական յեռնադրություն Խոր Վիրապի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ երեղեցում, Ե-Չ 148:

ԳԱԳԻԿ ԲԱՐՍԵՅԱՆ - Սարկավագական յեռնադրություն Կոտայքի թեմում, Ե-Չ 150:

ՐՈՐԻՍ ԲՈՇԱՐՅԱՆ - Ջերմուկում հիմքը դրվեց նոր եկեղեցու, Ե-Չ 151:

Բուլղարահայ թեմական և եկեղեցական կյանք, Ե-Չ 152:

Լուրեր Գերմանիայի հայոց թեմից, Ե-Չ 156:

Լուրեր Արմավիրի թեմից, Ե-Չ 158:

Քեթրինկում գումարվեց Կանադահայոց թեմի սյուրգամավորական ԺՉ ժողովը, Ե-Չ 162:

Կաթողիկոսական Տեղապահն այցելեց կառույվող Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ Տաճար, Ը-Թ 32:

Օծվեցին Սպիտակի Ս. Հարություն եկեղեցու խաչերը, Ը-Թ 33:

ՄԱՄԻԿՈՆ ՍՐԿ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ - Երկօրյա այց Մյունխայ թեմ, Ը-Թ 34:

Մասնաւոր վարդապետական իշխանութեան չորս աստիճանների տուուչություն Լիոնի Ս. Յակոբ եկեղեցում, Ը-Թ 111:

ՄՆԱՀԻՏ ՄՆՏՈՆՅԱՆ - Բահանայական յեռնադրություն Երևանի Ս. Սարգիս եկեղեցում, Ը-Թ 117:

Բահանայական յեռնադրություն Օշականի Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցում, Ը-Թ 121:

Չողի պորամասում կատարվեց Ս. Վարդան մատուռի հիմնարկերը, Ը-Թ 122:
ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՅԱՊԱՐՅԱՆ - «Եկայք շինեացուք սուրբ վխո-
րանն լուսոյ», Ը-Թ 123:

ԳԻՍԱԿ ԱՐԶԵՊՍ. ՄՈՒՐՍԵՄՆ - Բազմահարիր հայ ուխտաորներ
մասնակցեցան Լուսանի ուխտագնացութեան, Ը-Թ 125:

Լուրեր Գերմանահայոց թեմից, Ը-Թ 128:

Վերաբացվեց Դսեղի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին, ԺԲ 96:

Օծվեց Սալիտակի Ս. Հարություն եկեղեցին, ԺԲ 97:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ բացվեց ուսույիչների
վերապատրաստման Վայոց Չորի կենտրոնը, ԺԲ 99:

ԺԳ. ՄԻՋԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

Տ. ՆԵՐՍԵՀ ԱՐԵՂԱ ԽԱԼԱԹՅԱՆ - «Սուրբ Խաչ». Հայ Եկեղեցու գանգերի
ցուցահանդեսը Հելսինկիում, Ա 105:

ԿԱՐԵՆ ՆԱԶԱՐՅԱՆ - Եկեղեցական վարկային Էկոմենիկ հիմնադրամի
աջակցությունը Հայաստանին, Ա 107:

Մ.Ծ.Վ.Ա. - Զրիստոնեական միջհարանվանական խորհրդակցական մարմնի
Գ հանդիպումը, Ա 109:

ԱՐԹՈՐ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ - Հայոց Եկեղեցու
ներկայացուցիչները մասնակցեցին «Սինդեամոս»-ի յոթերորդ
խորհրդաժողովին, Ա 111:

Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու դիմումը համաշխարհային հասարակայնությանը
և սերբ ժողովրդին (Չեռեղված է նաև Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու
Պատրիարք Պավլե արքեպիսկոպոսի շրջաբերականն այս առթիվ), Գ 115:

Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցի, Դ 130:

Հույն Ուղղափառ Եկեղեցի, Դ 132:

Կաթոլիկ Եկեղեցի, Դ 132:

Եկեղեցիների Համաշխարհային Խորհուրդ, Դ 133:

Ղաթի Ուղղափառ Եկեղեցի (Ռոնալդ Գ. Ռոբերտսոնի «Արևելյան Զրիստոնյա
Եկեղեցիներ» գրքից, հայերեն թարգմանությունը՝ Բաբկեն Նանյանի), Դ
134:

Միջեկեղեցական լուրեր, Ե-Զ 164:

ՄՍՄԻԿՈՆ ՍՐԿ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ - Համաժողով՝ նվիրված կրոնական համոզմունքների ապատությանը, Ե-Ձ 167:

Եթովպական Ողղափառ Եկեղեցի (Ռոնալդ Գ. Ռոբերտսոնի «Արևելյան Զրիստոնյա Եկեղեցիներ» գրքից, հայերեն փոխադրեց Զաքեն սրկ. Նանյանը), Ե-Ձ 170:

ժնկում գումարվեց ԵՀԽ-ի կենտրոնական կոմիտեի հերթական համաժողովը, Ը-Թ 130:

Եկեղեցական կյանք. լուրեր, Ը-Թ 132:

Սիրիական Ողղափառ Եկեղեցի (Ռոնալդ Գ. Ռոբերտսոնի «Արևելյան Զրիստոնյա Եկեղեցիներ» գրքից, հայերեն թարգմանությունը՝ Զաքեն սրկ. Նանյանի), Ը-Թ 139:

Տեառն մերոյ Յիսուսի Զրիստոսի Ս. Շննդեան 2000-ամեակի յոբելինական բալանա աղօթաժողով, ԺԲ 106:

Համաշխարհային Ռուսական Ժողովրդական Համագումարի բալանա Մոսկվայում, ԺԲ 107:

Ալթայի թեմը հերքում է Պետդումայի պատգամավորության որոշ թեկնածուների հայտարարությունները՝ կապված Ռուս Եկեղեցու հովանավորության հետ, ԺԲ 108:

Եկատերինբուրգի հոգևորականներն աղոթում են ՋԻԱՀ-ով հիվանդների առողջության համար, ԺԲ 108:

Ալեքսի Բ Պատրիարքի հանդիպումը արաբական երկրների դեսպանների հետ, ԺԲ 109:

Կուրայի նոր նշանակված դեսպանը Սուրբ Աթոռում, ԺԲ 109:

Հռոմի Պապը հանդիպում է ունեցել Ղովնիսիկյան Հանրապետության եպիսկոպոսների հետ, ԺԲ 110:

Պապի այցելությունը Իրաք դեռևս հարցականի տակ է, ԺԲ 110:

Հռոմի Պապը մահապատիժն իբրև բարչրագույն դատական պատիժ վերացնելու նոր կոչ է արել, ԺԲ 111:

Պապի ցավակցությունները Վենետիկյան ժողովրդին, ԺԲ 111:

Պապի կոչը հավատալիքներին Ամանորի կապակցությամբ, ԺԲ 111:

Չեխիայի Հանրապետության նվերը Վատիկանին, ԺԲ 112:

Մալանկարա Սիրիական Ողղափառ Եկեղեցի (Ռոնալդ Ռոբերտսոնի «Արևելյան Զրիստոնյա Եկեղեցիներ» գրքից, հայերեն թարգմանությունը՝ Զաքեն սրկ. Նանյանի), ԺԲ 113:

Էրիթրեական Ուղղափառ Եկեղեցի (Ռոնալդ Ռոբերտսոնի «Արևելյան Զրիստոնյա Եկեղեցիներ» գրքից, հայերեն թարգմանությամբ՝ Թարկեն սրկ. Նակյանի), ԺԲ 115:

ԺԴ. ՊԱՏՄԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԼԵԾՍԱՆՅԱՆ ՎԱՐՂԱՆ - Մանկա եպիսկոպոս Սյունեցի, Գ 69:

ԲԱՐԹԿՅԱՆ ՀՐԱԾ - «Ազգն Կարբեղումայեցի իշխանութեան» առեղծվածի լուծումը, Դ 85:

ԲԵՆՆԱՐ ՈՒՅԻՆ - Հայագիտության սկզբնավորողը Ֆրանսիայում, Գիյոմ Բր Վիլֆրուա, Մ 68:

ԲՈԶՈՅԱՆ Ա. Ա. - Հռոմի Պապ Իննոկենտիոս Բ-ի Թուղթը՝ ուղղված Հայոց Կաթողիկոս Գրիգոր Գ Պախլավոսուն, Գ 77: Սկեռայի Ավետարանի ողիսականը, Ե-Զ 93: - «Կովկասի քրիստոնեացումը (Հայաստան, Վրաստան, Ադվանք)» գիտական կոնֆերանսը Վիեննայում, ԺԲ 67:

ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ ՍՄՅՐԿ - Ուշագրավ խորհրդանիշ Նախիջևանի 1304 թվականի Ավետարանում, Մ 64:

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՌՈՒԶՄՆՆԱ - Կրոնա-հավատալիքային տարրերը հայ ժողովրդական մանկական երգարվեստում, ԺԲ 59:

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՎԱՐՂԱՆ - Ղուկաս Կարենցի Կաթողիկոսի «Թուղթ Կանոնականը», Բ-Թ 71:

ԵԿԵՂԵՅԱՆ ՄՆՆԱ - Սանկտ-Պետերբուրգի հայ գաղթօջախը, Դ 115:

ԽԱԾԱՅՐՅԱՆ ԱՐԾԱԿ ԱՐԾՂԱ - Նվիրակությունը Հայոց Եկեղեցում, Բ-Թ 47:

ԽՍՈՍՅՅԱՆ ՀՐԱՆՈՒԾ - Մեծ Պատից՝ Չատիկ, Դ 67:

ԿԱՐԱՂՅԱՆ ԶԱՐԵՀ ԱՐԾՂԱ - Թորգոմ Պատրիարք Գուշակյանը եկեղեցական բարեկարգության ջատագով, Բ-Թ 57:

ՀՍՎՈՐՅԱՆ ՊԻՈՆ - Եպիսկոպոսական Աթոռները Գրիգոր Լուսավորչի օրենքին, Բ 54, Գ 56: Գ. Սունդուկյանցի հերոսը՝ Սաղմոսի «մեկնիչ», ԺԲ 53:

ՂԱԶԱՐՅԱՆ ՎԻԳՆՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՄԻ - Սկեռայի Ավետարանը, կոթողային վերահայտնված հուշարձան, Ե-Զ 102:

ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ ԿԱՐԵՆ - Նոր էջեր Նորավանքի Եպիսկոպոսական Աթոռի պատմության, Բ 71:

ՄԱՂԱՆՅԱՆ ՎԱՀԱՆ - Երևանի պետական համալսարանի հիմնադրումը, Բ-Թ 80:

ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ ԱՐՏԱՇԵՍ - Հայաստանի քրիստոնեական դարչի թվականը, Ա 81:

ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ Հ. - Առաջին եկեղեցական հաստատությունները Հայաստանում՝ ըստ Պետիկայի քարտեզի, Բ 65:

ՄԵՏՐՈՊՈՅԱՆ ՀԱՅԿԱՆՈՒԹ - Գերաշնորհի Ս. Ներսես արքեպս. Պոպապայանի գրական դիմանկարը, Բ-Բ 99:

ՊԱԼՅԱՆ ԽՈՐԵՆ - Կոմիտաս ... 130, Բ-Բ 93:

ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ ԳԵՎՈՐԳ ՍՐԱՊԻՈՆԻ - Եփրեմ Կաթողիկոսը Բռնակոթում, Գ 106:

ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ ՍՏԵՓԱՆ - Հայոց Մեծ եղեռնը և Յոհաննես Լեփսիուսը, Դ 95:

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ՎՐԵԺ ՄԿՐՏՉԻ - Դվինի 554 թվականի եկեղեցաժողովի հանգամանքները, Գ 97: - Արիստակես և Վրթանես Կաթողիկոսները հեթանոսության դեմ պայքարի կեռամաններում, ԺԲ 26:

ՎԻՐԱԲՅԱՆ ՄԱՍՈՒՆԻԿ - Էջմիածնի վանքի հողատիրությունը, ԺԲ 42:

ԺԵ. ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Տեր Սամուել քահանա Թորոպյան, Ե-Չ 149:

Տ. Տիրայր քահանա Հատավյան, Ե-Չ 154:

Տ. Սարգիս քահանա Հովհաննիսյան, Ե-Չ 154:

Կաթողիկոսական Տեղապահ Ս. Ներսես արքեպիսկոպոս Պոպապայանի կենսագրությունը, Բ-Բ 3:

Կենսագրութիւն Հոգեշնորհ Տ. Տաթև վարդապետ Յակոբեանի, Բ-Բ 112:

Տ. Ղևոնդ արքեպիսկոպոս Ղևոնդյան, Բ-Բ 115:

Տ. Վարդան քահանա Գափոյան, Բ-Բ 118:

Տ. Վաչե քահանա Հայրապետյան, Բ-Բ 119:

Տ. Եսայի քահանա Արթենյան, Բ-Բ 119:

Տ. Երեմիա քահանա Խաչատրյան, Բ-Բ 119:

Տ. Չաքարիա քահանա Ավետիսյան, Բ-Բ 119:

Տ. Մաղաքիա քահանա Օհանյան, Բ-Բ 120:

Տ. Դանիել քահանա Բաղումյան, Բ-Բ 120:

ԴԱՎԻԹ ԲԵՐԹՄԵՆՉՅԱՆ - Ակադեմիկոս Վարապետ Հարությունյանը դարչավ 90 տարեկան, ԺԲ 75:

Տ. Նուրիան եպիսկոպոս Մանուկյան, ԺԲ 88:

- Տ. Արամ եպիսկոպոս Աթեշյան, ԺԲ 89:
 Տ. Մակար վարդապետ Հովհաննիսյան, ԺԲ 92:
 Տ. Արտակ վարդապետ Տիգրանյան, ԺԲ 93:
 Տ. Գուրգեն վարդապետ Աղապալյան, ԺԲ 94:
 Տ. Ջարեհ վարդապետ Կաբադյան ԺԲ 95:

ԺԶ. ՄԱՆՎԱԳՐԱԿԱՆՆԵՐ

- Վախճանվեյ Հակոբ արքեպիսկոպոս Վարդանյանը, Ա 113:
 ՏԱՐՕՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԸՆԷՆԾԵՄՆ - Հանգիստ Տ. Եղիշե առաջ քահանայ
 Փանոսեանի, հոգևոր հովիւ Մարսելի Սրբոյ Սահակ-Մեսրոպ եկեղեցւոյ,
 Ը-Թ 141:
 ՄՆՂՐԱՄՆԻԿ ՏԵՐՏԵՐՅԱՆ - Հանգիստ Վաչագան Հովհաննիսյանի, Ը-Թ 143:

ԺԷ. ԳՐԱՆՈՍՈՒԹՅՈՒՆ - ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

- ԼԱՐԻՄԱ ՆԱՎԱՍԱՐԴՅԱՆ - Լույս տեսավ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Ա Ամենայն
 Հայոց Վեհափառ Հայրապետի « ... Եվ օրորվում է նալը ալիքների վրա»
 գիրքը, Բ 87:
 ԱՐԾԱԿ ԱԲԵՂԱ ԽԱՇՍՏՐՅԱՆ - Արժեքավոր հրատարակություններ, Ե-Չ
 109:
 ՄՏԵԾԱՆ ԿԵՐՏՈՂ - Մի հրատարակության առիթով, Ե-Չ 118:
 ՀԱՅԿԱՆՈՒԾ ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ - «Յոյսի անտես թևերով», Ե-Չ 122:

«Էջմիածին» ամսագրի յուրաքանչյուր համարի վերջում տրվում են բովանդակության համառոտ թարգմանությունները ռուսերեն, անգլերեն և ֆրանսերեն լեզուներով:

“ЭЧМИАДЗИН”
ОФИЦИАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ ЭЧМИАДЗИНСКОГО
КАТОЛИКОСАТА
(Декабрь 1999 г.)

ОФИЦИАЛЬНЫЙ ОТДЕЛ

1. Первое пономничество Его Святейшества Католикоса Всех Армян на могилу Св. Месропа Маштопа, 27 ноября 1999 г. (стр 3).
2. Панихида на чин сорокового дня по смерти видных государственных деятелей, 5 декабря 1999 г. (стр 4 - 5).
3. Дань уважения Его Святейшества памяти жертв землетрясения (Спитак и Гюмри), 7 декабря 1999 г. (стр 6 - 8).
4. Президент Республики Армения посетил Первопрестольный Св. Эчмиадзин, 11 декабря 1999 г. (стр 9).
5. Премьер – министр Республики Армения посетил Первопрестольный Св. Эчмиадзин, 14 декабря 1999 г. (стр 10).
6. Председатель Конституционного Суда Гагик Арутюнян посетил Первопрестольный Св. Эчмиадзин, 27 ноября 1999 г. (стр 11).
7. Разрабатываются планы совместного празднования Нового Года и Святого Рождества, 13 и 14 декабря 1999 г. (стр 12 - 14).
8. Панихда на нововозведенной надгробной плите Блаженнопамятного Католикоса Гарегина I, 21 октября 1999 г. (стр 15).
9. Поздравительная телеграмма Его Святейшества Католикоса Всех Армян Гарегина II Премьер – министру Республики Армения Араму Саргисяну, (стр 16).
10. Соболезнующая телеграмма Его Святейшества Католикоса Всех Армян по случаю кончины Сергея Бадаляна, (стр 17).
11. Новые назначения в Армянской Апостольской Церкви и во Святом Эчмиадзине, 30 ноября 1999 г. (стр 18 - 19).
12. По приказу Его Святейшества Католикоса Всех Армян Гарегина II двое иереев Армянской Апостольской Церкви исключены из священнического сана, 22 октября 1999 г. (стр 20).

РЕЛИГИОЗНЫЙ ОТДЕЛ

13. ИЕРОМОНАХ АРШАК ХАЧАТРЯН – Призыв к здравомыслию, (стр. 21).

АРМЕНОВЕДЧЕСКИЙ ОТДЕЛ

14. ВРЕЖ ВАРДАНЯН – В перепутье борьбы Католиков Аристакеся и Вртанеса против язычества, (исследование) – (стр. 26).
15. САСУНИК ВИРАБЯН – Земельные поместья Эчмиадзинского Монастыря, (исследование) – (стр. 42).
16. ПИОН АКОПЯН – Герой Г. Сундукянца – “толкователь” Псалмов, (исследование) – (стр. 53).
17. РУЗАННА ГРИГОРЯН – Религиозно - культовые элементы в армянских народных детских песнях, (исследование) – (стр. 59).

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

18. АЗАТ БОЗОЯН – “Христианизация Кавказа (Армения, Грузия, Албания)” научная конференция в Вене, 9 - 12 декабря 1999 г. (стр 67 - 74).
19. ДАВИД КЕРТМЕНДЖЯН - Академику Вараздату Арутюняну исполнилось 90 лет (биография) – (стр. 75 - 80).

В ПЕРВОПРЕСТОЛЬНОМ СВ. ЭЧМИАДЗИНЕ И ЕПАРХИЯХ

20. ЧТЕЦ АРТУР КАРАПЕТЯН – Наречие во епископа в Кафедральном Сове Св. Эчмиадзине, 18 - 19 декабря 1999 г. (стр 81 - 84).
21. Проповедь Его Святейшества Католикоса Всех Армян Гарегина II в Кафедральном Сове Св. Эчмиадзине при наречии во епископа, 19 декабря 1999 г. (стр 85 - 87).
22. Епископ Нуран Манукян, (биография) – (стр. 88).
23. Епископ Арам Атесян, (биография) – (стр. 89).
24. Возведения в сан архимандрита в Первопрестольном Св. Эчмиадзине, 8 октября 1999 г. (стр 90 - 91).
25. Архимандрит Макарян Ованнисян, (биография) – (стр. 92).
26. Архимандрит Артак Тигранян, (биография) – (стр. 93).
27. Архимандрит Гурген Агабабян, (биография) – (стр. 94).
28. Архимандрит Заре Кабаган, (биография) – (стр. 95).
29. Заново открылась церковь Св. Григор Лусаворич в Дсеге, 9 октября 1999 г. (стр 96).
30. Освященна церковь Спитака Св. Воскресенье, 23 декабря 1999 г. (стр 97 - 98).
31. По благословению Его Святейшества Католикоса Всех Армян в Вайоц Дзоре открылся центр по подготовке учителей, 27 декабря 1999 г. (стр 99 - 100).
32. Г. КОСТАНЯН – Торжество в актовом зале Геворгянской Духовной Семинарии, посвященное апостолам св. Фадее и св. Варфоломею, 3 декабря 1999 г. (стр. 101-103).
33. Праздник апостолов Св. Фадее и Св. Варфоломея в Первопрестольном

Св. Эчмиадзине, 4 декабрь 1999 г. (стр 104).

МЕЖЦЕРКОВНЫЙ ОТДЕЛ

34. Молитвенный собор по случаю 2000 – летия Рождества Христова в Каире, 30 декабря 1999 г. (стр 106).
35. Церковная жизнь, новости, (стр 107).
36. Христианский мир, (стр 113).
37. Церковная хроника. Отслужившиеся Божественные Литургии в Кафедральном Соборе, произнесенные проповеди и описание других мироприятий произошедших в Первопрестольном Св. Эчмиадзине за декабрь месяц, (стр 116 - 143).
38. Список материалов напечатанных в журнале “Ечмиадзин” за 1999 г. (стр. 144).

“ETCHMIADZIN”
OFFICIAL MONTHLY OF HOLY ETCHMIADZIN
(DECEMBER 1999)

OFFICIAL

1. First Pontifical pilgrimage of His Holiness Karekin II Catholicos of all the Armenians to the tomb of St Mesrop Mashtoz, November 27, 1999 (p. 3).
2. Special requiem service for the repose of the souls of assassinated officials of the Republic of Armenia, December 5, 1999 (pp. 4-5).
3. The Catholicos of all the Armenians remembered the innocent victims of the earthquake of 1988 (in Spitak and Gyumry), December 7, 1999 (pp 6-8).
4. Visit of the President of the Republic of Armenia to the Mother See, December 11, 1999 (p. 9).
5. Visit of the Prime Minister of the Republic of Armenia to the Mother See, December 14, 1999 (p. 10).
6. Visit of the Chairman of the Constitutional Court Gagik Harutyunyan to the Mother See, November 9, 1999 (p. 11).
7. The New Year and Christmas celebrations are planned, December 3 & 14, 1999 (pp. 12-14).
8. Special requiem service at the new sepulchre of His Holiness Catholicos Karekin I, October 21, 1999 (p.15).
9. Telegram of congratulation from His Holiness Karekin II to the Prime-Minister Aram Sarkisyan (p. 16).
10. Telegram of condolences from the Catholicos of All Armenians on the occasion of passing away of Sergey Badalyan (p. 17).
11. New appointments in the Mother See and dioceses of the Armenian Apostolic Church, November 30, 1999 (pp. 18-19).
12. Two priests of the Armenian Church were declared defrocked by the decision of His Holiness Catholicos of all the Armenians Karekin II, October 22, 1999 (p. 20).

RELIGIOUS

13. Hieromonk Arshak Kachaturyan - A call to perceptiveness (p.21).

ARMENOLOGICAL

14. Vrezh Vardanyan - Catholicos Vrtanes and Aristakes in their struggle against paganism (study), (p.26).
15. Sasunik Virabyan - Land property of Etchmiadzin monastery (study) (p. 42).
16. Pion Hakobyan - One of the main characters of Sundukyan as an "interpreter" of the psalms (study), (p. 53).
17. Rusanna Grigoryan - Elements of religious beliefs in Armenian children's songs (study) (p.59).

SCIENTIFIC LIFE

18. Asat Bosoyan - "The Christianisation in Caucase (Armenia, Georgia, Albania)" scientific conference in Vienna, December 9-12, 1999 (pp. 67-74).
19. David Kertmenjyan - Academician Varasdat Harutiunyan turns 90 (biography) (pp. 75-80).

THE MOTHER SEE AND THE DIOCESES

20. Arthur Karapetyan - Episcopal ordination and consecration in the Mother See of Etchmiadzin, December 18-19, 1999 (pp. 81-84).
21. Sermon of his Holiness Karekin II in the Cathedral of Etchmiadzin at the episcopal ordination, December 19, 1999 (pp. 85-87).
22. Bishop Nurhan Manukyan (biography), (p. 88).
23. Bishop Aram Ateshyan (biography), (p. 89).
24. Hrant Kostanyan - Delivery of doctoral authority in the Holy see of St. Etchmiadzin, October 8, 1999 (pp. 90-91).
25. Vardapet Makar Hovhannisyan (biography), (p. 92).
26. Vardapet Artak Tigranyan (biography), (p. 93).
27. Vardapet Gurgun Agababyan (biography), (p. 94).
28. Vardapet Zareh Kabagyan (biography), (p. 95).
29. Rededication of "St Gregory the Illuminator" church in Dsegh, October 9, 1999 (p. 96).
30. Consecration of "St. Harutiun" church in Spitak, December 23, 1999 (pp. 97-98).
31. His Holiness Karekin II inaugurates the Centre of Christian Education in Vaioz Zor, December 27, 1999 (pp. 99-100).
32. H. Kostanyan - Commemorative sathering at the Kevorkyan Seminary dedicated to SS. Apostles Thadaeus and Bartholomew, December 3, 1999 (pp. 101-103).
33. Feast of SS. Apostles Thadaeus and Bartholomew in the Mother See,

December 4, 1999 (p. 104).

ECUMENICAL

34. Jubilee celebrations dedicated to the 2000th anniversary of our Lord Jesus Christ in Caire, December 30, 1999 (p. 106).
35. Life in the Church, News (p. 107).
36. Christian world (p. 113).
37. Church pulpit: News - Holy Liturgies, ceremonies and sermons delivered in the Cathedral of the Mother See in December (pp. 116-143).
38. List of materials published in "Etcmiadzin" monthly in 1999 (pp. 144).

“ETCHMIADZINE”

ORGANE OFFICIEL DU SAINT-SIEGE D'ETCHMIADZINE
(DECEMBRE 1999)

INFORMATIONS OFFICIELLES

1. Pèlerinage de SS. Karékine II Catholicos de tous les Arméniens au tombeau de St-Mesrop Mashdots, 27 novembre 1999 (p. 3).
2. Cérémonie de requiem consacré à la quarantaine du décès des dirigeants et des hommes d'état de la République d'Arménie, (victimes de l'attentat du 27 octobre), 5 décembre 1999 (pp. 4-5).
3. SS. Karékine II Catholicos de tous les arméniens a participé à la cérémonie consacrée à la commémoration des victimes innocents du tremblement de terre de 1988 (Spitak et Giumry), 7 décembre 1999 (pp. 6-8).
4. Visite du président de la République d'Arménie au St-Siège d'Etchmiadzine, 11 décembre 1999 (p. 9).
5. Visite du premier ministre de la République d'Arménie au St-Siège d'Etchmiadzine, 14 décembre 1999 (p. 10).
6. Visite du président du tribunal constitutionnel de la République d'Arménie Gaguik Harutiunyan au St-Siège d'Etchmiadzine, 9 novembre 1999 (p. 11).
7. Programmes ont été élaborés pour la célébration des fêtes de Nouvel an et de Noël, 3 et 14 décembre 1999 (pp. 12-14).
8. Cérémonie de requiem au nouveau tombeau de SS. Karékine I Catholicos de tous les arméniens, 21 octobre 1999 (p. 15).
9. Télégramme de félicitations de SS. Karékine II Catholicos de tous les Arméniens adressé au Premier Ministre de la République d'Arménie Aram Sarkissyan (p. 16).
10. Télégramme de condoléances de Sa Sainteté à l'occasion du décès de Sergey Badalyan (p. 17).
11. Nouvelles nominations dans les diocèses de l'Eglise Apostolique Arménienne et au St-Siège, 30 novembre 1999 (pp. 18-19).
12. Deux prêtres de l'Eglise Arménienne ont été destitués par l'ordre de Sa Sainteté Karékine II Catholicos de tous les Arméniens, 22 octobre 1999 (p. 20).

VIE RELIGIEUSE

13. Père Arshak Kachaturyan - Appel au bon sens (p. 21).

ETUDES ARMENOLOGIQUES

14. Vreje Vardanyan - Les Catholicoses Aristakes et Vrtanes contre le paganisme (étude) (p.26).
15. Sasunik Virabyan - La propriété de terre du monastère d'Etchmiadzin (étude) (p. 42).
16. Pion Hakobyan - Le protagoniste de Sundukyan comme interprète des psaumes (étude) (p. 53).
17. Rusanna Grigoryan - Eléments de la croyance religieuse dans les chansons d'enfants Arméniens (étude) (p.59).

SCIENTIFIQUE

18. La conférence littéraire en Vienne "La christianisation en Caucase (Arménie, Géorgie, Albanie)", 9-12 décembre 1999 (pp. 67-74).
19. L'académicien Varasdat Harutiunyan a 90 ans (biographie), (pp. 75-80).

AU ST-SIEGE ET DANS LES DIOCESES

20. Arthur Karapetyan - Ordination épiscopale au Saint-Siège d'Etchmiadzine, 18-19 décembre 1999 (p. 81-84).
21. Sermon de Sa Sainteté Karékine II prononcé dans la cathédrale de Saint Etchmiadzine à l'occasion de l'ordination épiscopale, 19 décembre 1999 (pp. 85-87).
22. Evêque Nurhan Manukyan (biographie), (p. 88).
23. Evêque Aram Ateshyan (biographie), (p. 89).
24. Hrant Kostanyan - Donation d'autorité particulière doctorale dans le Saint-Siège d'Echmiadzin, 8 octobre 1999 (pp. 90-91).
25. Père Makar Hovhannisyan (biographie), (p. 92).
26. Père Artak Tigranyan (biographie), (p. 93).
27. Père Gurgen Agababyan (biographie), (p. 94).
28. Père Zareh Kabagyan (biographie), (p. 95).
29. La réouverture de l'église "St Grégoire l'Illuminateur" à Dseg, 9 octobre 1999 (p. 96).
30. L'église "St Harutiun" a été consacrée à Spitak, 23 décembre 1999 (pp. 97-98).
31. La cérémonie d'ouverture du Centre de l'Education Chrétienne à Vaioz Zor avec la bénédiction de SS. Karékine II, 27 décembre 1999 (pp. 99-100).
32. H. Kostanyan - Cérémonie de commémoration des Saints Thadée et Barthélémy au séminaire religieux Kévorkian, 3 décembre 1999 (pp. 101-103).

33. La fête des Saints Thadée et Barthélemy au Saint-Siège d'Etchmiadzine, 4 décembre 1999 (p 104).

VIE ŒCUMENIQUE

34. Festivités jubilaires consacrées au 2000 anniversaire de la naissance de notre Seigneur Jésus-Christ à Chaire, 30 décembre 1999 (p. 106).
35. La vie dans l'Eglise, nouvelles (p. 107).
36. Le monde chrétien (p. 113).
37. Diverses informations ecclésiastiques. Description des différentes messes, homélies, célébrations et cérémonies qui ont eu lieu dans la cathédrale de Saint Etchmiadzine et au Saint-Siège au mois de décembre (pp. 116-143).
38. Liste des sujets imprimés dans le mensuel Etchmiadzine en 1999 (pp.144).

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի անդրանիկ ուխտը Մաշտոցի շիրմին.	3
Հոգեհանգստյան պաշտոն պետական այրերի մահվան քառասունքի առիթով	4
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր հարգանքի փութքը մատուցեց երկրաշարժի զոհերի հիշատակին	6
ՀՀ նախագահն այցելեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին	9
ՀՀ վարչապետն այցելեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին	10
Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին այցելեց Սահմանադրական դատարանի նախագահ Գագիկ Հարությունյանը	11
Մշակվում են Ամանորի և Սուրբ Ծննդյան համալուրդ նշան ծրագրեր	12
Հոգեհանգստյան արարողություն Գարեգին Ա Վեհափառի նոր փեղադրված փապանաքարի առջև	15
Գարեգին Բ Կաթողիկոսի շնորհավորական հեռագիրը ՀՀ վարչապետ Արամ Սարգսյանին	16
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ցավակցական հեռագիրը Սերգեյ Բադալյանի մահվան կապակցությամբ	17
Նոր նշանակումներ Հայ Առաքելական Եկեղեցու թեմերում և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում	18
Հայ Եկեղեցու երկու բահանաներ կարգալույծ հռչակվեցին	20

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԱՐՇԱԿ ԱԲԵՂԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ - Հրավեր ողջամտության	21
---	----

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՎՐԵԺ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ - Արիստակես և Վրթանես Կաթողիկոսները հեթանոսության դեմ պայքարի կեռմաններում	26
ՍԱՍՈՒՆԻԿ ՎԻՐԱՅԱՆ - Էջմիածնի վանքի հողափրությունը	42
ՊԻՈՆ ՀԱԿՈՒԹՅԱՆ - Գ. Սունդուկյանցի հերոսը՝ Սաղմոսի «մեկնիչ»	53
ՌՈՒԶԱՆՆԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ - Կրոնա-հավաքալիքային փարրերը	

հայ ժողովրդական մանկական երգարվեստում	59
---	----

ԳԻՏԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔ

ԱԶԱՏ ԲՈԶՈՅԱՆ - «Կովկասի քրիստոնեացումը (Հայաստան, Վրաստան, Ադվանք)» գիտական կոնֆերանսը Վիեննայում	67
ԴԱՎԻԹ ՔԵՐԹՄԵՆՋՅԱՆ - Ակադեմիկոս Վարազդար Հարությունյանը դարձավ 90 տարեկան	75

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ ԵՎ ԹԵՄԵՐՈՒՄ

ԱՐԹՈՒՐ ԴՊԻՐ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ - Եպիսկոպոսական ձեռնադրություն Մայր Տաճարում	81
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը՝ ասված Մայր Տաճարում եպիսկոպոսական ձեռնադրության առիթով	85
Տ. Նուրիան եպիսկոպոս Մանուկյան	88
Տ. Արամ եպիսկոպոս Աթեշյան	89
ՀՐԱՆՏ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ - Մասնավոր վարդապետական գավազանի փվչություն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում	90
Տ. Մակար վարդապետ Հովհաննիսյան	92
Տ. Արտակ վարդապետ Տիգրանյան	93
Տ. Գուրգեն վարդապետ Աղապալյան	94
Տ. Զարեհ վարդապետ Կաբալյան	95
Վերաբացվեց Դսեղի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին	96
Օծվեց Սպիտակի Ս. Հարություն եկեղեցին	97
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ բացվեց ուսուցիչների վերապատրաստման Վայոց ձորի կենտրոնը	99
Հ. ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ - Գևորգյան Հոգևոր Ճեմարանում տեղի ունեցավ հանդիպություն՝ նվիրված Ս. Թադևոս և Ս. Բարդուղիմեոս առաքյալներին	101
Ս. Թադևոս և Ս. Բարդուղիմեոս առաքյալների փոնը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում	104

ՄԻՋԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Ս. Ծննդեան 2000-ամեակի յոթեփնական բացման աղօթաժողով	106
Եկեղեցական կյանք. յուրեր	107

ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԱՇԽԱՐՀ

Մալանկարա Սիրիական Ուղղափառ Եկեղեցի	113
Էրիթրեական Ուղղափառ Եկեղեցի	115
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ - Եկեղեցական բեմ, լուրեր	116
Ցանկ «Էջմիածին» ամսագրում 1999 թվականի ընթացքում փալագրված նյութերի	144
“Эчмиадзин” официальный журнал Эчмиадзинского Католикосат	168
“Etchmiadzin” official monthly of Holy Etchmiadzin	171
“Etchmiadzine” organe officiel du Saint-siège d'Etchmiadzine	174

ԽՄԲԱԿՐԻ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՏԱՐ՝ ԱՐՇԱԿ ԱԲԵՂԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

**ԽՄԲԱԿՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՅԵՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԷՉՄԻԱԾԻՆ
«ԷՉՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆ**

Республика Армения, Эчмиадзин. Редакция журнала “Эчмиадзин”
Rédaction de la revue “Etchmiadzine”, Etchmiadzine, Arménie.

ԴԱՍԻՉ 77764

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒ Ս. ԷՉՄԻԱԾԻՆԻ ՏՊԱՐԱՆ

